KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina XVII Nova serija Broj 257

BEOGRAD, 4. SEPTEMBAR 1965.

List izlazi svake druge subote

Cena pojedinom primerku 50 dinara

ŠTA ĆE BITI S DOMAĆOM KNJIGOM?

KAKO ĆE SE izdavačka preduzeća snaći u uslovima nastalim posle privredne reforme i kakva će biti sudbina domaće knjige u novonastaloj situaciji — dva su pitanja koja, u poslednje vreme, ne odvajaju jedno od drugog svi oni koji, profesionalno zainteresovani, nastoje da smisle najprihvatljivije i najmanje bolno rešenje i ponude ga sudu javnosti kao predlog za koji se, na žalost, unapred zna da neće, svugde i na svakom mestu, biti ni pažljivo saslušan, a kamo li prihvaćen. O sudbini domaće knjige i ekonomskoj politici izdavačkih preduzeća govorilo se nadugačko i naširoko, pre svega kritički, i pre privredne reforme, tako da trenutne zabrinute preokupacije ove vrste deluju pre kao posledica ranije nerešenih pitanja, a ne kao isključivi rezultati novonastale situacije.

Domaću knjigu je i ranije, u velikom broju izdavačkih kuća, pratila sudbina pastorčeta koje se nerado vida i koje se pušta u svet samo zato da se do kraja ne bi izneverile izvesne drustvene konvencije koje ipak nisu prestale sasvim da važe u ovoj oblasti u kojoj su počeli da vladaju zakoni i logika stroge ekonomske računice. Naročito neke vrste literature uvek su nailazile na debeli filtar ekonomskih kalkulacija koje su pokazivale da se sa knjigama poezije, esejistike, pa čak i kratke priče ne treba upuštati u problematične komercijalne avanture.

Kako će sa izdavanjem literature ove vrste izgledati sad kad će, usled poskupljenja životnih troškova uopšte, kupci još manje navraćati u knjižare nego do sada, i kad će doći do porasta troškova oko izdavanja knjiga, nije teško pogoditi. Restrikcije izdavačkih planova i opšta atmosfera koja se može naslutiti na osnovu privatnih ili poluzvaničnih izjava ljudi zaposlenih u izdavačkim preduzećima siguran je nagoveštaj da im se piše crnje nego što se do sada pisalo. Sasvim je sigurno da će se kola, najbolnije, slomiti na piscima, i to na onim piscima koji ne pišu komercijalnu literaturu.

U ovom trenutku pred izdavačka preduzeća kao osnovni zadatak i ne lako rešljiv problem postavlja se racionalnost poslovanja. Bojati se, međutim, da će se ta racionalnost poslovanja svesti pre svega i isključivo, na izdavanje dela onih pisaca koje tržište traži. To znači da će se od domaćih pisaca izdavati uglavnom oni koji su ušli u školske programe i koji su svojim izuzetnim renomeom zaslužno stekli široku popularnost. Mladi i nepoznati pisci verovatno neće imati nikakve šanse da se predstave publici i, ukoliko se bude radilo ovako, preterano rečeno, mogli bismo doći u situaciju da nam, kroz desetak-dvadesetak godina, književnost odumre.

Glomazni i nesumnjivo neracionalni administrativni i urednički aparat, koji se poslednjih godina nagomilao u izdavačkim kućama, neće biti smanjen; on će, da bi se poslovalo racionalnije, izdavati još manje knjiga nego dosad, jer će se, verovatno, izvesnim komercijalnim kalkulacijama, doći na stanovište da je jevtinije izdavati manje knjiga sa više ljudi nego više knjiga sa manje ljudi. Iskustva nekih privatnih izdavača iz naše ne tako davne prošlosti pokazuju da se veoma dobro i ekonomski sigurno može poslovati sa malim uredničkim i administrativnim aparatom, ukoliko se valjano radi.

Premda to može zvučiti prilično gorko za one na koje se odnosi, mnoga radna mesta u izdavačkim preduzćima veoma malo su radna; ona su se pretvorila u ugodnu i lagodnu sinekuru. Ako se piscu od ugleda i dara dadne takvo mesto da bi, lišen materijalnih briga, mogao svesrdnije da se posveti radu na svojoj literaturi, to možda ni nije toliko zlo. Ali kad se to omogućava laicima koji su ko zna kojim putevima dolutali među izdavače i čije veze sa literaturom nisu stvar životnog opredeljenja i ljubavi nego slučajnosti i badavadžijskog ćara, sasvim je razumljivo što pisci takve ljude koji ih umesto da omogućavaju, onemogućavaju da izdaju svoje knjige, ne gledaju ni sa poštovanjem ni sa ljubavlju. Stoga bi parola što manje ljudi što više knjiga trebalo da nađe svoju oštru i nemilosrdnu primenu među svima onima koji se bave izdavačkim poslovima. To će, nesumnjivo, trenutno dovesti do znatnog broja neprijatnih socijalnih problema, ali isto tako je nesumnjivo da izdavači, u sadašnjim uslovima, neće moći zadovoljavati svoju osnovnu dužnost ukoliko se pre budu rukovodili sentimentalnom bolećivošću nego stvarnim potrebama kulture.

Intervju koji je na istu ovu temu, 29. VIII ove godine, dao „Borbi" Aleksandar Vučo, zaslužuje punu pažnju jer pošteno i bez lakiranja ukazuje na najbolnija mesta u našim izdavačkim kućama.

Takvi otvoreni razgovori i pošteno uočeno stanje jedini je put da se isprave izdavačke krive Drine, i da domaća knjiga konačno, izbegavši sve Scile i Haribde komercijalizacije i ekonomske računice, nađe svoje mesto kao kulturna potreba cele zajednice. Ali do realizovanja tih predloga i planova neće moći doći dok se razgovor ne pretvori u nesentimentalan dijalog i pre nego što se ono što smeta i koči ne nazove pravim imenom i odstrani kao nepotreban balast.

STRUŠKE VEČERI POEZIJE

Četvrte Struške večeri poezije odvijale su se u svečanijem ambijentu nego ikad do sada. Preko pedeset književnika iz Sovjetskog Saveza, Čehoslovačke, Rumunije, Bugarske, Poljske, DR Nemačke, Italije, Grčke i Jugoslavije okupili su se u ovom živopisnom gradiću, na izvoru Crnog Drima iz Ohridskog jezera, da bi svojim stihovima pokazali da su pesnici svih naroda jedinstveni u svojoj ljubavi prema čoveku. Pored festivala poezije, na kojem su mnogobrojni pesnici čitali svoje stihove, održan je simpozijum na temu „Odgovornost pesnika pred sobom i svetom" i dodeljene su nagrade za najbolju zbirku godine, najbolju neobjavljenu pesmu, nagrada publike za najbolju pesmu i nagrada za najbolju neobjavljenu pesmu koju su čitali inostrani gosti. Rodni grad braće Konstantina i Dimitrija Miladinova, neimara makedonske kulture i strastvenih boraca za nacionalno oslobođenje Makedonije, bio je gostoljubiv domaćin ove značajne međunarodne književne manifestacije.

aktuelnosti 15 DANA

MILOŠ CRNJANSKI U REDAKCIJI „KNJIŽEVNIH NOVINA"

OVIH DANA u Beogradu boravi Miloš Crnjanski koji se, nakon dužeg vremena, ponovo našao u našoj sredini. Drugog septembra Crnjanski je posetio redakciju „Književnih novina" i zadržao se u dužem razgovoru sa članovima redakcije našeg lista.

NACIONALIZAM INFERIORNIH

U SARAJEVSKOM „Odjeku" br. 15 (od 1. avgusta) Žarko Vidović piše u članku „Nacionalizam inferiornih" o tzv. opsesiji nacionalnog pripadanja, odnosno o šovinizmu koji, evo, godinama kod nas uzima različite oblike i vidove.

„Dakle, opet je on među nama — piše Vidović. — Prošlo je dvadeset godina našeg taktiziranja i baratanja „nacionalnim ključem". Dva deset godina mi vjerujemo da je taj „ključ" garantija ne samo za nacionalnu ravnopravnost, nego i za bratstvo-jedinstvo i suzbijanje svakog osjećanja neke nacionalne pripadnosti komunista. Pa ipak, nacionalizam se pojavio čak i među „komunistima". Utoliko je on i nov".

Vidović dalje govori o tome kako komunist komunistu danas svrstava, već prema tome kako govori i kako piše, ekavski ili ijekavski, u ovu ili onu naciju i kako traže jedan od drugog jasnu i obaveznu nacionalnu opredeljenost. Istina, svuda gde se radi o takvoj nacionalnoj isključivosti i neprikrivenom šovinizmu, čiji su nosioci članovi SKJ, Vidović kvalifikativ komunist piše pod znacima navoda. I s pravom.

Vidović se zalaže za pravo komunista da se nacionalno ne deklarišu, pa zaključuje: „... slobode nacionalnosti nema ako ja nemam pravo da ne pripadam i ako diktatori to moje pravo — pravo slobodne ličnosti — negiraju. Sloboda nacionalnosti je nemoguća bez slobode od (podvukao Ž. V.) nacionalnosti, jer se inače sloboda nacionalnosti može shvatiti kao pravo jedne nacionalnosti na ekspanziju i eksploataciju druge".

Vidovićev članak je u stvari protest, pravedna pobuna protivu more nacionalne uskogrudosti koja, iz određenih ekonomskih, socijalnih, psiholoških i drugih razloga i uzroka, sve više dobija maha i prosto pritišće čitavo naše društvo. Koliko to, pak, ima veze sa socijalizmom i socijalističkom ideologijom, to je danas jasno iole politički pismenom čoveku. Članak Vidovićev upravo znači alarm, oštar i ogorčeni, protivu takvih pojava. Međutim, Vidovićev bunt protivu isključivog i uskog nacionalizma ne izgleda nam da daje adekvatno rešenje u predlogu da se prizna pravo slobodnoj ličnosti o nepripadnosti ovoj ili onoj naciji. Nacije su istorijska stvarnost, i tu se zasad mnogo ne može promeniti. Ono što bi se moglo promeniti, i što bi komunisti bili *dužni* da promene, jesu izvesna nakaradna shvatanja o međunacionalnim odnosima, među koja nesumnjivo spada i već famozni „nacionalni ključ" koji ovu zemlju, između ostalog, košta milione i milione narodnog novca.

Ali, to je priča za sebe. Kao što je i priča za sebe gde leže uzroci i koreni ovakvim pojavama, za koje se zna da ne padaju s neba!

T.

NEDOSLEDNOST I OMAŠKE U DVOBROJU „EVROPE"

NEDAVNO JE objavljen dvobroj pariskog časopisa **Evropa** (jul-avgust 1965), posvećen jugoslovenskoj književnosti. Kako sam ja, u skladu sa sugestijama recenzentske komisije Saveza književnika Jugoslavije, izvršio izbor tekstova jugoslovenskih autora za taj dvobroj, smatram za svoju obavezu da, i posle pisma Slavka Mihalića, generalnog sekretara Saveza književnika (**Večernje novosti**, 17. jul 1965, str. 11), skrenem pažnju na sledeće:

1. Dvobroj **Evrope** ne donosi sve tekstove koje sam ja odabrao. U njegovom sadržaju ne nalaze se, na žalost, pesme Branka Miljkovića, Vlade Gotovca i Borislava Radovića. Prema belešci redakcije te pesme su zaturene i biće objavljene u jednom od sledećih brojeva. U sadržaju se ne nalaze ni tekstovi Dragana Jeremića, Slavka Leovca, Tomislava Ladana, Janka Kosa i Dominika Smolea.. U sadržaju se, međutim, nalaze pesme Dragog T. Todorovića i Mire Alečković, koje ja nisam predvideo za parisku **Evropu** i koji, dakle, ni na koji način ne predstavljaju sastavni deo moje panorame. Niti mi je poznato na koji način su uvrštene u dvobroj **Evrope**, niti pak mogu da pristanem na naknadno inkorporiranje tih pesama u izbor jugoslovenske poezije.

2. Više od 250 stranica pariske **Evrope**, posvećenih jugoslovenskoj književnosti, kriju u sebi, na žalost, i niz grešaka koje su načinjene u trenutku kada je čitav materijal bio već van domašaja sastavljača. Ponekad je izostala bio-bibliografska beleška (na primer uz novelu Branimira Šćepanovića); ponekad je godina rođenja autora prepisana iz sastavljačevog rukopisa netačno (Blaže Koneski, na primer, nije rođen 1912. već 1921. godine); ponekad je izostajala napomena ispod proznog teksta da je u pitanju fragment. Ipak je drastična, nedopuštena omaška učinjena onda kada su Antunu Šoljanu pripisane obe novele pod naslovom **Crvena mrlja**. Čitaoci zagrebačkog **Foruma**, u kome su 1962. godine objavljene ove novele, lako će se setiti da je autor prve novele Slobodan Novak, a druge Antun Šoljan. Nadam se da će ova omaška, na čelu ostalih, biti ispravljena u jednom od sledećih brojeva **Evrope**.

3. Sastavljač ne snosi odgovornost za nedoslednost i omaške ovde pomenute. On je, međutim, u saradnji sa nizom prevodilaca, sa dvama generalnim sekretarima Saveza književnika i sa dvema recenzentskim komisijama, pokušavao da realizuje jugoslovenski dvobroj **Evrope** u meri ovog trenutka naše književnosti, i oseća kao neophodnost da se od tih i takvih nedoslednosti i omaški ogradi. Prema vestima koje stižu iz Pariza, jugoslovenski dvobroj **Evrope**, sa dve i po stotine zbijenog teksta posvećenog literaturi i kulturi ove zemlje, primljen je sa pažnjom i odobravanjem. Bez sumnje da zasluga za takav prijem ide u prvom redu redakciji **Evrope** i Savezu književnika, koji su bili inicijatori i organizatori ovog posla. Sastavljač bi, međutim, živo želeo

Nastavak na 2. strani

aktuelnosti

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

da nedoslednost i omaške, koje najčešćem stranom čitaocu možda i neće pasti u oči, ne postoje ni za poznavaoce jugoslovenske književnosti.

U Novom Sadu, 24. 8. 1965.

Draško REĐEP

PLAČ NAD SUDBINOM KAMIKAZA

NAŠA takozvana zabavna štampa, u potrazi za što boljom, odnosno što senzacionalnijom „zabavom", potrže materijale sa svih strana, čak i sa onih koje bi mogle da izazovu, najblaže rečeno, čuđenje. Široka čitalačka publika voli da čita zakulisne stvari o drugom svetskom ratu. Toj publici treba ugoditi (a tiraž neprekidno povećavati), pa se u te svrhe koristi odgovarajuća „literatura" koju spremno liferuju razni međunarodni „servisi"; servis „Pari Mača" ili servis „Tajma", na primer. Pritom, nije uopšte važno kakve interese ili čiju politiku, u tim svojim senzacionalnim „otkrićima", zastupaju autori tih servisa. Glavno je nadražiti što jače čula čitalaca. Urednici naših zabavnih publikacija, izgleda, vode jedino brigu o tome; druge im brige ne zadaju nikakvu glavobolju. Zbog toga, s vremena na vreme, čitamo svakakvu profašističku ili čak i otvoreno neprijatljsku kontrabandu.

Ovih dana smo takav idejni šverc otkrili u napisu (prenesenom iz „Pari Mača") „Admirali su plakali" u 335. broju „Ilustrovane politike". U njemu poraženi japanski admirali plaču nad sudbinom najfanatičnijih vazdušnih razbojnika, koje je ikada svet zapamtio, nad sudbinom tzv. pilota-samoubica — „kamikaza". Admiral Teraoka, koji priča celu tu trogatelnu istoriju „kamikaza", otvoreno glorifikuje njihovo tobožnje junaštvo, nariče nad njihovom bezumnom smrću u borbi sa saveznicima i ovako završava svoje izlaganje: „Poznajem mnogo „osuđenih na život" (to su oni koji nisu imali vremena da poginu za cara i svetu japansku stvar — prim. red.) koji su bili savršeno spremni da se žrtvuju, ali ih je kapitulacija sprečila u tome".

Ako ovako nastavimo uskoro ćemo početi jadikovati i nad sudbinom Gebelsa koji je celu svoju porodicu ubio u svojoj nacističkoj ludosti.

TO SE TRAŽI

U POSLEDNJEM broju stručnog časopisa „Kemija u industriji" objavljen je jedan stručan članak o tajnama parfimerije. Uz članak su, na posebnom listu, u prilepljenim koverticama, priloženi namirisani papirići — uzorci poslednjih parfema jedne naše fabrike. Uz te uzorke štampana su i kratka objašnjenja:

„LA CHATTE 1183. Naša kreacija već decenijama poznatog i traženog, fantazijskog egsaltirajućeg mirisa. Naročito ga traže žene".

„ORIGAN 3034. Fantazijski miris drvno-mirodijskog sastava, ugodnog, toplog, baršunasto-narkotično-stimulirajućeg žanra".

„MISS JADRAN 537. Moderna nota pariske kreacije, drvno-kožnog, cvjetnog ugođaja. Blago naglašena erotska nota, posebno namijenjena ženama".

Eto, dragi čitaoci, kakvo blago ostaje tezaurisano među koricama jednog usko stručnog časopisa. Kakvo bi to slavlje bilo kad bi naša masovna, popularna dnevna (naročito večernja) štampa svoje tekstove i ilustracije mogla da začini odgovarajućim mirisima!

SAMO CITAT

„ČAK I Ivica Osim, koji je punih sedam meseci pokušavao na sve moguće načine da ospori Planinićeve izjave, morao je da se „preda". Istovremeno, to je i dokaz da su novinari, koji su prvi pokrenuli ovu aferu i saslušali svaku izjavu Ranka Planinića, i ovog puta pomogli disciplinskim organima da dođu do prave istine u najvećoj fudbalskoj aferi koja se dogodila u istoriji jugoslovenskog najpopularnijeg sporta".

(Večernje novosti, 30. avgusta 1965)

Donosimo ovaj citat bez ironije i bez malicije. Slažemo se u potpunosti da su novinari u ovoj aferi odigrali svetlu ulogu, alarmirajući javnost i obaveštavajući je o onome što je lako moglo da bude prećutano. Caeterum censeo: bolji je i senzacionalizam nego zataškavanje.

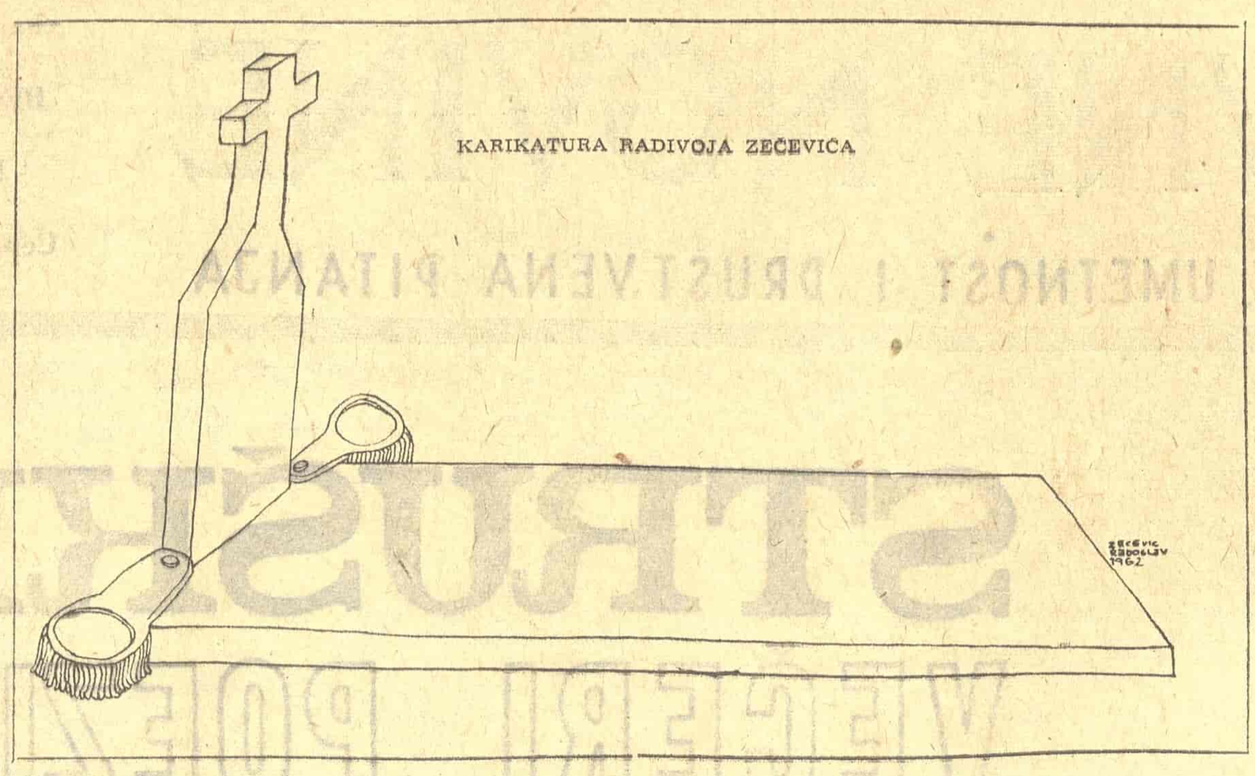

KARIKATURA RADIVOJA ZEČEVIĆA

Na marginama ŠTAMPE

Bube i sekiracija

Kosta TIMOTIJEVIĆ

ČERČILA je vele, silno nerviralo kad čuje Engleza da francuske reči izgovara na francuski način. Smatrao je to za snobovsko ačenje i znak pomanjkanja patriotizma. Tako, na primer, nije praštao onima koji ime grada *Versailles* izgovaraju *Versaj* — jer ga je on sam izgovarao (i smatrao da tako svi dobri Englezi treba da čine): *Vorsejlz*. Isti taj Čerčil, međutim, izgovarao je reč *garage* kao *garaž* — kako to čine svi dobro vaspitani Englezi, upravo imitirajući francuski izgovor — i mnogo mu je išlo na živce što Amerikanci (inače zemljaci njegove majke) kažu *geridž*.

Nije potrebno da čovek bude po prirodi sklon sekiraciji i sitničarenju pa da ga ipak u tuđem govoru i izgovoru, pisanju i izboru reči, iritira ono što se kosi s *njegovim* shvatanjima i odstupa od *njegovih* navika. Dovoljno je da čovek ima jake navike i čvrsta ubeđenja, makar ona bila pogrešna i nedosledna.

Kod nas, na primer, mnogi ljudi izgovaraju *Amerika* naglašavajući *prvi* slog. To užasno nervira mnoge druge, koji akcenat stavljaju na *drugi* slog. Možda i one prve nervira izgovor ovih drugih. O tome ko je u pravu može se presuditi vrlo lako: ako je izgovor domorodaca (tj. najpribližnija imitacija tog izgovora) norma za *naš* izgovor stranih imena — i ako nemamo nekog jakog fonetskog ili akcenatskog razloga da od toga odstupimo — onda su u pravu oni koji *Ameriku* akcentuju na *drugom* slogu, jer tako čine i sami Amerikanci.

Kako, međutim, izgovarate reč *Kanada*?

Čast i čest ako ste naglasak stavili na *prvi* slog: ili odnekud znate da tako treba (jer tako naglašavaju sami Kanađani) ili spadate u one malobrojne koji su tako navikli ne pitajući se zašto. Velika većina našeg življa, uključujući veliku većinu obrazovanih ljudi, izgovara *Kanada* naglašavajući *drugi* slog — a usto se još nervira (ili sleže ramenima verujući da ima posla s neukim čovekom) kad čuje nekoga kako naglašava *prvi*. Žrtve ove zablude (ili hotimične nedoslednosti, zbog snage navike) bili su i sastavljači novog pravopisa, u kome je *Amerika* pravilno akcentovana na *drugom* slogu, a *Kanada* nepravilno — opet na *drugom*.

(Kad bi pristalice drugog sloga hteli da teraju mak na konac, mogli bi da stvore teoriju o političkoj opravdanosti svog opredeljenja: Kanađani anglosaksognskog porekla stavljaju, doduše, akcenat na prvi slog — ali zato Kanađani francuskog porekla, koji sa svojim anglosaksonskim zemljacima žive u priličnoj neslozi, akcentuju treći, poslednji slog. Otuda bi nam naše načelo nemešanja u unutrašnje stvari daleke Kanade nalagalo da se držimo neutralne sredine i naglašavamo srednji, tj. drugi slo.)

Dok se još bavimo stranim toponimima, vratimo se Čerčilovom iritansu. Malo ko u našoj frankofilskoj i frankofonoj javnosti ne zna da se *Versailles* pravilno izgovara *Versaj*. Pa ipak malo ko tako izgovara, jer smo navikli na arhaični (nekad i u samoj Francuskoj pravilni) izgovor *Versalj*. Isto tako znamo da se *Marseille* izgovara *Marsej*, ali uglavnom govorimo i pišemo *Marselj*. Poznato nam je, dalje, da se u španskom i engleskom (i još mnogim drugim jezicima) c ispred *e* i *i* ne izgovara kao naše c, neko kao s ili tome približno. Pa ipak sve novine pišu *Barcelona* a ne *Barselona*, *San Francisko* a ne *San Fransisko*. Čistunci se veoma ljute zbog onog *lj* i ovog c, tražeši da se piše *Versaj*, *Marsej*, *Barselona* i *San Fransisko*. Tradicionalisti odmahuju rukom, smatrajući to za precioznu pedanteriju. (Pravopis ne rešava spor: u njemu su *Marsej* i *Marselj* ravnopravni, a ostalih primera naprosto nema; na mestu gde bi trebalo da stoji *San Fransisko*, odnosno *San Francisko*, nalazi se *San Feliče Slavo* kao naročito potreban i koristan primer.)

Da bi stvar bila još zamršenija, ima dosta ljudi koji će, iracionalno ali uporno, zastupati *j* u *Versaju* i *Marseju* (jer tako, brate, Francuzi izgovaraju, a braniti c u *Barceloni* i *San Francisku* (jer se tako, brate, kod nas kaže). I obratno. Naći ćete čak i takve koji se drže oblika *Versalj* (zbog dubrovačkog poklisara) ali su za *Marsej* (zato što su za vreme prvog svetskog rata pohađali licej na Azurnoj obali) — a, nasuprot njima, one koji će uvek reći *Versaj* (iz poštovanja prema francuskom jeziku) ali *Marselj* (iz poštovanja prema blaženopočivšem).

Za mladu, odnosno danas već sredovečnu generaciju sa ćiriličkog izdavačkog područja karakterističan je primer Tvenovog *„Tome Savjera"* odnosno *„Toma Sojera"*. Danas znamo da se *Tom Sawyer* izgovara *Tom Sojer*, te da ga valja tako i pisati. To u detinjstvu nismo znali, pa smo se družili sa *Tomom Savjerom*, kako se dečak zvao u predratnoj knjizi narandžastih korica. Današnja deca druže se sa *Tomom Sojerom*, kako je pravilno transkribovan u posleratnom izdanju. Blago posleratnim naraštajima — reći će neko. Ja današnju decu pomalo sažaljevam iako za to nemam nikakvog racionalnog razloga. Naprosto, meni i mojoj generaciji *Toma Sojer* je drug iz detinjstva, a *Tom Sojer* — totalan stranac.

Ali nisu samo strana *imena* predmet sporova i povod za ljutnju i sekiraciju. Masa drugih stranih i domaćih reči — baš onih gde se ne može po kratkom postupku presuditi: pravilno-nepravilno — govori se i piše dvojako, na veće ili manje nezadovoljstvo svih zainteresovanih.

Šta da se radi, na primer, sa dubletom *filozofija* — *filosofija*? Klasičari se ne dvoume i možda su u pravu kad dokazuju da je samo *filosofija sa s ispravan oblik*, dok je *filozofija* sa *z* jedna nakarada od reči. Ali za šta da se opredele laici kad naši filozofi (sa *z*) ostaju verni tradicionalnom obliku i kad nam se i Filozoski fakultet zvanično piše sa *z*?

Pravopis ni u ovom slučaju ništa ne pomaže. U njegovom rečniku, doduše, stoji varijanta sa *z*, a nema varijante sa s — ali to savršeno ništa ne znači, jer je i taj rečnik sastavljan po nekom sasvim neuhvatljivom kriterijumu. Tamo, recimo, dublet *spasti* - *spasiti* postoji u oba oblika, dok je od dubleta *ćerka* - *kćerka* unet samo oblik *kćerka* (sa *k*). Zašto je to tako učinjeno, nejasno je. Tek, činjenica da u tom rečniku postoji samo oblik *kćerka* umela je pometnju među novinske lektore, redaktore i korektore, od kojih je nekima (možda i većini) bilo poznato da *Vukov* rečnik beleži samo oblik *ćerka* (bez početnog *k*). Neki su počeli da puštaju oba oblika, a drugi, koji su shvatili novi pravopis kao Sveto pismo (na primer „Politika"), proskribovali su oblik *ćerka* do te mere da ga čak i u čituljama prepravljaju u *kćerka* — na veliki jad i jed onih koji (ako ostavimo po strani lične navike) ipak više veruju Vuku.

Posebna su napast puristi, koji svoje lične i porodične bube nastoje da ustoliče kao opštevažeća pravila — pa tako proglase (i u pojedinim listovima nametnu) da, recimo, prilog *gotovo* ne sme da se upotrebljava u značenju *skoro*, ili da veznik *pošto* ne sme da se upotrebljava u značenju *jer*, *budući da*, nego samo temporalno *(nakon što)* itd. itd.

Ruku na srce, svi smo mi pomalo puristi, ali nam nije zameriti ako svoja shvatanja, ubeđenja, predrasude i navike — ukratko, svoje bube — gajimo u sopstveno jezičko-stilskom terarijumu ne naturajući ih drugima kao jedinu čistokrvnu pasminu. Nije nam zameriti ni ako nas tuđe jezičke navike iritiraju, ako se od njih branimo i trebimo. Kaštigu smo zaslužili tek ako se damo na posao da sve tuđe bube potamanimo kako bi jedino naše pod suncem gamizale.

*

P. S. Ovo se, naravno, ne odnosi na legitimnu borbu protiv izopačavanja i kvarenja jezika, protiv leksičkih i sintaktičkih besmislica i ostalog štetočinstva. Ali, opet, ko će jezičkim štetočinama *dokazati* da su štetočine!

ŽIVOT OKO NAS

Onako, uzgred

Ljubiša MANOJLOVIĆ

Bumbari na mlazni pogon

U JEDNOM javnom razgovoru sudija Saveznog vrhovnog suda dr Mirko Perović izneo je potrebu revizije čitavog sistema pravne zaštite i pravne odgovornosti za raspolaganje društvenom svojinom.

Sudiju dr Perovića uznemirava nedostatak propisa po kojima bi, na primer, mogao biti pozvan na odgovornost direktor koji upropasti po nekoliko preduzeća.

Ja bih dodao, ne samo direktor. Činim to da ne bi slučajno i ovog puta izgledalo da je direktor najviši vrh čija nas odgovornost zanima.

Ali pustimo da govori dr Perović, kome se mora priznati da je stvari iznosio bez ustručavanja i lakovanja:

— ... Zar u našem društvu — kaže on — ne postoje razna da ih nazovemo „mućkanja", koja se ogledaju u preprodaji kuća, automobila, raznih mahinacija sa devizama itd. Umesto kulta rada stvara se kult takvog „mućkanja", pa se ljudi često pitaju zar se mogu tolerisati takve pojave u socijalizmu. Mi bismo mogli da sudimo čoveka, grubo rečeno, ako ukrade hleb (za to postoji pravni osnov), a za ovakve stvari gde su u pitanju milioni ne postoji odgovornost.

Iznalazeći dosad kod nas nekorišćena sredstva za zaštitu društvene imovine, dr Perović je iz pepela zaborava izvukao dragoceno zrnce:

— Uzmimo — kaže dr Perović — jedan prost primer. Još se u nas službena kola koriste za privatne svrhe (ide se na plažu, na izlet itd). To građanin vidi ali praktično ništa ne može da bi zaštitio društvenu imovinu. A poznato je da je još u Rimskom pravu postojala tzv. actio popularis, dakle nešto što bi se moglo nazvati popularnom ili narodnom tužbom, koju je mogao koristiti svaki građanin u slučaju kada je povređeno dobro od opšteg interesa. U nas takva mogućnost ne postoji...

Primer sa crvenom tablicom dr Perović je očigledno uzeo kao prvi koji mu je bio na domaku očiju. Uz taj primer ne bih mogao da ne nadovežem svoje saznanje da će oči najšireg kruga građana, pri današnjem našem prosečnom komadu hleba i pečenja (?), isto kao i crvene, parati oči i mnoge bele tablice na veoma besnim limuzinama. Pitaće se građani kakav li to teški umni ili fizički rad iza njih stoji. Iza takvog i drugih oblika besa građanin će svakako osećati kršenje našeg novog društvenog reda. Dobro je dati mu mogućnost da to kaže kroz svoju, narodnu tužbu. Samo, ne možemo biti sigurni da će se on dovoljno često njom koristiti, da će hteti da hvata bika za rep, pogotovo ne za rogove. „Ako nemaš posla, budi svedok" — smislio je taj isti naš narod od koga mi očekujemo da se uvek bori za nešto veliko.

Činjenica je da borba za više ciljeve ne deluje svuda kod nas suviše savremeno. Komunističko poštenje kao da nije geslo dana. Češće ono deluje kao svetleća reklama, a podrazumeva se da čovek treba da gleda samo sebe. Isterivanje visoke pravde ostaje kao neki posao rezervisan za budale.

Možemo mi jačati naše zakone. Mreža kojom štitimo društvenu svojinu može biti od čelika, ne od paukovog konca. Ali ako se nešto ne promeni u vazduhu, u duhovima, ako komunističko poštenje ne uđe opet u modu, u mrežu će nam se i dalje hvatati muve a kroz nju proletati bumbari.

Uskoro u našim bioskopima

MI MORAMO ići napred, to nam je svima jasno.

Mi moramo stići Ameriku.

Malo-pomalo mi je već i stižemo.

U američkim filmovima o podzemlju događalo se da vidimo šefa policije ili predsednika gradske opštine koji je vođa bande.

U našim filmovima o podzemnim poslovima oko fudbala gledaćemo kao glavnu podzemnu zvezdu predsednika suda ili sekretara kakvog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda.

Tu smo izgleda nešto pogrešno razumeli. Nije valjda to ono u čemu treba da stignemo Ameriku.

Onako, uzgred

KRUZI SALA o našem čoveku koji je polagao za bika: Iz rike položio; iz vuče pao.

Pisma uredništvu

Lepa reč

U UVODNOM stupcu svog prošlog broja „Književne novine" su se obratile svojim prijateljima i pretplatnicima. Povod je bio poskupljenje lista. Verujem da bi i redakcija bila zadovoljnija, a i uvodnom stupcu bi lepše pristajala vest da su „Književne novine" zadržale staru cenu. Ali, ruku na srce, dosadašnja cena je dugo vremena odolevala i čitavu deceniju ostala nepromenjena!

Ipak, nije mi namera da hvalim ili kudim najavljeno poskupljenje lista, već, kao dugogodišnji pretplatnik, želim da istaknem kako je pomenuto „obraćanje" čitaocima i prijateljima ostavilo na mene, a verujem i na druge, prijatan utisak. Ne samo zbog toga što je tekst pisalo „iskusno pero", već i zato što je napisan toplo, ljudski, sa nenametljivim uvažavanjem i poštovanjem čitalaca i pretplatnika. Čitajući te redove razmišljao sam o tome kako je, na žalost, retka pojava da se mnogi pozvani, u sličnim prilikama, obraćaju svojim potrošačima. Mislim u prvom redu na one koji prodaju kobasice a ne Šekspira. Kada pojedini to i učine, onda to obave u vidu suvog saopštenja i sa visine.

Što se tiče nove cene „Književnih novina" ona je i dalje ostala niska. Međutim, ljubitelj literature ne može da sudi o ceni „Književnih novina" samo na osnovu cene koštanja papira, troškova grafičkih usluga, broja strana. Njega interesira ona druga strana: da li mu list obezbeđuje prijatan susret sa literaturom, da li mu daje uvid u savremena kretanja u toj oblasti, podgrejava li njegov postojeći afinitet prema toj vrsti umetnosti.

Za mene su „Književne novine" uvek rado čitan list i čini mi se da nema bojazni da, bez obzira na povećanje cene, za brojne pretplatnike takve i u buduće ostanu. Prema tome, verujem da nema mesta bojazni od eventualnog opadanja tiraža, odnosno broja pretplatnika.

Na kraju bih želeo da istaknem onaj simpatični (i više od toga) gest prema nama pretplatnicima — da ćemo biti pošteđeni od nadoplate do kraja godine. Čini mi se da je to primer koji potvrđuje da je nad koristoljubljem preovladalo poštovanje. Primer možda sitan, ali ohrabrujući i dostojan čestitanja..

Drago Božanović

Banjaluka, Vase Pelagića 44

Vera u moć pesničke reči

Ante Boglić:
„VELIKI KORACI“;
„Matica hrvatska“, Split 1965.

MIRA BOGLIĆ napravila je jedan prilično obiman izbor iz pesničkog stvaranja Ante Boglića i pružila tako reći sve ono što je iza ovoga pesnika ostalo i u čemu može sa punom ozbiljnošću da se govori. Onima koji Boglićevu poeziju ne poznaju u dovoljnoj meri pružena je mogućnost da se s njom upoznaju i sagledaju potpunu fizionomiju tog pesnika. Boglićeva pesnička avantura trajala je gotovo dvadesest i pet godina. Za to vreme, ako se izuzme period za vreme drugog svetskog rata, krug njegovih tema i ideja ostajao je isti. On je pripadao pokretu socijalne literature, a socijalne teme privlačile su ga i onda kada pokret socijalne literature, kao organizovana grupa i svesno nastojanje izvesnog broja progresivnih pisaca kod nas, još nije postojalo. U pokretu socijalne literature Boglić je bio jedan od pesnika koji se nisu zapažali u onoj meri u kojoj su se zapažali, recimo, Jovan Popović ili Tone Seliškar. On je bio pesnik koji je poeziju posmatrao kao jedan vid praktične političke akcije i mnoge od njegovih pesama, naročito one posvećene Španiji, predstavljaju neposredne pesničke komentare na dnevne događaje koji su uznemiravali svet.

Njegova konačna knjiga, „Veliki koraci“, navodi zbog toga na razmišljanje ne samo o jednom pesniku nego i o željama i ambicijama čitave jedne generacije. Uvek kada sam čitao pesnike koji su pripadali pokretu socijalne literature, bez obzira na umetničke rezultate sa kojima sam se suočavao, mene je duboko impresionirala njihova vera u moć i snagu poezije i u praktično dejstvo pisane pesničke reči. Iza svakog stiha stoji jedno uverenje da će on pokrenuti na razmišljanje, izazvati bunt ili revolt. Gotovo svaka pesma namenjena je tome cilju i toj svrsi podređene su mnoge druge pesničke namere. Kada čovek čita Boglićeve stihove on vrlo često oseti da je Boglića ponekad misao odvodila i na druge puteve, ali da se on uporno vraćao i svesno govorio o nekim neposrednijim zadacima vremena i dana. To je bila jedna romantika više u odnosu na literaturu nego što je to bila jedna romantična literatura. Ali odnos prema svetu bio je romantičan makoliko se insistiralo na nekim neromantičarskim i, uslovno rečeno, realističkim elementima.

Kome se, zapravo, obraćao Boglić? Onima sa kojima je kao pesnik i čovek imao zajedničku sudbinu da bi im podržao revolucionarnu svest ili onima kojima je trebalo ukazati na zablude i dovesti ih na pravi put? Oni prvi znali su to i bez literature. Oni drugi znali su to isto tako, ali ih to nije interesovalo. I zato po neka od Boglićevih pesama podseća na pisma onog francuskog utopijskog socijaliste iz XIX veka koji je pisao pisma bankarima i poslovnim ljudima da bi ih uverio da su u zabludi. Ili je, možda, Boglić govorio onom trećem, još neopredeljenom čitaocu, ubeđen da će ga pesnička reč rastrezniti i ubediti mnogo brže i mnogo efikasnije no što to može da učini život. Čini se da tu postoji jedna mala protivrečnost. S jedne strane smatra se da je život jači i interesantniji od svake literature i da ljudska svakidašnjica može i mora da bude isključivi predmet pesnikovih interesovanja. U isti mah veruje se da literatura inspirisana životom, može da deluje na duhove više nego svakidašnja, tragična, životna iskustva. Na toj protivrečnosti zasniva se i vera u efikasnost pesničke reči. Pesnička reč postaje redovno moralni i politički čin čak i onda kada ne uspeva da postane poetski čin. Ako bi se malo uprošćeno govorilo poezije ima mnogo više u namerama nego u realizacijama i socijalna literatura, kao i nadrealizam uostalom u svojoj prvobitnoj dogmatičnoj i negatorskoj fazi, privlače pažnju mnogo više kao jedan životni stav nego kao jedan literarni rezultat.

Vremena su se prilično izmenila i danas malo ko veruje u praktičnu efikasnost pesničke reči i literarnog čina. Ali „najlepše pevaju zablude“ rekao je jednom prilikom Branko Miljković, i posle njega ponovili su u raznim prilikama, i kad je bilo vreme i kad nije bilo vreme, mnogi i to je postalo neka vrsta krilatice ili poslovice. I ma koliko ta krilatica postala obična i poznata, ona nam dolazi na um kada se srećemo sa poezijom Ante Boglića. Ante Boglić je verovao u moć pesničke reči i živeo u uverenju da se pesničkom reči može menjati svet. Danas više niko ne veruje u nešto tako, ali oni koji su verovali ne mogu da nam ne budu dragi. Ante Boglić nije ni veliki ni značajan pesnik. Njegovo pesničko delo ostaje po nekolikim pesmama i po nekoliko stihova iz nekih pesama koje nisu u celini dobre. Ostaje onako kao što ostaje pesničko delo pesnika drugog reda, i ostaje pre svega blagodareći Boglićevoj veri u moć reči i poverenju u ljude da su oni spremni da iskrenu i poštenu reč saslušaju do kraja, da joj poveruju i da joj se pokore. Boglić je, dakle, više pesnik po zabludama koje je o poeziji imao, zabludama za koje ne možemo da ne požalimo što su to, i koje su nam simpatične uprkos tome što nas njegova uverenja ispunjavaju skepticizmom i možda baš zbog toga što nas skepticizmom ispunjavaju. Jer odnos prema svetu i prema životu u slučaju Ante Boglića bio je prevashodno pesnički. Možda je zbog toga i napisao malo pesama koje ostaju. Hteo je da živi poeziju i da život poistoveti s njom, kako je nedavno izjavio, za sebe i za svoje drugove, jedan pesnik Boglićive generacije.

Predrag Protić

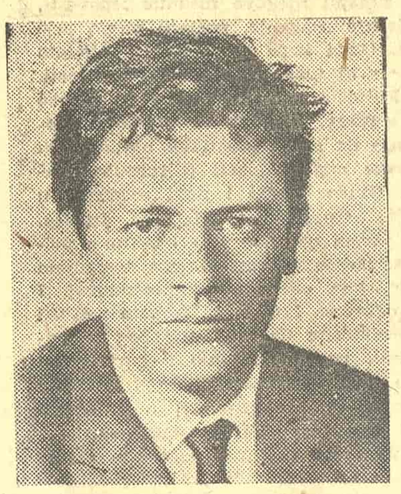

Izjašnjavanje

Slobodan Selenić:
„ANGAŽMAN U DRAMSKOJ FORMI“;
„Prosveta“, Beograd 1965.

ZA NAŠE relativno konvencionalne forme pozorišne kritike ova knjiga deluje kao izvesno oslobođenje od navika koje su do sada uporno ustaljivale običaj da se tekuće recenzije, zabeleške i impresije iz vodećih listova publikuju kao sabrana ili izabrana dela. Istina, takav običaj postoji svuda u svetu, ali u našim prilikama on je posebno negativan jer je potpuno zanemarena esejistika i sintetička kritika. „Angažman u dramskoj formi“ Slobodana Selenića zato prihvatamo kao potrebu mladog kritičara da se izjasni o svojim stavovima i kriterijumima koje primenjuje i namerava da sledi u praćenju pozorišne literature i razvoja scenskog izraza.

Podsticaje za ovu knjigu Selenić nalazi u samoj dramskoj literaturi i ona mu čak i u najpristrasnijim polemikama služi kao najvažniji oslonac; tu su ujedno koncentrisana i njegova teoretska uopštavanja kako bi ljubav za teatar i svest o njegovom životnom postojanju ostala prisutna kod svih mogućih analiza. Zato autor sasvim iskreno priznaje da mu je veoma teško što se u vrednovanju najrazličitijih dela na apsolutnim estetskim rasponima mora stalno i iznova da opredeljuje. Otud on vidi osnovni problem u definisanju kritičkog pogleda na tekući repertoar. Ali, da ne bi bilo zabune, Selenić se apriorno stavlja na stranu literature i pisaca respektujući njihovo puno pravo na slobodu izraza i angažmana.

Ceo uvodni deo stoga je polemično intoniran i poseduje valjanu argumentaciju, izoštrene opservacije; jasnim stavovima Selenić se obračunava sa pragmatizmom u literarnoj, a time i pozorišnoj kritici, tvrdeći sa gorčinom da nas je on dosta dugo sputavao u otvaranju prema savremenom teatarskom izrazu, posebno onome zapadnoevropskom. Time on ujedno započinje svoj monolog o prirodi kritike, pa se podjednako bavi i dijalektičko-istorijskim metodama u kritici, zatim njenim subjektivizmom, idealizmom, estetizmom i raznim savremenim devijacijama. Pri tome mu kao povod služe esencijalne misli ili citati iz teoretskih rasprava poznatih kritičara i teoretičara od Aristotela do Eliota i primeri iz mnogih klasičnih i savremenih tekstova.

Šta je angažman? Selenić prvo raspravlja o sartrovskom smislu termina „la litterature engagée“ i navodi niz drugih primera koji ga uveravaju da svuda i na svakom mestu iza toga stoji sasvim drugo značenje. Zato je Sartrovo filozofsko shvatanje angažmana nešto drugo od socijalnih angažmana Veskera, aristokratskih pogleda Monterlana ili onog što su pod tim pojmom podrazumevali Aristotel i Sofokle. Iz svega toga Selenić zaključuje da nije angažman samo najočiglednija autorova namera, već misaona i emotivna suština stava do kojeg kritičar mora doći da bi zaista procenio angažman dela. Odmah zatim sledi — da drama nije ništa drugo do određeni, partikularni aranžman saopšten u naročitoj, dramskoj formi.

U analizi metoda kojima se pisac služi u saopštavanju svog angažmana Selenić uglavnom polazi od dva oštra antipoda — naturalističke drame i konstruktivističke drame. U tim suviše uprošćenim relacijama kreću se sva njegova dalja razmišljanja o jeziku kao elementu forme, iluziji i konstrukciji, motivima, deluzionizmu i stilskom jedinstvu dramskog sveta. Međutim, — cela rasprava na kraju dobija neočekivani obrt: Selenić sam priznaje da se našao u neprilici koja mu diktira izjašnjavanje — da li je za naturalističku ili konstruktivističku dramu: ni za jednu ni za drugu već za svaku dramu čija forma adekvatno oblikuje svoj aranžman!

Time autor na nedvosmislen način potvrđuje neodrživost isključivosti, mada on sam prethodno uklanja sumnju u svoju isključivost. Knjiga je prema tome traganje za potvrdama određenog pogleda na dramsku literaturu i teatar uopšte, što u krajnjoj konsekvenci nije daleko od pomirljivosti sa ograničavanjima koja određeni društveni uslovi nameću samom terminu angažovanost. Zato je veliko pitanje da li će ovakvo shvatanje angažovanosti obezbediti kritičaru, a pogotovo piscu i dramskim umetnicima, pristup istini o realnosti i slobodi teatra. Angažman kao kriterijum vrednosti stalno i iznova ugrožava teatar, pa istrajavanje na njegovoj nezavisnosti jedino obezbeđuje vitalnost delovanja i energiju kojom se prevazilaze uske granice oportuniteta. Pozorište otud i odbija da se podredi u svemu jednom angažmanu u ime svog trajnog umetničkog dejstva. U modernoj teatarskoj teoriji danas se angažman tretira sa daleko širih aspekata — samo kao mogućnost da se ostvari puna sloboda misli i akcije u dočaravanju apsolutnog izraza čoveka i savremenog sveta.

Ali, ove slabosti knjige treba shvatiti i samo kao dug kritičara svojim navikama, tradiciji i obrazovanju. I zato Selenić na kraju i sam žali zbog nemoći da pronikne u suštinu dramskog dela i odgovori na pitanje: zašto je jedno delo zaista dobro! Pa ipak, imponuje njegova otvorenost i želja da se i sam raštereti predrasuda i ograničenja koja u drugima toliko uporno razobličava i demistifikuje.

Petar Volk

Vreme osamljenika

Oto Šolc:
„PJEVAČ“;
„Znanje“, Zagreb 1965.

NOVA KNJIGA pesama „Pjevač“ Ota Šolca je dugi monolog o sudbini pevača i poezije. Pesnik je svestan da i jedno i drugo podležu koroziji vremena, ali se pita da li i koliko poezija uspeva da odoli vremenu i da li može, u orfejskom značenju, da postane sinonim za vreme i trajanje uopšte. To su osnovne misli Šolcovog pevača i to je bitan problem njegove poezije uopšte. Iako nam se na momente čini da „Pjevač“ baca novu svetlost na Šolcovu poeziju, ipak u njemu nema ničeg bitno novoga. Šolc sada samo potvrđuje dosadašnje vrednosti i mane svoje poezije — na jedan specifičan način zaokružuje svoje poetsko delo, pokušava da ga prožme bogatim životnim iskustvom, da ga učini jasnijim i neposrednijim, da osvetli u njemu sve ono što je bilo zamračeno ili vremenom ili pak mladenačkim brzim i nedovoljno promišljenim reakcijama na pojedina stanja u vremenu ili pak na lična raspoloženja.

Gledana iz tog aspekta nova Šolcova poezija znači kreativnu dopunu, razradu njegovih dosadašnjih misaonih i emotivnih saznanja o životu i trajanju. Šolcov pevač se povukao u samoću i pokušava da otkrije ponore u sebi, da suoči kompleksnost sveta u sebi sa svetom oko sebe, da rezimira smisao svoga postojanja: da li je stvaralački trajao ili se pak kao olupina rušio u sebi i vremenu. To je etički problem koji muči Šolcovog pevača. Njegove vizije sjedinjuju u sebi uzdržane dvosmislenosti: veruje u zahuktali ritam savremenoga života ali i strepi od neizvesnosti koje u sebi krije njegova raskrupnjala dinamika; preživeo je mnogo da bi olako primio slutnje koje nameće svaki dan. Zato ima momenata kad pri čitanju ove poezije u liku pevača prepoznajemo senzibilan lik pesnika Šolca, kad osetimo da intenzivno proučava sebe i želi da sebi objasni smisao svega onoga što se zbilo i što se intenzivno događa oko njega. U ovim se momentima krije intelektualistička osnova ove poezije i slobodan sam ustvrditi da je pevač kao pesnikov dvojnik tvorevina čistog intelekta: pesnik je zarobljen i zatvoren u kompleksima misli o sebi, o životu, o vremenu, i nevremenu, o košmarima koji se zbivaju u svetu i pokušava da pobegne iz njih nekad ljut a nekad ojađen, razočaran, pomućen i sav ustreptao od besa i od bola — ali uvek i neprekidno se vraća sebi i svemu onome što se zbiva oko njega, jer bekstva i života nema, postoji samo smrt, ali pevač je poriče pitanjem: „Što razdvaja čovjeka od čovjeka?“: sumnje, netrpeljivosti, socijalni sukobi, etičke deformacije o shvatanju ljubavi, prošlosti i dr. Šolc u svemu tome vidi žive razloge za razdore među ljudima, vidi onu silu koja melje čoveka, ali je nemoćan da ga izvuče ispod tog kompleksnog žrvnja koji satanski pritišće i vuče ispod sebe. Iz toga shvatanja izvire i izvesna otupelost u osećanjima pevača, strah mu razdire grudi i duboko se povlači u sebe, istina ne predaje se, ali rezignira, na momente je apatičan i letargičan; u stvari on se postepeno ruši u sebi, podleže zubu vremena. To je podtekst Šolcovih vizija: vreme nas nosi i kad nećemo i kad ne osećamo. Čini mi se da je Šolc u mnogome podlegao sentimentalnoj vizionarnosti upravo na ovoj relaciji, proces prirodnog odupiranja vrlo često je zamenjen racionalnim, intelektualističkim umovanjem o prolaznosti, pa je logično došlo do toga da ima velikih suprotnosti između emotivnog, onog pravog poetskog poimanja trajanja i racionalnog, knjiškog, verbalnog.

U ovome treba tražiti razloge što je Šolcov stih izgubio nešto od lirske svežine i intenzivnosti, ali i videti činjenicu da je dobio u koncentraciji misli — osećanja su dublja, ali su u suštini mračnija, izgubio je pesnik svoje ranije samopouzdanje da problemima života gleda u oči strastveno, da ne sumnjiči već da ponire dinamično, s neutoljivom žeđi za pronalaženjem večito novoga. Umesto tih gipkih lirskih treptaja sada se oseća izvestan zamor i skepsa — kroz čitavu poemu kompleksno se pružila oštra i britka meditacija, gotovo svaka pesma natopljena je zrelom seriozno šću, atmosfera je gusta, prozaično široka, ali ima u njoj neke varničavosti koja zrači i peče kao iz dubokog podzemlja. To nas iznenađuje jer je Šolc izgleda namerno tako oblikovao emotivne vizije svoga pevača, svet treba videti okrenut svome podzemlju, vratiti ga svome naličju, da bi kroz jednu ekspresionističku zgusnutost slika i izraza otkrio svoj puni emotivni misaoni mir i nemir:

„Nerođen, da postaneš. Noć je u tebi,
korak i bijela staza livade samo jednog djetinjstva,
san vode u zvižduku dalekih vlakova:
sumnja, laž jednog davnog govorenja.
Probudilo se novo stanje vatara,
san ne gleda kosture koji su oživljeli,
ako je ljubav mreža, nije ni sporednost,
nije ni htijenje prevareno.
Novo nebo: vreba ovaj nemar, mržnja odlazaka:
kako da se i to ne zna? Od davnina davnih.
Jesi.“

Za mene je ovo smirena lirska ekspresija unutrašnjih preživljavanja fenomena prisutnosti i prolaznosti, suptilna nostalgija za odbeglom mladošću. To su teze i antiteze ove poezije, iz nje izviru svi nemiri i sve njene protivurečnosti, čak i ovoga puta kad se ostvaruje u svojoj punoj snazi.

Milivoje Marković

Herbert Read

SLIKA I MISAO

„Mladost“; Zagreb, 1965.

„SLIKA I MISAO“ Herberta Rida u mnogome se razlikuje od većine knjiga iz istorije figurativnih umetnosti. Za nju bi se, čak, moglo reći da je, kako je sam autor u predgovoru napisao, „u izvesnom smislu revolucionarna“, i to pre svega zbog ideja koje su u njoj izložene, ali isto tako i zbog načina na koji su izložene i dokumentovane.

Osnovna teza Ridova je, po njegovim sopstvenim rečima, da „estetska delatnost prethodi svakoj koherentnoj intelektualnoj delatnosti“, odnosno da je „umetnost bila, i da još uvek jeste, bitan instrumenat u razvitku ljudske svesti“. Nju je autor, doduše, preuzeo neposredno od jednog danas skoro sasvim zaboravljenog nemačkog estetičara, Konrada Fidlera, mada su je, samo na različite načine, iskazali i mnogi drugi estetičari, pesnici, umetnici i filozofi — Ernst Kasirer, Šiler, Gete, Helderlin, Šeling i, u naše vreme, Martin Hajdeger (da navedem samo neka od imena koja Rid spominje u svojoj knjizi). Međutim, ono što je najoriginalnije i najviše uspelo u ovom vrednom delu jeste da je Rid svoje ogromno i duboko poznavanje istorije figurativnih umetnosti upotrebio da bi obrazložio ovu tezu. To je, u stvari, jedna izvanredno sažeta istorija razvitka ljudske svesti, onakve kakva se stvarala umetničkim uobličavanjem ljudskog iskustva, tj. od paleolitske do tzv. konstruktivne umetnotsi našeg doba.

Da bi obrada ovog predmeta dobila svoju pravu i punu vrednost, Rid je morao da se u svojoj knjizi pozabavi i mnogim oblastima ljudske duhovne aktivnosti — filozofijom, estetikom, psihologijom, religijom i magijom, književnošću i, uopšte, kulturom. Ono što će čitaoca pri tom iznenaditi jeste da su njegove ideje u svim oblastima izvanredno solidno fundirane i da zbog toga zaslužuju pažnju i najeminentnijih stručnjaka. Po tome ova knjiga je značajna ne samo za dublje razumevanje uloge umetnosti u razvitku ljudske svesti, već isto tako i za razvoj onih ljudskih duhovnih delatnosti koje su gore nabrojane.

Prevod Iva Čurčina, koji je već dao dokaze o svojim prevodilačkim sposobnostima upravo kada se radi o ovoj vrsti literature na engleskom jeziku, zaslužuje priznanje naših čitalaca.

Aleksandar A. MILJKOVIĆ

IZLOG KNJIGA

Đakomo Skoti

Obale tišine

„Bagdala“, Kruševac 1965.

DJAKOMO SKOTI je vrlo interesantna ličnost u našem literarnom životu. Rođeni Italijan, Napolitanac, dolazi u Rijeku privučen nekom magijom Istoka („oda brao sam put Istoka ja ciganin drugoga neba“), i tu nastavlja da živi i stvara. Sjedinjujući u sebi latinski intelekt, napolitanski temperament i slovenski šarm, Skoti počinje svoj grozničavi rad na prevođenju jugoslovenskih pesnika, žureći da zapadnoj čitalačkoj publici plasira skoro nepoznatu lepotu našeg poetskog tkanja. Preveo je veliki broj pesama i objavio po raznim, pretežno italijanskim listovima i časopisima. Nizom članaka i eseja po časopisima upoznao je našu čitalačku publiku sa savremenim italijanskim literarnim preokupacijama i putevima. Skoti je jedan od organizatora Susreta prijateljstva jugoslovenskih i italijanskih pisaca, koji se održava svake godine u Pistoji.

Njegova treća knjiga pesama u srpsko-hrvatskom prevodu, otkriva jednu specifičnu interpretaciju sveta, pomalo morbidno osenčenu naturalističkim detaljima („sve će nas zelene požderati iste gusenice u istom vrtu“), i nekim enigmatičnim pasažima u kojima kroz čaroliju bajki plasira poetsko -filosofske sentence. Skoti je asocijativan, brz, lucidan, njegov poetski nerv je stalno iritiran nekim racionalnim naponima. On sažetim i gipkim metaforama pretače svoju plastičnu lirsku materiju u fino izrezbarene poetske minijature. Knjiga „Obale tišine“ nosi u sebi tri teme koje se uzajamno prepliću u jednoj čudnoj, pomalo nadrealističkoj orkestraciji, koja njegovoj latinskoj poetskoj kulturi daje ponekad gorki i opor ukus, jednu interesantnu aromu koja fascinira. Prva tema je n o s t a l g i j a, očišćena od emotivno-sentimentalnih boja, druga je p r i j a t e l j s t v o, lirski topla, meka i sočna, a treća je tema s m r t i, tema jednog intelektualnog pre svega, ne emotivnog, sudara sa fenomenom ništavila, iz koje Skoti izvlači neke ironične tonove sukobljen sa zagonetkom koju ne može da reši.

Poetsko-emotivni svet Đakoma Skotija, njegove pti ce, i svetlosti, i narandže, ceo taj čipkasti svet mediteranskog ukusa, krvari zasečen jednom intelektualnom oštricom koja ga ranjava, jednim intelektualnim nemirom suočenim sa apsurdom i ta preokupacija uvek izbija u prvi plan bacajući u pozadinu nemirnu igru boja i emocija. To racionalno jezgro njegove poezije nosi i pesnikovu poruku i ima neku čudnu efikasnost u svome, pomalo nadrealističkom kazivanju.

„Obale tišine“ su jedna zanimljiva knjiga pesama, pre svega zbog interesantne sinteze latinske poetske vokacije, francuskog avangardizma i slovenskog varvarskog šarma, sinteze koja je dala jednu kvalitetno novu i vrednu poeziju i čitalačkoj publici prezentirala jednog talentovanog pesnika.

Esej o poeziji Djakoma Skotija, štampan na kraju knjige, napisao je vrlo studiozno i informativno Antonije Marinković.

Zvezdan JOVIĆ

Andre Freno

Poezija

„Mladost“, Zagreb 1964; preveo Zvonimir Mrkonjić

PESNIK ANDRE FRENO stoji nekako po strani od grupe na koju obično mislimo kada se povede reč o savremenoj francuskoj poeziji, iako joj vremenski pripada. On nema Preverov sentiment, lak ton, dopadljiv, šarmantan i pri prvom čitanju jasan stih; njegova poezija lišena je Elijarovog poetskog bleska, prijemčivosti za prve utiske, sposobnosti da se trenutno reaguje na slepu svakidašnjicu ukrasnom metaforom, patetičnim usklikom; on nema moći samoispitivanja i rigorozne analize psihičkih stanja jednog Mišoa (kome je i pored toga najbliži većim brojem svojih pesama); on je daleko od Persove retorike iskorišćene kao preimućstvo (iako ga za njega vezuje izvestan smisao za lirski razvoj epskog doživljaja); njegova poezija nije izrečena uličnim žargonom koji nosi vedru neobaveznu reč-vic kao kod Rejmona Kenoa (pa ipak crni humor vibrira u pokretima i zračenju njegovih stihova).

Freno, iako sadrži neke od kvaliteta poetskog kazivanja gotovo svakog od spomenutih pesnika, što ga pomalo čini nedoslednim i povlači sa sobom sumnje u samosvojnost sopstvenog sveta viđenog i izraženog različitim sredstvima (ne toliko različitim načinima), najbliži je, po jednoj moglo bi se reći idejnoj poruci koju njegova poezija nosi i afirmiše, začudo, ne svojoj braći po senzibilitetu, već jednom filozofu — Sartru i njegovoj teoriji egzistencijalizma.

Ovaj ozareni zatočenik, „koji trune u nebu“, „opsadnik večno suzbijan“, pod opsesijom smrti, uzaludnosti trajanja, puta i rađanja ima svog sagovornika u Rokantenu, junaku Sartrove „Mučnine“. Ako je Sartr imao u vidu ne filozofiju rasuđivanja, no stanja čovekove materijalnosti na koju je osuđen jer biva svestan nje, ne misleći je no osećajući je, Frenoov junak poema, pesnik sâm, koji peva, upravo je onaj lirski deo iste filozofičnosti, jedna od njenih iskaznih mogućnosti.

Sledi izvesno pretvaranje biblijskog mita o tri kralja koji polaze na poklonjenje Isusu, preobraćanje u misao o samoopredeljujućoj i apsolutnoj svrsi puta, putovanja po zatvorenim zemljama bez ljubavi, prokletstvu i sreći pustolovine. To je Freno koji se raspinje između idile i cinizma, poruke i izvrgavanja podsmehu svakog nastojanja da se savlada ličnost, u njenim htenjima i patništvu. Ono što ga prati je zapravo svest da je saučesnik jedne nesrećne pesme.

Tamo gde je bio svet, Duh iščezava, a ono što ostaje, to je ovaj prigušeni glas, prožet prirodom, i urbanizovan takođe, koji doziva iza vizije pariskih bistroa, prčvarnica, trgovčića, bogataša koji „obavljaju u hitnji ljubav gonjeni svojim pozlaćenim vremenom“, kolibrića-tipkačica, jedan čisti zvuk, nasmešen i veseo:

„Gle jesenje guske
lete put Francuske!“

No iznad svega uznemiren, nespokojan, upućen na druge, a izolovan, pripremajući mesto gde će se igrati budućnost, okružen svojim belim pogledom, stvarima u koje je sahranjen, u koje može biti sahranjen, Freno se još jednom javlja pitanjem da upozori, da ne obmane ni sebe ni svoje čitaoce:

„A vetar, pećine i smrt, kome pripadaju?“

Aleksandar RISTOVIĆ

Matija Bećković

Tako je govorio Matija

„Prosveta“, Beograd 1965.

DVADESET PET PESAMA druge sveske stihova ovog simpatičnog pesnika obelodanjuju drugi njegov napor da se uvrsti u juniorski razred beogradskih pesnika koji se trude da ostave — neki trenutno a neki trajno — svoje tragove u pevanju ove nacije... Kako izgleda taj napor i po čemu se razlikuje od prvog?

Pre svega po jednoj za čitaoce, uzbudljivoj borbenosti autorovoj. Naime, u prvom njegovom pokušaju veliki primeri kod kojih je šegrtovao nisu mu dozvolili da proviri ispod njihovog skuta. Danas, međutim, stvari više ne stoje tako. Odmah nam postaje jasno da se njegova lektira znatno proširila (bravo!), kao što nam je jasno i to da je on čvrsto odlučio da ne dopusti njenu dominaciju. Otud, na primer, kod njega nema stolice o kojoj peva Vasko Popa, stolice koja je zaboravila stablo i vesele ruke obrasle zelenim očima, ali postoji („Voda u cevima“) „voda u cevima što struji vodovodom“ i, pesnik se pita, možda „čezne za rekom i njenom slobodom“ (stvarno: u misaonoj konstrukciji ne može biti bitnije izmene!). Miljkovićeva metrika, način pravljenja metafora, ritam, igra verbalnim paradoksima sad služe u polemičke svrhe i nisu, tek tako, preuzete veštine. Pored toga, još je jedna vrlina ispoljena: brzina reagovanja. Raičković, gotovo, još nije ni objavio svoju knjigu distiha „Stihovi“, a Bećković (u „Varijacijama na istu temu“) već dokazuje da i on može tako da piše. I ne samo da piše, već i da omogući čitaocima jednu zabavu: pokušaju li njegovim stihovima iz druge strofe spomenute pesme da produže Raičkovićevu pesmu na četrnaestoj strani njegove knjige, uveriće se da to i nije tako riskantan eksperimenat. Gotovo munjevito reagovanje uočava se u činjenici da je Bećković među prvima zapazio talenat mladog pesnika Branka Banjevića, kao što je nešto zakasnio sa otkrivanjem Vitmena („Dosta je bilo“). Osim toga, nikako ne treba gubiti iz vida njegovo dirljivo napajanje na zdravim tradicijama srpskog stihovanja iz koga je (kao u pesmi „Dva prijatelja“) proizišlo rimovano pevušenje poput Nenadovićevog: „...domaćine brale nešto sam ti željan razgovora, šale“.

No, kad se sve sabere i oduzme, to jest kad se ljubavne pesme iz ove knjige dopišu onima iz prve, jer kod njih je sasvim svejedno gde će se prekinuti a gde nastaviti, i kad se zanemari plemeniti ali neuspeli trud pesnikov da preteranim hiperbolisanjem, estradnim jednim postupkom sugerira čitaocu svoje, reklo bi se, novo shvatanje života i dužnosti poezije i pesnika, ili, što je još teže, da učini da ova pesnička figura preraste u parabolu, viziju gotovo (što Branislavu Petroviću u „Gradilištu“ izvanredno polazi za rukom) — ostaje celina koju nikako ne treba zapostavljati. Ostaje opus u koji bez razmišljanja treba uvrstiti „Veru Pavladoljsku“ iz prve knjige i pesme „Zatvorenikova pesma“ i „Japan, Java, Majorka, Madagaskar“ iz ove druge, opus koji govori da, u uvodu spomenuto nastojanje, može da ima i svoj dublji smisao i svoje trajnije opravdanje.

Bogdan A. POPOVIĆ

France Filipič

Nebo za žejne oči

Založba obzorja, Maribor 1965.

KADA SE JEDNA PESNIČKA ZBIRKA pojavi sa novim doživljajem sveta, sa novim izražajnim mogućnostima, onda ona razvojnoj pesnikovoj liniji donosi bitne i suštinske promene To je slučaj sa Filipičevom najnovijom zbirkom „Nebo za žejne oči“. Filipič je doduše, i u prethodnoj knjizi „Ptice letijo v daljavo“ ukazao na akcente koji će izmeniti njegovu klasičnu poetsku koncepciju, da bi je sada izrazito prožeo novim osećanjem jezika i doživljaja. Ono što ga motivski i sada povezuje sa dvema ranijim zbirkama jeste sećanje na rat i ratne strahote — inspiracija koja je bila presudna za Filipičevu poetsku viziju. Međutim, ovog puta je njegova metaforika dobila svoju novu dimenziju: ovakve pesme karakteriše novi, savremeni izraz i osećanje sveta današnjeg čoveka. Ona strana Filipičevih inspiracija u kojoj se nalaze motivi tegobnog, mračnog, uokvirenog — nije samo daleki odjek na rat (Talci), i nije samo pesnikova slutnja novih strahota (Nadgrobnik atomski vojni, Balada o strašilu s čelado). Novi momenti, upravo njihovo evoluiranje koje je kod Filipiča najlakše pratiti kroz temu rata, upućuju asocijacije na opšte mračne strane čovekovog života i omogućuju njegovim pesničkim meditacijama šire pojmove. Tako će i centralna misaona težina zbirke, izražena kao donkihotsko traganje za ljudskim i humanim, biti ona osnovna potrebna nit koja pesnika proživljeno, istinski sjedinjuje i vezuje za stvarnost.

Filipičev svet je jedno stalno produbljavanje i traganje za životom na liniji ljudske topline, buđenja moralne čovekove snage, osećanja radosti na otkrivenom vrelu lepote, neprestane slutnje dobrog, i potrebe da se prepusti i nesmetano veruje u život. Ovi momenti Filipičeve pesničke poslanice biće najproživljeniji kada simboli njegove intimne ispovesti, gubeći svoje spoljašnje značenje, postaju misao pesme, njena priroda. Onda kada se u njima zabelasa ljudski bol i zaore svoj trag u njegovoj duševnosti.

Svoj doživljaj Filipič smelo proširuje i na pojave svoga vremena i sredine, iz čijih će pojmova proizilaziti interesovanje da svom poetskom oblikovanju dâ ton i boju lirske angažovanosti (Birokrata, Namišljena veličina). Otuda dolaze i novi momenti u njegovim izražajnim sredstvima: groteska, ironija, humor. Filipičeva pesma se rađa kao odabrana prijateljstva, kao produženje jednog susreta trajanjem kroz dugo sećanje, kao odbrana od prolaznosti. I kao da su sve te odbrane, kojima bi trebalo zaštititi život, odjednom probuđene na ivici svirepog sudbonosnog trenutka koji nemo i fatalno prisustvuje u našem životu. Zato je i ispredanje njegovog ljudskog zanosa izazov onoj nužnoj suprotnosti u ravnoteži koju čine pesnik i svet koji treba preuređivati.

Zbirka „Nebo za žejne oči“ pokazuje sve odlike sigurnog zakoračenja sa raskrsnice na kojoj tragovi starog, odnosno ranijeg njegovog pesništva, vode u nove pesničke mogućnosti. Otuda, možda i postoji neka skokovitost i nesređenost redosleda pesama po ciklusima, tu i tamo nesazvučje fabule, motiva i njihovog uzdignuća u poetskoj inspiraciji. Najizrazitije međutim, Filipiča sada karakterišu novi elementi njegove poetike — ukoračenje u moderne tokove savremene slovenačke poezije. Čak i pesma lirske angažovanosti dolazi do svog specifičnog jezika a time i svoje samostalnosti. Iznad svega, prožeta tonom donkihotstva kao osnovnom idejom koja se nalazi u pesnikovom osećanju sveta, Filipičeva zbirka kazuje jedno dublje jedinstvo u tom osećanju, brižljivo i toplo ispredanom na osetljivim žicama humanosti i čovečnosti. U toj ideji je i njegov stav prema životu i njegova pesnička poruka.

Ljubiša ĐIDIĆ

Dragoljub S. IGNJATOVIĆ

Lađe i lomače

III

TRI su cara pošli da me traže,
I svite: dame pod velom, u mirisu krina,
bolne za nežnost u obruču straže,
kopljanici s nebom na ustima,
trudni od obećanih visina.

Hoće li naći dete užasnuto?
Krajeve sveta obnažiće skiptar.
Ali u zmlji cvet što ljubi ljuto,
u faraonu kristalnom od smrti —
postoji pogled, obasjan i hitar.

IV

LICE mirisa na tešku potkovicu.
Mirisa na let vanzemaljskih kiša.
Ratniče, u mač udenut da se tuga stiša,
srećno ti susretanje sa mnom po snu,
naši dvoboji smrtni, naše ljubljenje po dnu.

Sliko milozvučna. Tek sad jesi boja:
čeona kost ubistvom brušenih siromaha,
kletva zveri jezero što ima za svoj oblik.
u buru i brod lepo menjanje praha.

Čiji je ovaj vek koji nas spaja?
Tvoj pohod propada kao napuštena kuća.
Klečim. Ali srdžba maše prozirnim laticama:
laki su, pamtim, oklopi, posle svirepih klonuća,
nežna su koplja bačena, zrelo, do kraja.

VI

SAMI smo kao groblje mačaka i jato.
Napušteni kao potonula planina.
Ali blista kamen u vlasima spavača,
i čelik klija vetrom večnih mina.
Opran sam vlagom parastosnog plača.

Čist kao knjiga. Mirom gorostasan.
Ljubak na konju što je kap bistrine.
Podvizima krotak, bolestima jasan.
Dok hoda, šetnjom, preplašena bajka,
i prsti srećnih, za njom, kao hajka.

XIV

MUDRE su duše onih koji žive.
Mudar je smeh nad oblakovim padom,
nad snom o mleku, nad potopom krvi.
Mudar je plač kad se plače kradom:
na dlanu kad dete osvajače mrvi.

Predsmrtni nered u meni bez glasa.
Susrećem gvožđe, vatru i kanjone.
Očaravam prostor vodama očaran,
predak pobuna, potomak talasa
što, kao vlat, u praznoj zvezdi zvone.

I, pitom, ne čujem drevni zvuk: dosta.
I, prek, ne pamtim svoj skelet na kiši.
Požarima vodič, ugrađen u metu,
nežnošću glasan, uništenjem tiši —
već slavim mrtvo sunce u naletu.

XX

GRADE, krta pesmo ugljenovog sloma,
u pijačnom času, u isprazn̂ienom grobu,
u ženinom stidu pred dobrotom,
pozdravi u meni tamerlansku zlobu.

Kao iver, budućnost zveči pod udarcem kiša.
Blistava je njena plovidba po pesku.
Mirno je, samo, na staklu otrovano pseto,
lepo je, samo, drvo survano u grotesku.

Urlik mrtvih konja, stepom, ne liči na mene.
Nisu moja koplja što drhte, još, u dojku zarivena.
Ali, u daljini, vetrovi su stali da propuste tela
i brze noge tužnih, i moje strogo darovanje
plena.

XXIV

AKAD se vrate legije sa Ponta,
u ovom času goneći šipražja,
sređenom stravom ka podzemnoj kruni,
i kad, mesto blaga, proročanstva vražja,
ko začin, na trg spuste... I kad, u pobuni,

idolskog voća kućajući boju,
mramorje morsko gazeći po sebi,
molni, i mlečno otkriveni, pesmom, u zasedi,
Matronu Slavlja, kitno, ko tetrebi,
razvale u bronzi portalnih propovedi...

I kad, uz reke, dugom smrću složni,
pronesu požar, zvonko, mačjom surovošću,
krv u ćupovima, dijamant u kazni,
visoki do znanja, osvetnom klonulošću
na lesečini jaki, kužni i porazni...

A kad se vrate legije sa Ponta,
tako, tamnim maršem gospodstvenog plača,
žitom puklim nabijajuć rane, svoja mlada neba,
svaku će majku pustoš da nadjača,
neće biti reči, i neće biti hleba.

NEPREVEDENE KNJIGE

Albert Drach

Das grosse Protokoll gegen Zwetschkenbaum

Gesammelte Werke, Erster Band Verlag Albert Langen (Georg Müller, München), Wien 1964.

IZDAVAČKA KUĆA Langen — Miler iz Minhena i Beča otkrila je nemačkoj čitalačkoj publici jednog doskora nepoznatog autora i odlučila je da njegovo dosadašnje stvaralaštvo objavi u osam svezaka. Taj autor: Albert Drah, rođen je pre 63 godine u Beču. 1938. godine je emigrirao u Južnu Francusku, a 1947. se vratio u Austriju. Sad opet živi u Beču i bavi se advokaturom. Izdavači su ga predstavili čitaocima romanom „Veliki zapisnik protiv Cvečkenbauma“.

Glavnu figuru ovog romana, mladog Lajba Šmuca Cvečkenbauma, rođenog u Brodiju u Istočnoj Galiciji, pripadnika mojsijevske verske zajednice („24 godine, neoženjen, učenik Talmuda, bez određenog boravišta“) autor daje kao neku vrstu Hašekovog „dobrog vojaka Švejka“. I Cvečkenbaum, kao i Švejk, živi u mnogonarodnoj državi Austro-Ugarske monarhije, koja se raspada za vreme prvog svetskog rata i u nemirnim godinama neposredno iza njega. Čudan je to šeret, koga stalno nešto vuče natrag u senku šljivovog drveta, gde i na početku i na kraju romana biva hapšen. Ono što se između ova dva hapšenja događa to je lutanje tog bespomoćnog i pobožnog učenika Talmuda, obučenog u kaftan, sa zulufima puštenim niz obraze, proteranog iz galicijske domovine, koji se ne snalazi u svetu i optužen zbog krađe, podmetanja požara i jatakovanja dospeva pred sud, u zatvor i u ludnicu. Na tom tragičnom životnom putešestviju on sreće sudije, advokate, sudske stražare i ludničke čuvare, mangupe, jevrejske trgovce i sumnjive žene u čije tremove ovaj bezazlenjak vazda nehotice upada, a svuda biva samo ismevan i pljačkan. Tako Cvečkenabaum u jednom skurilno viđenom i lako karikiranom svetu prava i trgovine otelovljuje nešto slično „večitom Jevrejinu“, ali istovremeno personifikuje i ispaštanja tuđih grehova, zato što „i najmanji čovek voli da zgazi nešto od sebe manje“.

U zatvoru se završava Cvečkenbaumova istorija, koja je otpočela u ludnici. Njen pisac je, kako se to tek na kraju ispostavlja, jedan mladi sudski referent kome je povereno da sastavi zapisnik o optuženom. Time se objašnjava čudan jezik kojim je napisan „Veliki zapisnik protiv Cvečkenbauma“. To je austrijski kancelarijski nemački jezik, pomešan sa jidišom, koji nikad nije čist, nego uvek indirektno i isprekidano beležen u preradi zapisničarovoj.

Taj birokratski stil, konzekventno sproveden do kraja, ispunjava zadatak da ironično objektivizira sudbinu Jevrejina Cvečkenbauma. Pritom, to je stil koji je potpuno adekvatan svome predmetu. Jer, kao što Cvečkenbaum u svom životu ostaje stalno pasivan, kao što nikad sam ne dejstvuje već je uvek izložen tuđem guranju tamo-amo, tako je i govorno žrtva svoga zapisničara, koji mu nikako nije naklonjen. U opisivanju svog života on nikad sam ne dolazi do reči. Time se pokazuje opravdano ono što je u početku moglo da deluje kao manir i želja za postizanjem efekta: stilska parodija ima tačno proračunatu funkciju, jedino ona je pogodna da rečima verodostojno predstavi Cvečkenbaumovu životnu sudbinu.

Posle ovog prvog romana kritika i čitaoci s nestrpljenjem očekuju avizirano postepeno izdavanje Drahovog obimnog životnog dela. Na omotu knjige izdavači objavljuju da će sledeća knjiga biti „Igra majstora Zibentoda i dalja prerušavanja“ (Das Spiel vom Meister Siebentod und weitere Verkleidungen), a da već u jesen ove godine treba da se pojave „Mali zapisnici i gogel-knjiga“ (Die kleinen Protokolle und das Goggelbuch), dok za jesen sledeće godine obećavaju „Nesentimentalno životno putovanje“

Aleksandar POPOVIĆ

Brana CRNČEVIĆ:

PIŠI KAO ŠTO ĆUTIŠ

Svi se pitaju koliko im otadžbina duguje, a niko koliko je otadžbina dužna.

Ne može se sve preko noći, mora nešto da se uradi i preko prijatelja.

Naši preci živeli su veoma bedno, a prema najnovijim podacima neki uopšte nisu ni živeli.

Zašto Luj XIV nije pravio više nameštaja u svom stilu kad ga marksisti toliko traže.

Ako četiri kruške idu u kilogram a četiri čoveka u Pariz, pošto je onda kilo mesa?

Jirži
HAJEK

LADISLAV NOVOMJESKI

pesnik integralnog humanizma

Specijalno za „Književne novine“

prevedeni esej preve esej prevedeni esej

PESNIČKI LIK Ladislava Novomjeskog ne može se u potpunosti objasniti nijednom književnom paralelom, ili uticajem, već samim pesnikom, njegovom unutrašnjom sazdanošću i osnovnim činiocima njegove biografije, koja nimalo ne liči na bilo koju biografiju slovačkih ili čeških pesnika njegova vremena, a vrlo malo sličnih našli bismo i u istoriji moderne svetske lirike. To je pesnik za koga je neko izračunao da je do početka pedesetih godina, kad je postao žrtva nezakonite upotrebe sile za vreme kulminacije staljinske deformacije, napisao „samo“ oko sto pesama i približno 2.500 stihova. Zato je on tako neobičan i samosvojan što nikad nije samo pesnik, što je pesničko stvaranje u njegovom životnom delu uvek samo sastavni deo šire i mnogostranije životne aktivnosti; što podseća na onaj vidljivi deo lednika skrivenih ispod morske površine za devet desetina. Tih devet desetina i jesu delo komunističkog novinara i publiciste razasuto, od polovine dvadesetih godina, po raznim slovačkim i češkim novinama i časopisima. To je njegov politički rad koji u vreme priprema i tokom slovačkog narodnog ustanka postaje važan činilac u istoriji naroda. Novomjeski, u poređenju sa svojim pesničkim drugovima, nije komunista samo po ubeđenju, on je daleko više angažovan, neposredno politički. Politički rad je njegov nasušni hleb. Kako je ozbiljno i pošteno celoga života shvatao dužnosti revolucionarnog novinara i političara, svedoči jedno biografsko mesto u „Vili Terezi“:

„A zatim, sve vreme misliš na lokalne listove,
na odgovarajući naslov u novinama,
na privlačne rečenice za letke,
na ubedljive tekstove za kalendare,
na stihove u večeri,
na one samo ovde i onde“ (str. 22)

U služenju revoluciji za njega nijedan zadatak nije bio suviše običan i mali da ga ne bi izvršavao sa odgovornošću, žarom i talentom. Za poeziju ostajale su, za najveći deo njegovog života, samo večeri i to „ovde i onde“. Godinama je ostavljao pero, godinama mu je ono bilo istrgnuto iz ruke za vreme robije. Doživljaji sa robije su bili stalni motiv kome se vraća u svome ipak su stalni motiv kome se vraća u svome stvaranju: počinju sa zatvorima prve republike i nastavljaju se za vreme tzv. Slovačke države u Ihlavi, da dostignu vrhunac u godinama procesa tzv. slovačkim buržoaskim nacionalistima.

Pored svega toga Novomjeski je pre svega pesnik: to nije primer revolucionara koji u slobodnim časovima piše stihove. To je pesnik koji je iz svoje pripadnosti revoluciji izvlačio konsekvencije. To je revolucionar za koga je poezija najviši instrumenat integracije celokupnog ljudskog iskustva, najcelovitiji izraz čovekovog stava prema svetu.

Poezija i politika su u njegovom životu uvek povezane, no zato jedna oblast nikad ne zamenjuje već samo dopunjuje onu drugu. Ovaj neumorno aktivni, požrtvovani, u odsudnim istorijskim trenucima veoma hrabar revolucionar, celoga života istovremeno piše upravo neverovatno „tihu“ poeziju, koja na prvi ili površan pogled većinom nema nimalo veze s njegovim revolucionarnim radom. U njoj ćemo naći vrlo malo apela i nijednu proklamaciju. Ne stavlja u stihove političke parole. Svoju pažnju posvećuje većinom na izgled nevažnim stvarima, ljudskim sudbinama i životnim vrednostima koje su s gledišta direktne političke akcije prolazne i neosnovane, skoro zabavne i „odvojene od života“. I to ne samo u svojim prvim dvema zbirkama, u „Romboidu“ i „Otvorenim prozorima“, već i u svom glavnom delu „Svetac iza sela“, koje je postalo u vreme neposredne političke opasnosti i tragične istorijske raskrsnice. Pored istorijskih refleksija koje dopiru dalje i dublje nego što mogu da proniknu bilo kakva momentalna taktičko-strategijska politička razmišljanja, pored refleksija koje ocenjuju situaciju čoveka i čovečanstva u vreme kad se sve što je ljudsko našlo „glavom nadole“, kad po čitavoj Evropi počinju svoj ludački ples „balerine eksplozija“, tu ima vrlo mnogo sasvim „nesavremenih“ pesama. Nalazi se tu fantastična pesma o letnjoj kiši: U scenario jesenje prirode nije prodro ni najmanji odjek savremenosti („Šetnja“). Tu je i raskošna, poetski ćudljiva pesma sa palanačkog vašara. Vraća se ovamo i sasvim mirnodopsko sečanje na Pariz („Utisak“) i svi motivi skitanja i daljina, tipični za prethodnu knjigu (pesma „Mrak pred očima“ i dr.). Vraća se u punoj svojoj vrednosti, u punom ljudskom značenju sve što znači ogromnu, nenaknadivu cenu života. Vraća se u situaciji kad „su uzaludne, uzaludne sve ljubavi / poljupci i zagrljaji...“, jer „grobove kopaju granate kanonada“ (pesma „Agitaciona“),kad je sve lutrija, sve podložno sumnjama. U situaciji kad pesnik hoće zajedno sa onima koji sebi postavljaju sasvim neteorijsko staro pitanje danskog kraljevića — biti ili ne biti — „stajati, sa njihovom glavom u rukama pred protestima grobova / nežno dunuti na taj tren bez straha, / biti sav za njih / biti jedan od njih i u njima, biti u njihovoj krvi i kostima...“, u takvoj situaciji treba staviti pred ugroženi život, kao potporu njegovoj samoodbrambenoj snazi, najpuniju sliku vrednosti svega što je ugroženo. Treba izmeriti dubinu svih strahovanja i beznađa da bismo shvatili da ni najtragičnijem vremenu u istoriji nije trenutno glavna smrt već ono zeleno lišće oko nas na drveću, cvrčci koji i dalje cvrče bez razloga, beskrajni život koji ide dalje (pesma „Prepirka sa pticom koja odbrojava život“).

U tom stavu iz koga proističe sva pesnička sazdanost Novomjeskog, izražena je ista koncepcija poezije s kakvom se srećemo, u još zrelijoj formi, u pesnikovom stvaranju poslednjih godina. Socijalizam je za Novomjeskog nastojanje da život bude pun i jedinstven, Markov realni humanizam na delu. Dakle, nikad samo ovi ili oni aktuelni politički zadaci datog momenta. Poeziji, znači ne pripada uvek i u svim prilikama uloga deklamatora svakodnevnih parola, već, pre svega, funkcija integracije. Videti i iza toga trenutka, preko svih jednosmernih utilitarnih povezanosti dnevne političke prakse. Ukoliko je glas političkog agitatora glasniji, utoliko, često, glas pesnika mora biti tiši. Predmet njegove društvene odgovornosti drukčiji je od predmeta odgovornosti praktičnog političara — samo u rezultatima oni su, ili treba da su isti: pesnik je odgovoran za sadržaj ljudskih normi socijalističkog života. Pesnik „agituje“ za postojanje lepote na zemlji, za mogućnost ljudske sreće uprkos svemu. S gledišta čovečnosti pesniku ne sme da bude nijedan, čak ni onaj najsitniji član ljudske gomile „qualité négligeable“. Služavke, prostitutke, skitnice i zatvorenici, koji se pojavljuju u poeziji Novomjeskog već u prvim njegovim knjigama, jesu isto tako malo literarna dekoracija kao što su to izmučene seoske žene i stare palanačke zanatlije bez razloga i prevremeno isključeni iz aktivnog života, s kojima se sretamo u njegovoj velikoj poemi iz godine 1963, „Do grada 30 min.“ Da li je saosećanje, osećanje potpune ljudske solidarnosti sa svima izopćenima, društveno možda i teško upotrebljivim ljudima starog i novog života, nekakav suviše veliki luksuz za revolucionara? Ne, odgovara Novomjeski celim svojim delom. Klasnost nije antiteza već jedina realna istorijska forma čovečnosti. Klasno vodi optšeljudskom. Ne postoji gledište po kome su ljudi važni, manje važni i sasvim nevažni. Svi su ljudi i imaju ista prava na puno, neuskraćeno dostojanstvo.

Sve ono što je Novomjeski doživeo, bilo u ulozi jednog od rukovodećih organizatora slovačkog narodnog ustanka ili u ulozi žrtve protivzakonite upotrebe sile na početku pedesetih godina, sve je to još dublje opravdalo koncepciju njegove poezije. Poema „Vila Tereza“, a još izrazitije „Do grada 30 min.“, ne iscrpljuju svoj smisao time što pesnik u njima za sebe i za svoje savremenike polaže račun o svemu što je bilo. Pitanje se tiče svega što je i što će se desiti. I u stihovima u kojima se vraća svom ličnom iskustvu, iskustvu zatvorenika koga su svim sredstvima uveravali da je u interesu stvari za koju se celoga života borio, da sam sebe okrivi za nikad neučinjene krivice i zločine, i u situaciji kad je sve izgledalo besmisleno, izgubljeno, on hoće da „krikne o životu na nije bio uzaludan“ (pesma „Motiv 1950“, „Dobar dan vama“). Samo u trenucima kad smo najusamljeniji, iznevereni i nemoćni, kad nam izgleda da svoje srce uzalud vučemo životom, sva herojstva, oduševljenje i smisao za istinu mogu nam izgledati kao tragično smešna donkihotijada (pesma „Izvestan Don Kihot Ciprijana Majernika“). Ta, naše očajanje, naša tuga, naš umor, nisu merilo istine o svetu: pesnik u svojoj prvoj poemi „koja svodi račune” crpi iz čežnje i nade celoga svoga života. Nalazimo se na raskrsnici vremena u kome je bilo dovoljno samo ličiti, samo izgledati, samo se činiti, i na početku vremena u kome treba da počnemo bivati ono što smo. Socijalizam ne sme samo da liči, ne sme nikad više da bude, govorimo zajedno s pesnikom, samo vodovod koji ne teče: socijalizam, to je „kad ljudi postaju ljudi“. I kad bi se slagali svi spiskovi proizvodnih planova a ljudi pritom gubili oduševljenje i polet, umorni od mehanizovanosti života, kleveta i pražne žurbe, ostali bismo uvek isto udaljeni od tog velikog cilja.

Pesnik, čija je poezija često u odbrani lepote istovremeno tražila i tragične sudare, izgovarala teške tuge i gorke sumnje, pesnik koji se svom snagom najtvrdoglavije branio od praznih iluzija i udobnih tradicionalnih pojmova, postaje svestan kao malo ko da nas je tehnički i društveni razvoj sveta doveo u vreme „maksimuma smrti i mogućnosti smrti“. Gde naći za život dovoljno snage koja bi bila jača od mogućnosti smrti koju su ljudi našli u materiji? Jedina realna sila koja „kontinente spaja“, uprkos svim suprotnostima koje je dele, za pesnika je ljudski „strah za ljubavlju“. Najdalekometnija kosmička raketa našega veka jeste „potreba, ta užasna potreba za srećom“, koja održava jedinstvo našeg „ovozemaljskog sveta“ i pored „nepremostive razdvojenosti“. Da li je ta sigurnost suviše slaba? Možda. Druga u ovom trenutku ne postoji.

Svet pesnika koji se posle više godina tako tragičnim ókukama opet vraća poeziji, ponovo je svet vodeće protiviluzionističke ali boš zato nesalomljive herojske nade. Od metode izvesnih munjevitih slika koje osvetljavaju većinom u namerno ograničenom, kamerno usredsređenom scenariju osnovna fakta ljudske sudbine, metod koji je bio karakterističan za njegove dve značajne knjige iz tridesetih godina, „Otvoreni prozori“ i „Svetac iza sela“, sada se penje ka većim kompozicionim celinama koje mu dozvoljavaju da sagleda širu povezanost stvari. Refleksivni elemenat istupa sada naročito jako u prvi plan. U odnosu na poemu „Do grada 30 min.“ to ne znači neko radikalno napuštanje njegove ranije poetike koju je B. Vaclavek još tridesetih godina u vezi sa „Svecom iza sela“ dobro okarakterisao kao „lirsku konkretnost, određenost raspoloženja i neobičnost trenutka, koji je... stegnut u zatvoreni oblik“, zajedno s karakterističnom „razigranom iskričavošću stihova“. Izrazito refleksivni karakter celog dela i njen klasično čvrst i rimovani oblik podstiču stih Novomjeskog ka apstraktnijim stavovima: ali i ovde metodom konkretnog prelamanja lirskih vizija izmiče svakoj ukrasnoj retorici. U „Vili Terezi“ eksperimentiše u drugom pravcu: u obliku, koji bi se mogao označiti kao izvestan veoma neobičan pesnički esej ispovesti, odriče se svog komplikovanog metaforičnog gledanja i pravilnog oblika stiha i strofe da bi u gotovo antički smirenom jambskom slobodnom stihu mogao s maksimalnim intenzitetom pesničke misli razvijati niz raznovrsnih refleksija. Ne varamo se: nije reč o tužnom sečanju na vreme u kome se u vili sovjetskog poslanstva u Pragu skupljala intelektualna elita Čehoslovačke oko čudesne ličnosti sovjetskog naučnika, vojnika i diplomate Antonova-Ovsejenka na godišnjicu oktobarske revolucije. Rekli smo da taj tihi pesnik nikad nije pisao agitacione pesme sa parolama dana: ni ovo nije nikakva agitaciona poema. U podtekstu „Vile Tereze“ se ipak oseća apel: merila vrednosti koja su tu formulisana, imaju sasvim aktuelnu važnost. Prirodna povezanost poezije revolucije sa revolucijom poezije, najbliže veze društvene avangarde s umetničkom avangardom, kakve su postojale do druge polovine tridesetih godina, to je jedini temelj na kome se može dalje izgrađivati. Danas to znači ponovo objasniti mnogo toga što je u staljinsko vreme bilo zastrto, prekinuto, stavljeno u sumnju. To, doduše, znači i osloboditi koncepciju revolucije i čoveka od pseudoromantičnih mitova i uopšte svih mitova: i današnja istorija, kao i legendarnih dana Oktobra, pretvara u delo „prosto, bez vizitkarte, / neprijavljena od svog posilnog / bez fanfara, bez pratnje, obična, svakodnevna, / bez imena, nepoznata u delu svojih tvoraca...“ Istorija je najčešće sastavljena od običnih dela, od hiljadama protivurečnih sila, od ljudskog trpljenja, oduševljenja, slučajeva, haosa. „Suverenitet revolucije“ ušao je u istoriju kao „pakt poverenja i prijateljstvo bez uslova i rokova“, kao „vladino poslanstvo s velikim duplim pečatom toplog srca s osećanjem koje je sem toga umelo i da misli...“ Poezija nije ni danas za njega „ljubav za udobnosti“, čarobna formula pomoću koje gomile vernika mogu preći preko mora „neokvašenih misli“. Ne prima „teze agitpropa za večernji honorarni posao“, već izrađuje „pesmu iz svojih vlastitih izvora“. Taj izvor može jedino biti bogato autentično čovečanstvo koje želi da se iskrade „diktaturi trenutka“, koje hoće da pobegne iz čarobnog kruga koji „skazaljkama / u krug, u krug šaraju sate“. Poezija je „smeli skok preko začarane linije iz sudbine vremena, njegovih navika / za nove mirise, boje, za ukus na jeziku / za novi dodir prstiju otupelih od doticanja / za nikad ne osećanim...“ To je sopstvena humanizirajuća funkcija poezije u društvu koje neće i ne može da bude izgrađeno na pukoj opseni niti automatizmu navika.

Zaista: „Vila Tereza“ nije samo jedna poema sečanja između toliko drugih. To je shvatanje: jedno od najosnovnijih i najvažnijih koje je bilo izgovoreno u slovačkoj i češkoj književnosti za svih proteklih dvadeset godina o stvarima umetnosti revolucije i revolucije umetnosti. A istovremeno je to i veoma tačno tumačenje čitavog dosadašnjeg dela L. Novomjeskog: njegov nehotičan pesnički autoportret, ako hoćete.

Dakle, kakav je to pesnik? Da li je zaista tako tih kao što smo kazali? Mislim da pri tome možemo ostati: veoma je tih i kad govori važne stvari, pri čemu još i dovodi u sumnju običan poredak važnosti ovih stvari. Tako, recimo, jedan zarudeo jesenji list koji padne na sto na balkonu neke klinjankurske krčme nekad mu znači više nego sva istorijska slava i znamenitosti Pariza (pesma „Utisak“ iz „Sveca iza sela“). To je pesnik koji se teško može klasifikovati: ne samo u slovačkim i češkim, već i u mnogo širim uzajamnim vezama. Ne samo po svom životopisu. Ne samo zbog doslednosti svoga integralnog humanizma. I po svom pesničkom karakteru u kome čula i fantazija stalno draže intelekt, koji voli distancije ironije i humora, koji za uzvrat podstiče maštu. Te duhovne potencije, koje se po pravilu uzajamno potiru i odvojene su, kod njega se harmonizuju i određuju naročiti karakter njegovoj pesničkoj optici i metaforici. Tome pesniku širokih povezanosti čovekove sudbine i mikroskopskog životnog detalja pojavljuje se, na primer, u jednoj od njegovih najlepših pesama („Kiša“ iz „Sveca iza sela“) jesenja kiša kao gust pljusak, kao vojska prstiju koji otkucavaju ritam svih melodija ili kao jato krotkih ptičića koje kljuca iz ruke. Dolazi mi na pamet jedno poređenje — iako sam u početku odbacivao svako poređenje: fantastično — čulna i istovremeno produhovljujuća i osvetljujuća metaforističnost Borisa Pasternaka. Ali sa koliko drugih različitih kvaliteta metaforika Novomjeskog prerasta i ovo poređenje! Samo jedan primer: vašar izaziva kod pesnika sliku kao da su u gradić ušle sve pečurke iz šume, i suncobrani prodavačica, i vrteška u pokretu, ta „luda pečurka“, i nabrane suknje devojaka; kao da smo zajedno s pesnikom u „šumi otrovnih pečuraka“ (pesma „Vašar“).

Odreknimo se, dakle, bar privremeno, uobičajenih navika da klasifikujemo. Uveren sam da nam to šezdesetjednogodišnji pesnik ni danas, ni u buduće neće olakšati. Tim gore po nas, tim bolje za poeziju! Zadovoljimo se makar veoma prostim ali i veoma važnim uopštavanjem: to je pesnik tih, jak i pametan. Pesnik čiji bi glas trebalo da dopre što pre i pre svega u zemlje koje su sa Čehoslovačkom spojene povezanošću istorijskog stremljenja i srodnošću kulturnih tradicija. Neka u njima nađe pesničke tumače što je moguće bliže svojoj neobičnosti!

Prevela Nada Đorđević

L. NOVOMJESKI

(Tako korača istorija)

MENI se ipak čini da je prirodno
da samo tako korača istorija
pre no zakoračí do spoznaje, primi od nje svoju
čast i značaj
i upiše u pamćenje sve svoje datume,
samo tako,
kao da nema ničeg. I to dođe bez vizit-karte,
po tragu sasvim svakodnevnih dana,
nenajavljena ličnim adutantom,
bez fanfara, svite potpuno obična,
bez imena, nepoznata, u delu svih svojih tvoraca
koji je ne stvaraju.
Shvatite me, molim vas: koji ne stvaraju nju,
već ono što je neophodno.

MAMCI

inostrane **teme**

pornografije

U ZEMLJAMA Zapadne Evrope pornografija je postala unosan biznis i, gotovo, dobila razmere industrije. Ova pornografska industrijska revolucija naročito je tokom poslednjih godina dobila u silini i širini, tako da na istaknutim mestima novinskih kioksa golišave lepotice sve više potiskuju ozbiljne državnike. Do ove godine, „Plejboj", širom sveta poznati časopis Hju Hefnera (koji je tokom prošle godine ustupio svoj dragoceni prostor nekolikim ženskim izdancima našeg tla koji su želeli da i međunarodno tržište upoznaju sa svojim golicavim dražima), bio je jedini „ozbiljni" časopis ove vrste koji se prodavao na engleskom jezičkom području. Jedini ozbiljni konkurenti, bar u Londonu, bili su mu manje dostojanstveni i manje skupe revije pornografije, sa malo čudnim imenima — „Vink", „Kink", „Spenk", „Venk" — koje su se svake večeri pojavljivale na Pikadiliju u isto vreme kad su počinjale da se pale svetleće reklame. Ove godine, međutim, „Plejboj" je dobio ozbiljno „ozbiljne" konkurente u dva časopisa koji su počeli da izlaze u Engleskoj, i koji su dobili na krštenju veoma dostojanstvena imena, da se ne bi moglo posumnjati ni u njihovu ozbiljnost a ni u perverzne, zadnje namere. Tako su „King" i „Penthaus", zajedno sa francuskim članom porodice „Lui", poceli da ozbiljno konkurišu Hefnerovom jedincu. No da će doći do prezasićenosti tržišta ne treba se plašiti, pošto su potrebe za takvom vrstom lektire i duhovne gimnastike još uveliko nezadovoljne, a tržište se sve više proširuje. Razlike između „Kinka", „Vinka" i kompanije i njihove mlađe, ozbiljnije braće gotovo su neznatne. Mlađi članovi pornografske bratije vršiće istu službu, ali sa izrazito naglašenom kulturnom obrazincm i implicitnom pretpostavkom da ljudi koji ih čitaju žive u svetu skupocene odeće, izleta u pustinje, mlaznih aviona i super brzih hotela i da svi, maltene, druguju sa Džejmsom Bondom.

Bogatstvo sadržaja je zagarantovano. Stručnjak za astrologiju upozorava one rođene u znaku Lava da svoje plavuše drže podalje od svojih brineta, jer bi inače mogli da dožive grdne neprilike. Rođeni u znaku Device neka slobodno ulaze u sve kockarnice, jer ne treba da se plaše da ih neće služiti sreća za kockarskim stolom. Perspektive junaka rođenih pod okriljem Džeminija manje su ružičaste: u životu će ih pratiti mamurluk, aspirini, soda bikarbona, sitni sati i zamagljena jutra pomračenog pamćenja.

„Lui" svoje čitaoce redovno obaveštava kako da najbolje koriste svoju jahtu, i koja je vrsta brzih automobila bolja od druge. Pištolji su postali popularni simboli muške agresivnosti. „Lui" donosi priču „Škola ubijanja" ilustrovanu revolverima, „Plejboj" posvećuje celu stranu u boji opremi za putovanje u pustinju i donose slike sedam biranih tipova pištolja. „King" se ponosi rubrikom „pištolji za posao" — specijalnom rubrikom posvećenom ubilačkim igračkama.

Ali ovi časopisi ne bi bili ono što su da nema njihove glavne specijalnosti — golišavih ili golih lepotica. Specijalnost „Penthausa" su devojke koje na sebi imaju samo jedan deo odeće. Izbor izložene garderobe više je nego raskošan. Tereza od Španije obučena je samo u šešir, valjda zato da bi oni koji bi s njom došli u dodir imali utisak da se pred njima nalazi prava dama. Jedna druga lepotica obučena je samo u pantljiku za kosu. Tesno pripijene bele farmerk toliko su u upotrebi da su postale već profanisane. Posebna specijalnost su one devojke kojima su najmiliji deo odeće čizme. Jedna plavuša na naslovnoj strani „Penthausa" ima na sebi samo poduži džemper, a breg stida skriva svojom majušnom šakom. Druga, u čednijoj pozi, ali sa rastavljenim prstima, otkriva i taj atribut. U časopisu „Lui" devojke rukama, maramama ili niskama lažnih bisera skrivaju bradavice, i... zaboravljaju da skinu venčano prstenje. Međutim, bez obzira na telesne čari koje kod svih nisu ravnomerno raspoređene, sve ove devojke imaju nešto zajedničko, i to urednici ne propuštaju da konstatuju: sve su obrazovane i sve imaju svoje, pomalo neuobičajene i nesvakidašnje strasti — posledicu vaspitanja. Urednici „Penthausa" smatrali su da je potrebno da obaveste čitaoce da lepotica u čizmama piše poeziju i da ludo voli ljubavne stihove iz XVII veka. Tereza od Španije, ona sa šeširom na glavi, obrazovana je na Sorboni. Devojka meseca iz „Plejboja" Dženi luda je za egzotičnom kuhinjom, voli sport, avangardnu dramu i progresivni džez.

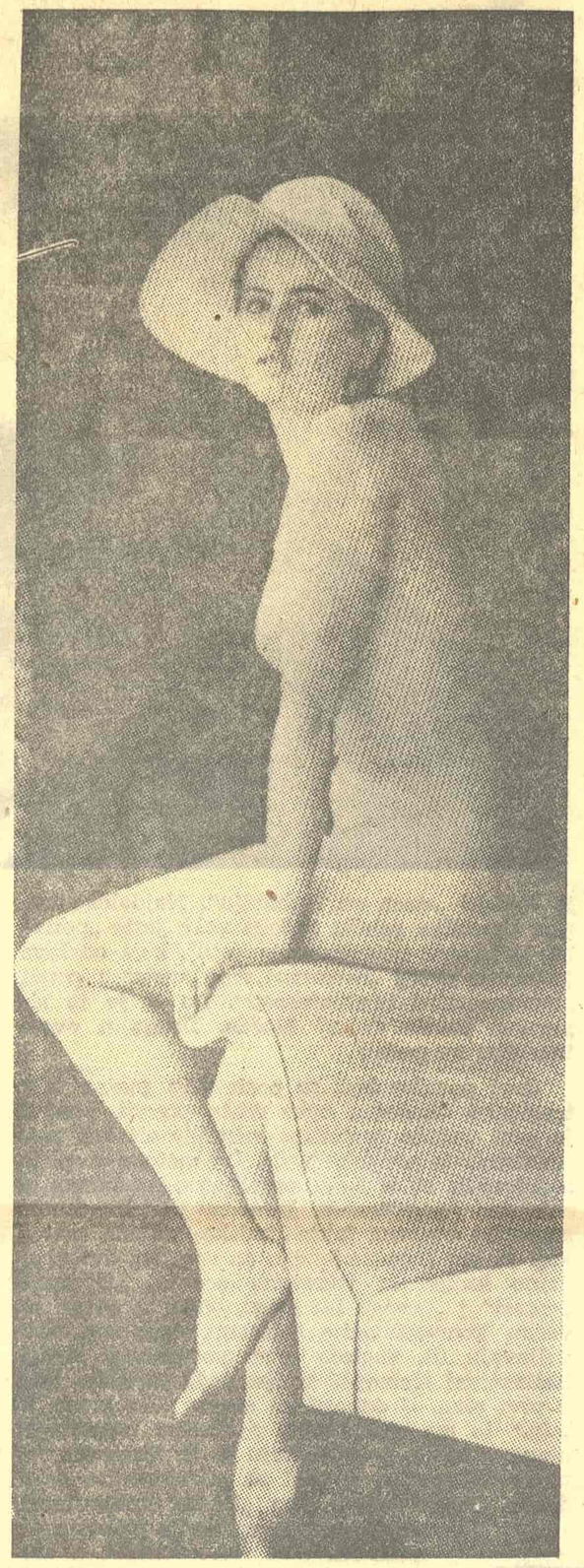

ŠEŠIR GLAVU ČUVA

Lepotice koje se ne stide fotoreportera nisu samo obične, anonimne devojke koje zarađuju svoj gorki svakodnevni hleb. Poznate glumice se ne ustručavaju da im se pridruže, jer su davno prošla vremena kad se Merlin Monro slikala naga za kalendar i kad joj to nikad nije moglo da bude oprošteno. Kerol Linli, jedna od novih zvezda Lorensa Olivijea, pokazuje se u „Plejboju" u četrnaest poza; u sedam je polugola, u jednoj gola, a u ostalih šest čedno obučena. Laja Raki je nešto sramežljivija: grudi krije rukom, krilo peškirom, ali na naslovnoj strani „Kinga" ipak ima mnogo šta da se vidi.

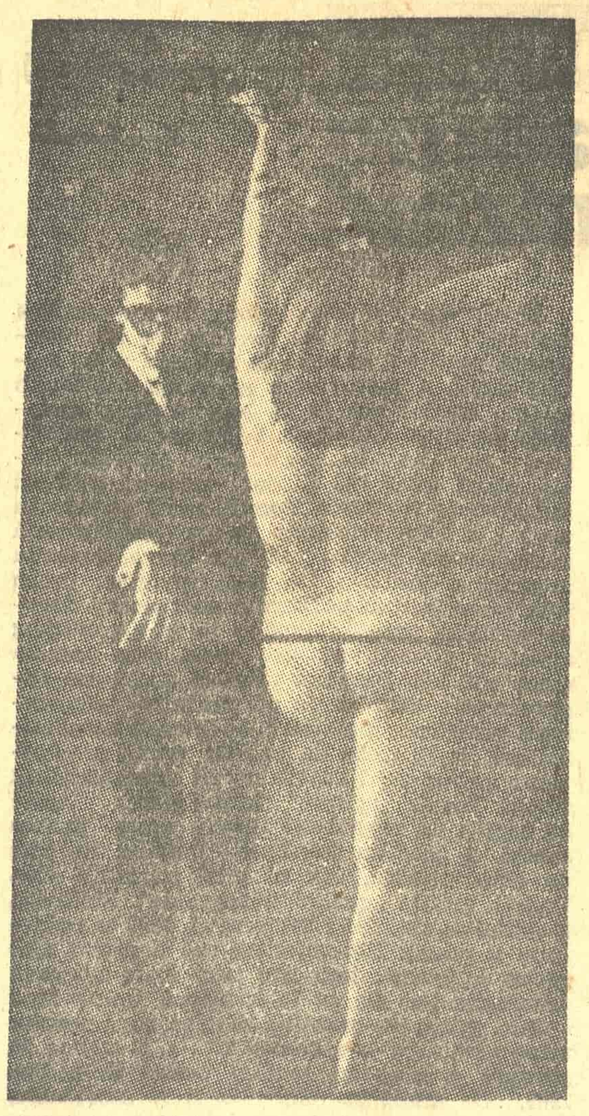

GUDI GUDI GUDALO...

ČIZMA GLAVU ČUVA

Ako se često može sumnjati u intelektualne kapacitete obnaženih modela, urednici se trude da sumnja slične vrste ne padne na njih. U „Kingu" polunaga devojka sa imenom devojčice, Hajdi, sedi na stolici od trske. Urednik se priseća da je Van Gog u stolici video umetnost, i čitaocima (ili bolje reći gledaocima) pruža umetnost na stolici. Kerol Limli se trudi da što bolje imitira jednu Matisovu sliku ispod koje stoji. Tereza od Španije inspirativno deluje da se urednici podsete španskih slikara Goje, Velaskeza, Zurbarana. Fotografisani modeli se izjednačavaju sa remek delima renesanse — bronzom, mermerom, platnima, a opšta konstatacija nedvosmisleno glasi da je demarkaciona linija između pornografije i čiste, prave umetnosti isključivo razlika između XV i XVI s jedne i XX veka s druge strane. Dakle, stvar vremena.

Da bi bio što više od pomoći svojim čitaocima i ostvarivao što tešnje kontakte s njima „Plejboj" sa posebnom pažnjom neguje savetodavnu rubriku za zabrinute čitaoce koje muče razne nedoumice od životne važnosti. Dž. O. iz Džoplina, Misuri, SAD, piše da ona i njena prijateljica nikako nisu mogle da se slože o problemu gubljenja nevinosti i pita urednika da li više devojaka gubi nevinost slučajno, na časovima gimnastike na primer, ili za vreme prvog seksualnog odnosa. (Ovo drugo, odgovara „Plejboj"). „Moj dečko", piše izvesna neodlučna dama iz Bostona, „pokušava da me ubedi da probam marihuanu, ali zbog vaspitanja i članaka koje sam čitala oklevam. Kakvo je vaše mišljenje o tome?" (Nemojte). „Plejboj" se ponosi svojoj ulogom mentora, moralnom snagom koju propoveda, svojom „plejboj-filozofijom" (ničeanskom u nameri) koja slavi čoveka i uživanje u čoveku. Svi ovi časopisi se trude da na svoje stranice privuku što više slavnih imena. Naročito su upadljiva nastojanja „Penthausa" ove vrste. Kao u sendviču golotinje Džulijan Haksli govori o rasnoj mržnji, a Kolin Vilson, Alen Silotou, Aleks Troki i mnogi drugi ćaskaju o moralu. „Lui" objavljuje sve ono što je Kim Novak imala da ispriča čuvenoj italijanskoj novinarki Orijani Falači, a „Plejboj" u svakom broju ima intervju sa nekom slavnom ličnosti.

Medicinska pitanja kao „Da li je homoseksualnost normalna?", „Da li je usno-genitalni kontakt normalan?" „Da li je masturbacija normalna?" dobijaju stručne, ozbiljne i provereno tačne odgovore. Pa pošto je masturbacija normalna, „Penthaus", „King", „Plejboj" i „Lui" daju sve od sebe da praksu učine što radosnijom. Ali ne oskudeva se ni u ozbiljnim prilozima druge vrste. U „Kingu", na primer, Ludovik Kenedi govori o bogu. U njegovom tekstu nema ni traga seksa. Ali, po svemu sudeći, ova mala injekcija cerebralne stimulacije ima malo izgleda da zadovolji čoveka. Ipak ima dosta razloga što je i on tu. Bar se časopis može slobodno i bez zazora čitati u autobusu ili podzemnoj železnici, a i sopstvena žena lako se može ubediti da je pornografska revija kupljena isključivo radi pobožnih reči smernog propovednika.

L. N.

Dr Krešimir GEORGIJEVIĆ

Književno delo

S KNJIŽEVNIM DELOM Marije Dombrovske sreo sam se početkom tridesetih godina. Došlo mi je tada do ruke nekoliko njenih knjiga: „Osmeh detinjstva", „Tamošnji ljudi" i početak životnog dela, romana „Noći i dani". Realistička vernost slikanja i neposrednost pripovedačkog izraza naveli su me da prevedem mali odlomak iz tog romana — o smrti prvog deteta glavnih junaka (Pjotruševa smrt. SKGlasnik, 16 maj 1934). U to vreme, Dombrovska je dobila i veliko javno priznanje za svoj rad, što mi je dalo priliku da napišem i poveći osvrt o njoj (Letopis MS, 1934, knj. 341). U izbor „Poljskih pripovedaka" (Beograd 1935) uvrstio sam njenu novelu „Dionizijev trijumf" iz „Tamošnjih ljudi". Na taj način, pokušao sam da ukažem na značaj njene pojave, koja će tek posle oslobođenja dobiti kod nas dostojno priznanje. S. Kovačević prevešće njene predratne pripovetke „Znaci života", a M. Stojiljković remek-delo „Noći i dani", koje je s punim pravom dobilo mesta u Prosvetinoj seriji velikih romana. Svuda se tu vidi M. Dombrovska kao slikar i graditelj života; ona je uvek davala ono što je u njemu videla i doživela. Kroz svoju ličnost zahvatala je širok krug ljudi, jer je bio širok i njen doživljajni, vidni i osećajni horizont. Davala je u svom delu sve ono što je pokazivalo znake života, sve ono što je dokaz života, i delovanja ljudi. Čovek je glavni sadržaj, glavna ličnost i merilo njenog književnog rada.

Rođena u porodici osiromašenog plemića, upravnika vlastelinskog imanja Rusov kod Kališa u zapadnoj Poljskoj, kćerka ustanika iz 1863. Marija Šumska počela je pisati u „Gazeti kališkoj " negde krajem 1905, ali tada još nije mislila na književnu karijeru. „U to vreme — rekla je kasnije u uspomenama „Kako sam postala pisac" — obuzimala me je druga vrsta uzbuđenja. Upoznavala sam društvena pitanja, nepravde koje se nanose narodu, nesreću i ponižnja vlastite otadžbine. Lepa književnost činila mi se tašta zabava, a moji stvaralački pokušaji smešna pretenzija. Na taj način, umesto da se radujem njihovom uspehu, jedne besane noći, za vreme ferija, spalila sam ove svoje prve štampane stvari". Posle gimnazije u Kališu i Varšavi, buduća spisateljica studirala je prirodne nauke u Lozani i Briselu i postigla kandidatski stepen „ès sciences naturelles", a potom nastavila ekonomske i sociološke studije; od 1910. objavljuje dopise iz Belgije i članke o društvenim temama u poljskim časopisima i listovima, a pritom je aktivna i u oslobodilačkom pokretu. U emigraciji se udala za M. Dombrovskog, medicinara, publicistu i radnika Poljske socijalističke partije, koji će se u „Noćima i danima" javiti pod imenom Marćin Snjadovski. Doživljaji i iskustva iz mladosti provedene u stranim zemljama, u studentskim i revolucionarnim krugovima, dobiće svoje umetničko oblikovanje u tom velikom romanu.

Kasniji rad Dombrovske nije imao veze s onim što je studirala: posvetila se publicistici, a počela je da piše i pripovetke za omladinu. Kad se pojavila prva njena priča, 1914, rekla joj je njena zaštitnica, pedagog S. Semplovska: „Nikakvih više članaka, nikakvog društvenog rada! Ostavite sve to!Vi imate umetnički dar, ne treba da ga upropašćujete. To je vaša jedina društvena obaveza!" Vrativši se u domovinu, radila je zajedno sa Semplovskom na redigovanju raznih dečjih listova. Posle stvaranja nezavisne Poljske bila je neko vreme u Ministarstvu agrarne reforme, a od 1924. posvetila se isključivo književnom radu. Hitlerovsku okupaciju provela je skoro čitavu u Varšavi; za vreme ustanka 1944. njen stan bio je u ulici koja je bila u prvoj liniji borbe, te je zajedno s drugim stanovnicima ispunjavala svoju dužnost kao građanin i rodoljub. Noseći jednog dana na zapaljeni tavan kofu vode, spotakla se i slomila ruku. Morala je napustiti Varšavu i poći na selo, gde ju je narod srdačno primio. Vratila se u porušeni voljeni grad posle njegova oslobođenja, februara 1945, što će kasnije opisati u knjizi „Jutarnja zvezda", Od priznanja koja je dobila za svoj književni rad naveo bih ova: državna nagrada za roman „Noći i dani" (1933). oficirski krst ordena Oslobođenja Poljske povodom 40-godišnjice književnog rada (1952). državna nagrada za celokupan književni rad (1955), počasni doktorat Varšavskog univerziteta (1957).

Iako je već ranije pisala pripovetke za omladinu, kao pravi literarni debi Dombrovske može se smatrati knjiga „Osmeh detinjstva" (1923). za koju je dobila i prvu svoju nagradu, zajedno s Jaroslavom Ivaškjevičem, drugim velikim savremenim poljskim pripovedačem. Bila je to knjiga lirske proze, u kojoj se spisateljica vraćala u doba detinjstva kad je „život naprosto kucao na naša srca". To su doživljaji s imanja, na kojem je radio njen otac; to su najlepši najtopliji dani detinjstva: radosna uzbuđenja i poleti mašte, i tužna klonuća, svakodnevni život i zanosi i ushićenja; tu je očekivanje jelke i Badnjeg večera, ali tu je i tužna smrt Janka, najvoljenijeg brace; tu su događaji u kojima se stvarnost meša s fikcijom, tako karakteristični za dečji život; tu je i prva lektira, u kojoj se održava duhovni razvoj ne samo autorke nego i cele njene generacije: sanjarenja, tugovanja i oduševljenja uz Robinzona, Sjenkjevičevu trilogiju i „Pana Tavaša", poljsko remek-delo svih vremena i svih uzrasta. Poslednja pripovetka zatvara ciklus: to je prekretnica u životu, putovanje na škole, u gimnaziju, u grad. „Osećali smo kako nas grad odsada obuzima, podstiče, mami. Kako se u dubini ulica... prikriva nešto za čim smo tako dugo čeznuli, nešto strašno, opasno i drago — prikriva se budućnost" (Odlazak).

Istovremeno s pojavom prve knjige, počele su po časopisima izlaziti pripovetke, od kojih će kasnije nastati knjiga „Tamošnji ljudi" (ili upravo „Ljudi odande"), koja će Dombrovskoj doneti književnu slavu. Za razliku od Vladislava Rejmonta, koji je u „Seljacima" prikazao život uglavnom gazdinske seljačke porodice, Dombrovska je za junake svojih pripovedaka uzela ljude s imanja — kočijaše, nadničare, sluge i sluškinje, i time dala afirmaciju sveta ubogih, prezrenih i bednih. Ti jadni, u osnovi nesrećni ljudi, veruju u bolji život, osećaju da on postoji, teže za njim, otkidaju od njega komadiće ili kupe mrvice, da bi posle toga doživeli razočaranje i slom. Zahvaćeni su često u osnovnim reagovanjima na život, ponekiput i s njihove seksualno-erotične strane, koja za njih biva sudbonosna, kao glavni motor njihovih postupaka. Svakojako pokušavaju ovi bezemljaši i biroši da izmene svoju životnu situaciju, ali mahom udaraju o zid. Nikodemu, noćnom čuvaru, jedini je prijatelj bio pas, s kojim bi progovorio neku reč. „Jadan je to bio razgovor —

POZORIŠTE

SVEN LASTA

ILI TRAGANJE ZA ONIM TREĆIM

VALJA ODMAH istaći da Sven Lasta nije samo sposoban i talentovani mladi glumac a ni ekstremni avangardista. On je mnogo više — potpuno zreo umetnik čija se svaka uloga pamti kao izuzetna kreacija. Pa ipak, njegov primer niko nije sledio. On se zbog toga nije osećao usamljen i nesrećan. Nije čak ni ispoljavao želju za uticajem na ostale, jer, prema njegovom ličnom ubeđenju, svako mora da sam odluči o sebi i svojoj sceni kao potrebi sopstvenog života. Tražio je uporno svoje neposredno prisustvo u svetu publike, ali, na žalost, pred njim su često bile gotovo nepremostive teškoće, pa se i sama klasična pozornica ukazivala kao nedokučiva realnost. Pozorište nije pokazivalo znake popustljivosti i čekalo je da se umori, da u svom slobodnom i nezavisnom statusu samo oseti poraz u vlastitim zabludama.

Kada je protekla sezona, negde krajem januara, dostigla svoj vrhunac, Sven Lasta je bio konačno spreman da se pojavi kao jedini akter u monodrami „Poslednja vrpca" Sejmuela Beketa. Zahvaljujući jednoj srećnoj okolnosti, Sven Lasta je svoju solo kreaciju preneo na novu pozornicu Ateljea 212. Za naše pozorišne prilike uspeh je bio gotovo senzacionalan. Posle toga, došli su sami po sebi reprizni uspesi u Zagrebu, na festivalu malih scena u Sarajevu, a, usput, i druga zvanična priznanja. Tako je Sven Lasta u nacionalnim razmerama proglašen za najuspešnijeg mlađeg glumca sezone.

U čemu je suština ovog uspeha? Sven Lasta traži pre svega da se njemu ne veruje na osnovu subjektivnih procena i pretpostavki, već isključivo na osnovu onoga što on na sceni stvarno jeste. U svakoj pojavi on izlaže celog sebe kao da mu je to poslednje viđenje sa pozornicom i publikom. Ali, pri tome je svaki put drugačiji, svežiji, originalniji i izražajniji, bez posebno naglašene želje za publicističkim egzibicionizmom i opsenarstvom. Sven Lasta nije glumac koji sanja o budućnosti, velikom repertoaru slavnih prethodnika ili nečem što on sam nije. A i kako da bude kao ostali kada je potpuno neizvesno šta će igrati već sledeće sezone? Uostalom, prema njegovom shvatanju, glumačka umetnost je suviše vezana za trenutak ljudskog vremena i njegovo celovito izražavanje. Samo u tome je njen realizam i postojanost. Glumac zato nema razloga da išta od svojih vrednosti prepušta zaboravu, ili da ih ostavlja za neku kasniju obećanu budućnost.

U osnovi Sven Lasta je karakterni glumac sa izvanrednim sposobnostima za autentična, vizuelna i auditativna preobraženja. Ako to lik koji tumači zahteva — dogodiće vam se da ga uopšte ne prepoznate. Ne možete da mu odredite sa pozornice ni godine starosti, privatne manire, stepen inteligencije, dubinu emocija ili lične sklonosti. To su vrednosti koje su nekad u našem pozorišnom životu bile na visokoj ceni. Danas su sasvim retki mlađi glumci iz Lastine generacije koji nastoje da budu takvi. Međutim, on je za kratko vreme postigao toliko da ga već sada bez straha od preterivanja možemo porediti sa tako velikim karakternim glumcem kao što je, na primer, bio između dva rata Aleksandar Zlatković u beogradskom Narodnom pozorištu. Uz to, uloga Krapa u Beketovoj monodrami „Poslednja vrpca" otkrila je i neke nove, sasvim nepoznate tonove u karakternoj igri. Naime, ovaj starac, koji kao da je u svojoj mračnoj sobi proveo stoleća a ne samo godine, toliko je autentičan i u najmanjoj pojedinosti, da se sa pozornice nudi potpuna iluzija izravnata u svim komponentama sa apsolutnom istinom.

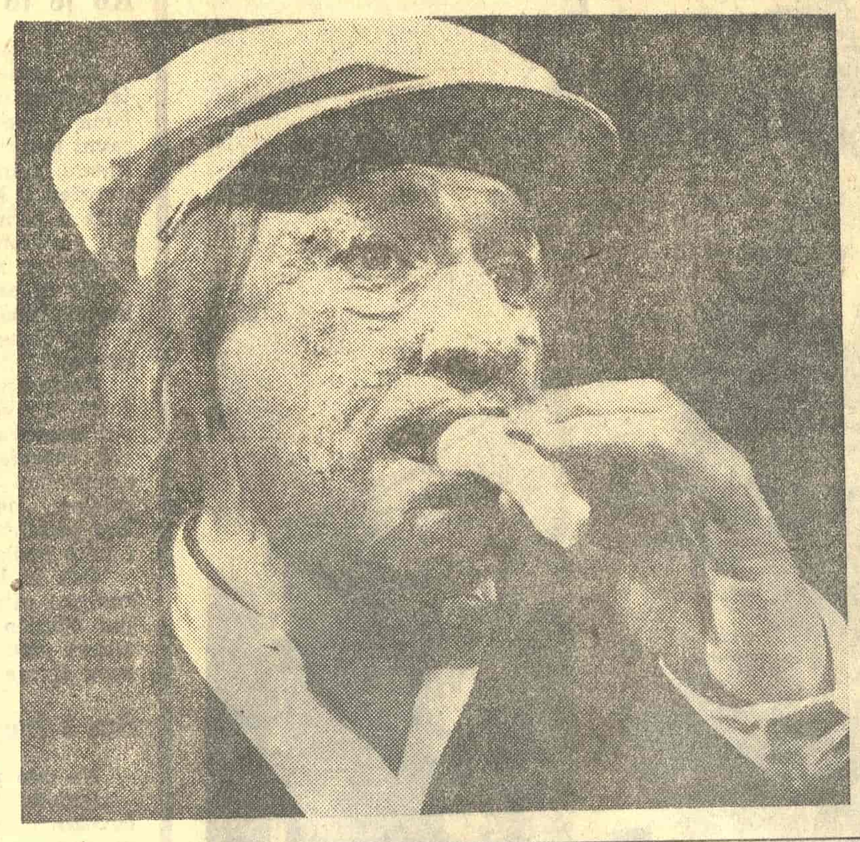

Glumac polazi od pretpostavke da je nužno probiti se do suštine lika koji tumači. To zahteva veoma studiozna proučavanja i veliki stvaralački napor, jer tek od trenutka kada uspeva da se saobrazi sa njegovom bitnošću, može da deluje i na celokupnu strukturu ličnosti. Tada on više nema potrebe za oponašanjem spoljnih gestova, jer oni će biti izvorni i pravi sami po sebi, bez obzira da li su izraz ili forma, ako hoćete, te i takve ličnosti. Pri tome glumac kao što je Sven Lasta ne teži za hipertrofiranjem izvesnih utisaka radi pojačavanja same ekspresije, pa otud nema ni opasnosti od mogućih izobličavanja, karikature i banalnosti. Za njega je osnovno da se postigne jedinstvo između spoljnih oblika i unutarnjeg doživljavanja, sa posebnom pažnjom da ova sinteza ostane do kraja nerazlučiva. Na taj način osvajanje lika nije nikakav krajnji cilj, kao što se to obično misli, već samo vrednost koja omogućava njegovo umetničko prevazilaženje i otuđenje glumačke ličnosti. Sven Lasta tako postaje istovremeno kreator i posmatrač — onaj treći, čije je prisustvo u modernom teatru neophodno ako želimo da afirmišemo na sceni prave i istinske kvalitete života. Jer, kakvog bi imalo smisla ulagati toliki trud da bi se samo stvorila predstava o nekom starcu koji više nije u stanju ni da se seti onog što je nekad bilo? Lasta izvanredno shvata Beketov protest protiv beznađa u ovom zatvorenom krugu životnog apsurda i zato u svojoj distanciranosti od Krapa i nastoji da izrazi ono stalno prisustvo tog trećeg — pravog čoveka koji svoj ljudski smisao traži i mora da nađe u ovom i ovakvom svetu.

Taj večno treći, o kome govorimo i za kojim na kraju i iz samog gledališta tragamo, je Sven Lasta — glumac što traži na pozornici pravo da bude slobodan i da celokupnim svojim potencijalom izražava osećanja, misli, dileme i potrebe naše stvarnosti. Zato je on toliko atraktivan, uzbudljiv i moderan.

Petar Volk

Dragan KOLUNDŽIJA

Večernje pesme ljubavnika koji se izgleda, neće dići sa zemlje

SNAGA LJUBAVNIKA

Hoće li sunce uspeti
da rastavi ljubavnike,
pitale su mnoge gore
svoje podne.

BOLEST

Iz dna,
iz dna,
iz dna dubine osećam bolest.

Kao što lovac,
lep posle ljubavi,
oseća da će nešto ubiti
i gle, zaista,
iz grma izleće uplašena životinja
i on biva nepogrešiv.

Iz dna,
iz dna dubine lovac nepogrešiv.

Kao što radnik u bolnici,
okružen lekarima i sestrama,
oseća nostalgiju za decom
i pita za svoje rane,

Iz dna,
iz dna dubine za svoje rane.

Moja ženo jedina,
kao što lovac,
kao što radnik,
osećam bolest.

SVE JE PROŠLO

Sve je prošlo sa odlaskom leta
iz njiva pod pustim nebom.
Radnik, koji je išao na godišnji odmor
i koga je bilo divno gledati,
dok se žurio da poljubi svoje,
vratio se na gradilište, u baraku,
i sada, ponovo, svako veče, navija sat
koji, uzgred, zvoni u četiri.

Sve je prošlo sa odlaskom tvojim.
Na železničkoj stanici, ko u ludnici,
masa se gurala ispred šaltera:
jedan prosjak i jedan oficir
hteli su preko reda.
Napolju, ništa bolje :
voz je već bio postavljen
na moje ruke.

SIN

Pre sam sâm grabio od života,
Sada smo nas dvojica
i mnogo je lakše.

(1889 — 1965)

Marije Dombrovske

MARIJA DOMBROVSKA

među ljudima se to uopšte i ne zove tako, ali za Nikodema to je bio komadić života"; a onda mu je pas uginuo. Neki pokušavaju da traže posla u gradu, što je opet, u kapitalističkom poretku, bilo bezizlazno rešenje. Neki od njih postaju svesni i pitaju se: „Gde bi mogla biti takva zemlja koja ne bi bila preskupa za siromašne ljude?" Oni postepeno dolaze do svesti da zemlja koju rade i obrađuju mora biti njihova, a ne vlastelinova... Samo do konačnog rešenja bilo je tako daleko — ono se nije videlo na pomolu. Život prikazan u ovoj knjizi neposredno je viđen i doživljen. To je isečak stvarnosti na jednom vlastelinstvu u ruskom delu Poljske krajem XIX veka. Spisateljica ga slika neposredno, realistički, sa socijalnim osećanjem i razumevanjem, proživljujući svu težinu života svojih ličnosti. Uz najveću škrtost i štedljivost reči, postiže punu umetničku vrednost poetske slike. Opisi su kratki, ali daju tipične pojedinosti; svojim lapidarnim stilom daju osobine sredine ili karaktera. Dok je „Osmeh detinjstva" prikazivao idiličnu stranu bezbrižnog detinjstva, ova druga knjiga dala je naličje života vlastelinske posluge, koja ima tako malo radosti, a toliko mnogo patnja u životu.

Ali ni život „gospode", tj. upravnika imanja (vlasnik, plemić, nalazi se u inostranstvu!) ne protiče u idiličnoj bezbrižnosti seoskog zatišja. Glavni junaci „Noći i dana" moraju da iz osnova grade svoj život, da se za njega bore i da u ritmu dana i noći — u osnovi jednakih — traju svoje zemaljske dane. Roman ima svoju istorijsku pozadinu: to je druga polovina XIX veka, kad je znatan broj sitnog plemstva, mahom učesnika u ustanku 1863, lišen svojih imanja pošao u grad u traženje službe ili se zaposlio na imanjima bogatijeg plemstva. Jedan od mnogih je i Bogumil Njehćic, koji samopregornim radom stvara sebi egzistenciju; to je doba kad se u Poljskoj događaju društvene promene, kad zemlja iz zaostalog feudalnog stanja, posle ukidanja kmetstva, polako polazi putem kapitalističkog razvitka. Te društvene preobražaje pratili su i drugi poljski realistički pisci, a osobito Eliza Ožeškova i Boleslav Prus. Dombrovska je taj proces zahvatila u nešto kasnijem periodu, pri kraju stoleća. Ona ga ne posmatra iz Prusove gradske perspektive, nego iz neposredne blizine: to je život oko nje same, život njenih roditelja i porodice. Njen otac, kao šesnaestogodišnji mladić, sudelovao je zajedno s ocem u ustanku, potom se patio u nemaštini i bedi emigracije, po zatvorima i u Sibiru, vratio se zatim u domovinu i potražio sebi službu, našao je i zadovoljan je, u radu nalazi zaborav i spas. Njegovi životni zahtevi nisu veliki; on je tip čoveka koji radi tiho, ne stavljajući sebi oreol mučeništva za narodnu stvar i pretrpljene muke. On to smatra kao nešto sasvim prirodno, kao svoju ljudsku i patriotsku dužnost, pa o svojoj prošlosti mnogo ne govori ni pred kim, pa ni pred svojom ženom Barbarom. Pa i čitavo doba u skladu je s takvim njegovim karakterom. To je doba otrežnjavanja od romantičnih snova i revolucionarnih zanosa, prihvatanja stvarnosti onakve kakva je, pozitivizma u nauci i filozofiji, realizma u književnosti, a u društvenom radu tzv. sitnog, „organskog" rada u narodu, pošto je postalo jasno da od ustanaka, revolucija i zanosa ne može biti ništa.

Nastavak na 8. strani

MALI EKRAN

ZABAVLJAČ

IMATI DVORSKU BUDALU — to više nije privilegija kraljeva!

Na svetu danas postoji mnogo više dvorskih budala nego što ima dvorova.

Jer kada se završi dan, naporan dan, pun računa, ozbiljnih poslova i uobičajenih rečenica pun cifara, telefona i sivih odela, dan kao i ostali dani, kao i svih ostalih trista šezdeset i četiri dana, i kada pater familijas okrene dugme televizora pred zadivljenom decom, on želi svoju dvorsku budalu.

Dvorska budala se pojavljuje istoga časa. Dvorska budala nosi palicu smeha, praporce i smešne reči. Pater familijas je razmažen. Za svoju ulaznicu koja se sastoji od televizijske pretplate, on želi da ga dobro zabavljaju. Ako to ne učine, on piše gnevna pisma svim novinama za koje zna ili samom Glavnom, Glavnom, Glavnom Direktoru Televizije.

Ako se pošteno ismeje, Građanin odlazi u krevet. Sutra se budi kao ponovni vlasnik ozbiljnog lica. Ponovo telefoni, cifre, ozbiljne reči, ponovo ozbiljan dan.

Pošto ima sve više ozbiljnih Građana, normalno je da treba sve više smeha. Gde da se nađe toliki smeh, kada na svetu sem ozbiljnih Građana raste i broj ozbiljnih stvari?

Potrebna je industrija smeha.

Potrebni su radnici, urednici, izmišljači, cakisti, osobe bez kostiju u vilicama, ljudi od gume, hrabri momci, oni koji riskiraju, oni koji se ne plaše, oni koji žive od viceva — čitav jedan svet službenika smeha.

Takođe je potrebno razraditi tehnologiju smeha: šta je to ustvari smešno od čega se pravi vic, gde je filozofija smeha, šta se sme, a šta se ne sme, kako se može napraviti vic i onda kada čoveku nije ni do čega.

Mala istorija smeha

Izgleda da je u jednom trenutku istorije, ljudima postalo jasno, da pored tužnih stvari kojima ih život nemilice zasipao, ne stižu da sami za sebe izmišljaju smeh. Tako je nastala profesija Zabavljača.

Poznajem jednog Zabavljača. Njegove oči su neprestano ozbiljne, dok se svi za stolovima za koje sede previjaju od smeha. Njegov pogled je pun koncentracije — on ne može kao ostali svet da iziđe na ulicu da bi se prošetao sa prijateljima; on ne može da mirno sedi i pije svoje piće — on neprestano mora da bude smešan.

Gospode, kakav pasji život!

Svi gledaju u Zabavljača. On, na primer, kaže: „Dobar dan!" — svi se kidaju od smeha. Posle nekog vremena, otkrije se najzad, da je Zabavljač stvarno rekao samo: „Dobar dan!" Tada se ljudi raziđu i govore kako je Zabavljač propao, kako se ponavlja, i kako je drugi Zabavljač bolji od prvog i kako više nikada neće otvoriti televizor kada se prvi Zabavljač pojavi na njemu.

Nema ništa tužnije od propalog Zabavljača koji se prstima hvata za glatku, ledenu santu tišine, pokušavajući da se popne do smeha.

Nema ništa tužnije na svetu od poznatih lica komičara, koja su nekada davno izazivala bure smeha, danas, kada nam izgledaju kao napuštene ljušture, istrošena od gegova, istrošena od grimasa i torti koje su im bacali među oči.

Smeh — naš noćni pratilac

Ali smeh je obično neuhvatljiv. Njega je nemoguće pripitomiti kao kanarinca. Njega je nemoguće izazvati na silu. On se rađa na najneočekivanijim mestima i u iznenađujuće vreme. On se useljava u lica koja su do juče bila smrtno ozbiljna.

Nemoguće je imati monopol na smeh.

Jer on nije ničije vlasništvo.

Mi imamo dve prve violine smeha. Ostalo su svirači u velikom simfonijskom orkestru. I kada god treba da se na televiziji dogodi nešto što će nas naterati na smeh, urednici iz svoje smešne vreće izvlače ta dva komičara. Kada sam bio sasvim mali dečak, i kada je reč Televizija bila sasvim strana reč, oni su nas zasmejavali preko radio-aparata. Dobili smo novi medijum: mali ekran! (Ako postoje tri reči na svetu koje su mi odvratne, to su svakako: medijum i mali ekran). Ali dobili smo taj mali ekran — i gle: dva zabavljača ponovo nas zasmevaju. Pošto su već bili na filmu i u pozorištu, ako ni zbog čega drugog, ono zbog njih treba izmisliti još jedno novo sredstvo masovne komunikacije. (Još dve reči koje ne podnosim).

Izgleda da su medijumi prolazni, ali da su Mija Aleksić i Čkalja večni.

Izgleda da se moramo navići na njihova lica, jer će i naša deca takođe morati da se smeju.

Izgleda da je potrebno izvršiti stotinjak plastičnih operacija na ljudima koji su slični ovoj dvojici estradnih umetnika, da bi se ta dva imena mogla pojavljivati i u onim salama u koje još nisu stigla.

Jer kada bolje promislimo: idealan grad smeha trebalo bi da bude sastavljen isključivo od ta dva lica.

Profesionalni smeh — kako to zvuči dosadno!

Momo Kapor

trajne vizije

700 godina sopoćanskih živopisa

SOPOĆANI IZMEĐU TRUBE I TIŠINE

...I ne zaboravi da ova radost živi i bez slave. Koliko tvojih dalekih predaka i njihovih neznanih prethodnika stvaraše skrušeno i smerno! Šta sve ne rađa, uzima i vraća trošna i crna zemlja. Kamen i zidovi, Vezle, Sopoćani, šapću da je delo veće od imena. I jedna stara izreka „da ima nešto između trube i tišine".

IZ PERSPEKTIVE manastirske porte Sopoćani neiscrpno sanjaju. Na poprištu jave oni ne prisustvuju, bar ne kamenim ritmovima svojih patiniranih fasada kojima svom širinom padaju u oči putniku-namerniku. Jer ti ritmovi jedva da su od naših aršina za merenje jave: njihova propeta vertikala, koja bez kraja stremi suncu, više je od one materije od koje su i sami snovi građeni.

U manastirskoj porti ovih pretpraznićkih dana pored sunca, eksterijer nastanjuje i lirski nered restauratorskih i konzervatorskih poslova. Malter, krupni blokovi studeničkog mermera na tek završenim trotoarima, crvotočne klupe i sto u senci manastirskog drveća. Užurbane ruke radnika ispravljaju poslednje nabore zapuštene ledine u dozlaboga zaludnom pokušaju da se Sopoćani probude iz sedamstogodišnjeg sna. I pogledajte samo šta se dešava sa Sopoćanima u zvučnoj kantileni avgustovskog sunca: žeteocima u okolini krupnja svaki pokret srpom, Raški ka izvoru spuštaju se zamišljene šume kao u nekoj bukolskoj idili, a Sopoćani kao dim iščezavaju iz antičke kompozicije pejzaža, povlače se u svoju večnu odsutnost.

Sopoćani su najveći privid koga su Nemanjići ostavili svetu da im razrešava klupko smisla stvarnog i nestvarnog, vremena i prostora, u jedinstvenoj, neponovivoj sintezi. Sedam vekova su, čini se, tek trenutak u kosmičkom letu sopoćanske lepote oko sveta i u njemu; prostorno oni su možda samo snop svetlosti koji se jednom okamenio na proređenoj planinskoj travi. Jer ko može da u slučaju Sopoćana posumnja da je prvo bila svetlost; ko sme da porekne da ta svetlost, u potvrdi jedne moderne teorije, ne osvetljava danas istovremeno i naše telo i naš duh, da je u funkciji sveopšte potvrde našega trajanja. Sopoćani ne znaju za rezignacije sedamstogodišnje starosti, jer su iznikli Raški na izvoru, nad proticanjem kao njegov nepresušni simbol, jer i jesu i nisu od ovog sveta.

Njihov moćni ktitor, Uroš I „orao zlatokrili" kako ga je nazvao nadahnuti letopisac, izgleda da je hteo da se poigra sa svojim potomstvom i istorijom, ostavljajući joj u amanet svoju zadužbinu; da se u toj igri žmurke otkrije poreklo čudotvornosti lepote nad tim prašinom zasutim koordinatama istorije. Ponevši sa svojih ratnih pohoda u jednom svom oku tamnu velelepnost i prigušeni sjaj vizantijskog slikarstva i kosmičku imaginaciju Istoka, a u drugom čulnu i ustreptalu individualnost Zapada, Uroš je već u duhu svome poneo viziju budućeg svog mauzoleja i srpske saborne crkve. Zbora nema, stazom sopoćanskom prošao je tada stvaralac da u „reči zlatonosne" pretoči Uroševu viziju. I u samoći i tišini kamena, u širokim epskim potezima kičice, potekao je tada preko maltera na sigi taj unutrašnji dijalog čoveka i sveta, neba i zemlje, vremena i prostora. I otvorio se kamen da pred užagrelim, memljivim očima živopisaca ukaže antičke skladne ritmove nebeskih četa svetaca i apostola, ekstatičnih odzvuka naricaljki, žena nad Bogoridičnim odrom, lakih i krhkih krila anđela, poetski osenčenih profila žena pred javljanjem Hrista. I sve to u takvom kolosalnom prizoru, kao da se pred njegovim očima nanovo obnovljen stvarao svet, čije je trenutke rođenja on grozničavo i pomno slikao na zidovima sopoćanskog hrama.

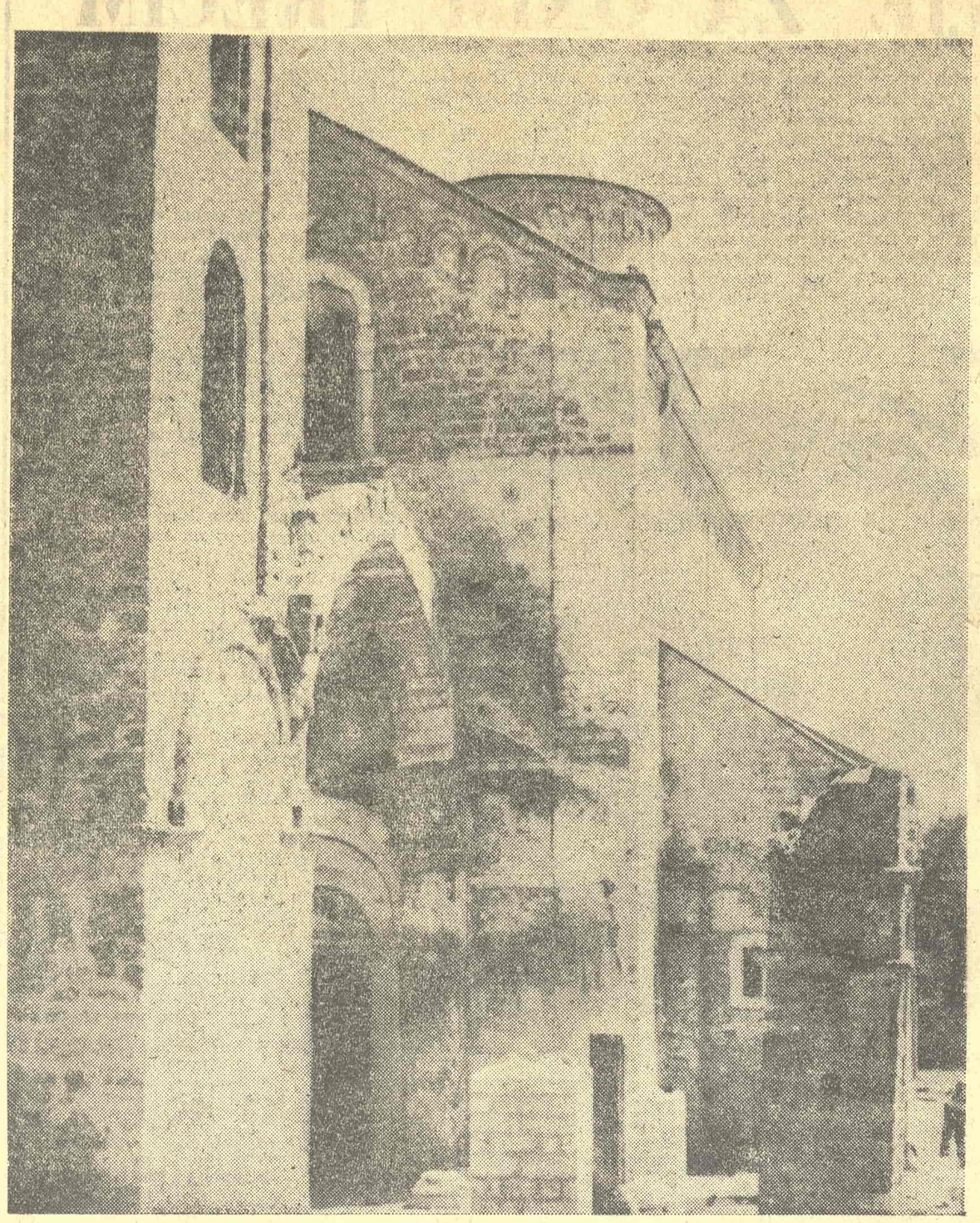

SAMOĆA I TIŠINA KAMENA

Ljubav sopoćanskog živopisca za taj ludi kovitlac sveta što ga je njegova ruka u ekstazi ispisivala na zidovima hrama, tinjala je do poslednjeg daha, da tada ukine sve razlike između sna i jave i da ga u stvaralačkoj katarzi dovede možda do saznanja da je jedan deo njegovog života nadljudski.

I šta se to zbilo sa tom krvlju i mesom sopoćanskih fresaka nakon sedam vekova njihove okamenjene tišine iz koje su rođene? Igrom sudbine vreme i hemijski procesi navukli su beličastu skramu šalitrinih soli preko reljefne monumentalnosti svetačkih odežda i izduženih lica, i još više kroz patinu, kroz izmaglicu vlage i drugih senki učinili ih nestvarnim i nedokučivim. Jedino su sasvim zgasnuli svetački oreoli i nebeske čete tako dobile svoju pravu dimenziju ovozemaljskih bića. Posle sedam vekova iz dubine sopoćanskih zidova pomalja se tajna neznanih živopisaca koji su slikajući biblijske motive naslikali, u stvari, sami sebe i svoje vreme. Pravo slikarstvo se opet potvrdilo u svojoj drevnoj istini da u tišini nanovo rađa čoveka.

„Da u tišini čuje najtiše zvuke. I u samoći da sazna tajne o sićušnom i neviđenom. Da opet ugleda sa visine i bez senki... i da pomisli da ovaj svet nije jedini... da je beskrajan prostor između trube i tišine".

Na 700-godišnjicu svog postojanja Sopoćani postaju svoj sopstveni simbol.

Jovan Angelus

inostrane teme

Marija Dombrovska

Bogumilova žena Barbara sasvim je drukčija, građena je od drugog duševnog tkiva. U psihološkom nijansiranju sastoji se glavna vrlina ovog romana: to je društveno-psihološka studija nekoliko slojeva i generacija poljskog društva. Barbara je potomak stare, propale plemićke porodice; u Varšavi je našla neku zaradu i živela snobovskim životom. Proživevši jednu nesrećnu ljubav — njen izabranik oženio se bogatijom — ona nije oduševljeno pošla za Bogumila, koji ju je zavoleo tihom, samopregornom ljubavlju. Nezadovoljna je životom na imanju i egzistencijom koju joj je stvorio muž. Nasuprot pozitivisti i optimisti Bogumilu, ona je romantičarka, okrenuta prema prošlosti, sanjari i mašta o životu uz onog drugog koji ju je ostavio. Razumljivo je da to merenje stvarnosti prema neostvarenom i izmaštanom životu ispada uvek na štetu stvarnosti — i na štetu Bogumila. Zbog toga je Barbara pesimista, promenljivih ćudi i raspoloženja; ona ne voli svog muža, ali oseća dosadu i nedostatak bez njega; „ona voli uvek ono čega nema" — kaže Bogumil; odatle potiču njene večne brige i jadi. Po tome, nije ona samo predstavnik poljske inteligentne žene s kraja XIX veka, nego i žena s nekim opštim osobinama ženskog roda.

Predmet romana, koji ima četiri knjige u pet svezaka („Bogumil i Barbara", Večni jadi", „Ljubav", „Vetar u oči"; Varšava 1932—1934), na preko 2000 strana, s vremenskim razmakom od 1880. do 1918, jeste svakodnevni život na imanju, a posle toga u provincijskom gradu, gde se Barbara morala preseliti zbog školovanja dece. Za tim životom ona je odavno čeznula, jer će tek tu — maštala je — živeti bolje i punije; ali i tu je život donosio nove brige. Između Bogumila i Barbare stvara se polako jaz, koji se tokom godina, zbog odvojenog života, sve više produbljuje. Ali to više i nije tako važno, oni i tako odlaze na drugi plan, dolazi nova generacija, iz koje je izišla i sama spisateljica; kći Agnisja nosi svakako dosta autobiografskih crta. Odlomci iz njenog školovanja i duhovnog razvoja spadaju među najnadahnutije stranice romana. Nova generacija donosi nove ideje i poglede, naročito na pitanje poljskog oslobođenja; nasuprot pozitivistima i pobornicima organskog rada, iz inostranstva dolaze revolucionari i socijalisti. I Agnisja se školuje u Švajcarskoj, doživljava veliku ljubav sa Snjadovskim, ali se s njim mora razići, jer revolucionar — mislilo se tada — ne sme voleti: svet bi mu izgledao lepši, zaboravio bi na zadatke koji ga čekaju.

Roman teče kao široka reka, koja se sve više širi i razliva, stišavajući svoj tok, „postaje epika čiste vode", a pritom nam donosi presek života poljskog društva na granici dva veka. Reflektuju se i neki istorijski događaji: odjeci ruske revolucije od 1905-6, štrajkovi u poljskoj provinciji, revolucionarno gibanje na strani. Te promene uglavnom ne remete tihu ritmiku dana i noći, onu „najsvakidašnjiju svakidašnjicu" u doživljajnom krugu ličnosti, koja verno i plastično odražava istinu običnog života. Mnoštvo sitnih zapažanja, koja su vezana uz tu svakidašnjicu, takoreći prezrena od drugih pisaca, dobila su u ovom romanu svoje mesto. Sama spisateljica kaže o svom romanu: „Kad sam ga počela pisati, htela sam da sama postanem svesna odakle je proizišlo i u kakve bezdane, bespuća i obećane zemlje ide moje pokolenje... Svakako da se to moglo učiniti i putem niza publicističkih napisa, ali u meni je postojala čežnja da radije taj ugasli svet dozovem iz ništavila i njemu samom dam zadtak da u plastičnoj slici života kaže svoju intimnu, pravu istinu o sebi".

Dombrovska je ukazala na postepene etape deklasiranja plemstva, a potom na borbu za održavanje u konkretnoj istorijskoj eposi, tako da je istorija glavnih junaka „Noći i dana" postala društveno tipična. Ljubav prema životu i čoveku, koja daje trajnu vrednost delu Dombrovske, u početnim verzijama romana (a njih je bilo više) bila je dosta ograničena, ali postepeno se produbljivala ukoliko se širio krug onih koji su bili društveno potlačeni. Javljaju se oštri akcenti kritike na račun posedujućih klasa, plemstva i buržoazije, nasuprot kojima su istaknute pozitivne osobine glavnog junaka — njegovo rodoljublje i volja služenja narodu.

„Ne govorim nikada o sebi. Dajem sebe" — rekla je jednom prilikom Dombrovska. To je i prava karakteristika i ključ za upoznavanje njene epske umetnosti, koji se pokazuju svuda — i u pripovetkama, i u romanu, i u poratnim doživljajima i susretima, i vraćanju u Varšavu u „Jutarnjoj zvezdi", u prevodima Čehova i Gorkog, i u prvom delu romana „Doživljaji čoveka koji misli". Ona je u svom delu ostvarila ono što je bilo njeno duboko uverenje: „Sudbina čoveka je jedini istinski predmet književnosti i svake umetnosti uopšte". Slično Floberu, smatrala je da zadatak književnosti nije isticanje nekih ideoloških zaključaka, nego izazivanje razmišljanja o pojavama života. Njen stil nije emocionalan i liričan kao Žeromskog, niti ekspresivan kao Kadena Bandrovskog. Pa ipak, njeno delo nadovezuje na tradiciju minulih epoha, na najbolja dostignuća E. Ožeškove i B. Prusa, od kojeg je primila onaj, pun naklonosti, odnos prema čoveku. S Ožeškovom takođe ima sličnosti. Pišući o njoj, kaže da se njen idejni lik pojavljuje diskretno, iz slobodno i uverljivo razvijanih situacija i karaktera, koji su prožeti onim svetim ognjem, onom moralnom klimom, bez koje i najbolje izvedeno delo može izazvati samo divljenje, ali neće uzbuditi.

Umetničko delo Marije Dombrovske sadrži i istinu o životu i čoveku, i umetničku snagu prikazivanja, i tu neophodnu moralnu klimu, tako da ono spada u vrhunce poljske realističke proze.

Dr Krešimir Georgijević

TRIBINA

O spontanim cenzorima

ZAR VAM SE jednom desilo da ste prezentirajući svoje intelektualno ostvarenje pomislili: šta li će ON reći? Zar se jedanput dogodilo da ste se setili NJEGA još tokom rada, kad su se besane noći okapavanja nad hartijom nizale jedna za drugom u nedogled, ili još ranije, onda kada vam se jedna ideja tek začinjala u svesti?... Strepeli ste. Bili ste nespokojni. Razmišljali ste više o NJEMU nego li o svom poslu. Izjednačili ste NJEGOVO mišljenje o vašem radu sa samom vrednošću vašeg rada. Kao da je ON postajao oličenje vaše sudbine.

Ko je to — ON

On je cenzor.

Ne radi se ni o kakvom zvaničnom cenzoru jer mi ga ni nemamo. Zvanični cenzor vodi računa o paragrafima koji štite interese države, javni moral i mir među narodima. Ali, nasuprot njemu, cenzor o kome je reč, nezvanično je uvrežen u šemu društvenih odnosa. On je ganglija u koordinatama intelektualnih dozvoljenosti, spontani kontrolor radijusa umnih upliva, skretničar na kolosecima izrecivih istina.

Ne bi se moglo reći da je neposredni koristoljubac.

Ne bi se smelo tvrditi da je užasnuti strašljivac.

Često od zabrana, koje izriče uime vladajućih konvencija, ima više štete negoli koristi: njegova institucija — bila ona pozorište, list, časopis, izložba, radio-emisija ili filmska proizvodna kuća — sigurno bi emitovanjem smelog, neuobičajenog i intelektualno jeretičkog poduhvata PRIVUKLA PAŽNJU PUBLIKE i tako postala popularna.

Čak ni lična hrabrost ne mora da bude pod znakom pitanja. Možda se taj čovek ne jedanput odupro prepadima i udarcima s leđa i sa strane dok je hodao zamršenim labirintima svog života. Pa ipak, on štiti.

Šta i koga

Na ovo pitanje teško je odgovoriti.

Izgleda, reč je o čudnoj osetljivosti na sva čovekova individualistička nastojanja da se pitanja života ne tretiraju kao PITANJA HARMONIJE, već kao PROBLEMI TRAJANJA. Cenzor, eksponent tekućih PRIZNATIH međuljudskih odnosa, te odnose prima kao savršenstvo. I sve ono što direktno ili indirektno zadire u karakter strukture tih odnosa, pa makar i za njihovu dobrobit, cenzor doživljava kao ATAK na postojeće stanje stvari čije je on čedo.

Kad cenzori ne bi u svojoj društveno-birokratskoj funkciji videli smisao sopstvene egzistencije, verovatno njihovo samozvano selektiranje tuđeg (i svog!) intelektualnog rada ne bi bilo ni tako uskogrudo ,ni tako tvrdo omeđeno vladajućim društvenim konvencijama. Ali, spontani cenzori postojeće odnose smatraju SAVRŠENIM. Pa i život, čiju suštinu poistovećuju sa oboženim društvenim odnosima u kojima zauzimaju laskave pozicije, smatraju takođe SAVRŠENIM. Njima je njihov svet najbolji od svih svetova. Zato sve što reflektuje i druge svetlosti izuzev ružičastih, predstavlja potencijalni eksploziv u temeljima njihovog smisla koji identifikuju sa smislom tekuće društvene stvarnosti. Njihovo koristoljublje ispoljava se vrlo posredno, jer interesi tih ljudi zavise od trajanja utvrđenih vrednosti. Njihov strah neobičnog je karaktera: to je strah od NEPOZNATOG, NEPROVERENOG I NEPRIZNATOG.

Njihova dela jesu divni plodovi „osećanja odgovornosti".

Gde se kriju samozvani cenzori

Kažem: kriju. Jer oni nigde ne postoje juridički. Njihova delatnost nigde se ne registruje. Njihove odluke legalizuju se kroz druge i drukčije forme.

Ali, evo ih! Vidite ih u onom čoveku koji precrtava čitave stranice jer se njemu čini da te stranice NEŠTO UGROŽAVAJU. Vidite ih u onom skupu koji mudruje nad nečijim prilozima, nečijim idejama, nečijim trudom. Oni odmeravaju, mere, proveravaju, SUMNJAJU. Zar je malo onih koji su rekli: „To ne dolazi u obzir"? Zar je malo saveta, kolegijuma, žirija koji su nečije delo odbili samo zato što nisu bili sigurni da je ono o čemu su raspravljali sasvim u okvirima utvrđenih vrednosti? Malo je onih koji selektiraju prave vrednosti. Sivi tekstovi, sive slike i sivi tonovi preplavljuju naša kulturna glasila samo zato što je sivilo najmanje problematično. Nije teško uvideti zašto je klima duha onakva kakva jeste. Iza fraze: „To ne dolazi u obzir", najčešće se skriva dobro razvijeno „osećanje odgovornosti".

Kako izbeći intelektualnu cenzuru spontanog birokrate?

Time ne treba razbijati glavu ukoliko se poštuje stvaralački impuls koji je čoveka pokrenuo na rad. Zbunjuje vas cenzor? Ali zašto?

Ako ne želite da se hitro uspnete uz društvene lestvice, ako ne mislite da stvaralačkim radom rešite sva materijalna pitanja svoje egzistencije, ako verujete u sebe sumnjajući u trajnost sudova, ako ste poklonik prolaznosti pošto ste dobro upoznali ljude, onda o cenzoru nećete voditi računa. Jer autentičnost sopstvene reči vredi neuporedivo više od svih fosilizirajućih kategorija koje će smeniti već sledeći trenutak vremena, jer će i život u narednom času biti drukčiji nego danas. Nadajte se više u sutra, i cenzor neće postati oličenje vaše sudbine: poješće ga sopstveno zaslepljeno verovanje u večitost eficijelnih klišea koji su za njega jedino merilo čovekovog duhovnog stvaralaštva.

Živojin Pavlović

mali esej

O junaku savremene drame

Svetozar VLAJKOVIĆ

ČESTO SAM bio svedok kontroverznih optužbi upućenih mu u najneprijatnijem času koji ga je mogao zadesiti, u času kad se poslednjim trzajima izvlačio iz ponora vlastitog nestajanja, kad su mu po licu iskakale modrikaste šare i zlaćani pečati, dokazi njegovih dobronamernih napora da se ne obezliči i njegovog očajanja što će mu se to ipak desiti. A ovaj čas još uvek traje na očigled bezbrojnih kritičara, zbunjenih i ogorčenih što razvoj njegovih metamorfoza prevazilazi moć njihovog rasuđivanja, na očigled gledalaca koji su sve manje naivni i slepi poklonici pozorišnih hramova (da ne kažem izbi, budžaka, rupa, čatrnji gde se najčešće iz vatre entuzijazma rađa pozorišna umetnost), a sve više i dublje saučesnici, svedoci, mentori igre koja se odvija pred njihovim očima, na očigled mnogobrojnih pisaca, reditelja, scenografa, penzionisanih šaptača, kostimografa, električara, efektomana, čistača pozorišnih scena, ljutih i uvređenih što umesto lepeza, podvezica, serpentina, krinolina, aminopirina, sakupljaju sada čitave gomile smeća, krpa, izgubljenih gaća, veštačkih vilica, srče i etiketa „Kilmanrock", „Princ Albert", „Badel"... Njemu se prebacuje da je suviše malo živ, da je žgoljav i nedostojan svoje uloge, da mnogo brblja a ništa ne kaže, da se uzaludno muči zbog nevažnih stvari, da nije naročito pametan, da je pametan do granica neverovanja, da je ravnodušan prema svetskim zbivanjima, da je previše angažovan u jednoj određenoj situaciji pa time samom sebi potkrada večnost. Ne vole ga kad je oličenje „malog čoveka", vole ga kad je oličenje „malog čoveka". Preziru ga kad nema nade, ismejavaju kad je optimista. Gade ga se što ne razume smisao reči Vrlina, kažu da je nezanimljiv ako voli, ako vraća dugove na vreme, ako se potuče zbog nekoliko uvredljivih reči. A svi mi koji se tako znalački i superiorno ophodimo prema njemu zaboravljamo da je on naš bliski rođak, drug, saputnik i njemu je verovatno lakše što je to tako, jer ga teši pomisao da ćemo bilo kad sve pomenute pogrde bez ikakve nadmenosti podeliti sa njim.

On jedini zna da je zauvek prošlo vreme kraljeva, proroka, veštica, maga, heroja, spasilaca i drugih likova čiju je ulogu preuzeo. On zna da posle teorije relativnosti, psihoanalize, analize stvaranja viška vrednosti, egzistencijalne analize, zakona velikih brojeva i drugih moćnih argumenata nauke, koji se, svaki sa svoje strane i iz svog ugla, trude da nam razore iluzije o postojanju izuzetnih individualnosti, više niko ne veruje da se bilo ko bitno razlikuje od bilo koga na ovom svetu. On zna da su potresi u umetnosti našeg vremena samo projekcija opštih potresa i da oni koji bi ga želeli drugačijim verovatno pripadaju nekom drugom dobu. On zna da je danas neobično teško, gotovo nemoguće, biti jedan dramski junak.

Ne treba misliti, međutim, da on ne pati što je postao sasvim običan čovek, sa svakodnevnim ritualima, navikama, sa sasvim određenim mestom u društvu, sa sasvim utvrđenim izgledima za inače neizvesnu budućnost. On pati ne samo zato što za njega nemaju razumevanja, što je za njega sve manje mesta u dramama, što često on i ne nosi dramsku radnju, što često mora da predstavlja ceo svet a ne samog sebe. Kad kažem čitav svet, mislim na to da on nije samo čovek, već često postaje naslonjača, pepeljara, nebo, kloaka, bombarder, slika na zidu, scenografija pozornice, tuce štapova za golf. On pokušava da se sakrije iza lika Oresta, Antigone, Kreonta, Savonarole, Euridike, Iroda Srebrnog, da se zavuče u Nojevu lađu, u Adamov vrt, u ljušturu mitske zmije, ali ga brzo prepoznaju i upere prst u njega: hteo si da nam podvališ! Shvati da si obeležen i da ćemo te svuda pronaći!

Da, svuda je prisutan, jer ne postoji.

Bojim se da ću morati pobliže da objasnim ovo naizgled besmisleno tvrđenje, pa čak i da dokaz njegove istinitosti označim kao zaključak ovog razmatranja. A zar postojanje tolikih značajnih drama ovog stoleća ne dokazuje sasvim suprotne istine? Zar je malo značajnih i snažnih likova ostalo u našem sećanju posle gledanja Žarijevih, Vitrakovih, Anujevih, O'Nilovih, Sartrovih, Ženeovih, Joneskovih, Beketovih, Olbijevih, Šeadeovih, Arabalovih i tako dalje drama? Upravo ti likovi, smešteni u komadima najrazličitijih dramaturških smerova (u realističkim, nadrealističkim, antirealističkim i antidramskim dramaturgijama), podjednako veliki i osobeni, karakteristični za vreme u kome živimo, a tako međusobno različiti, i ukazuju na negaciju postojanja savremenog dramskog junaka. Zar nisu podjednako savremeni Estragon i Vladimir iz Beketovog „Godoa", Igo iz Sartrovih „Prljavih ruku", Vasko iz Šeadeove „Priče o Vasku", gospodin Smit i gospođa Smit iz Joneskove „Ćelave pevačice"? I, zar oni, iako beskrajno različito tretirani i u potpuno suprotnim dramaturgijama, ne nose niz kapitalnih osobina jednog jedinog lica — čoveka našeg vremena, a da ipak, ni jedan od njih nije u stanju da se nametne tako superiorno kao što su nekada, u ranijim vremenskim i umetničkim epohama, mogli da budu pojedini istureni dramski junaci? Da: želim da utvrdim da je stupanj na kome se u ovom trenutku nalazi razvoj svetskog pozorišta posledica kompletnih zbivanja u svetu u kome se nalazimo i da su stoga bezbrojne jadikovke i svakojaki zahtevi onih koji, ne snalazeći se u prividnoj zbrci pozorišnog života, tvrde da je pozorište u opadanju zato što više ne pogađa čoveka, niti mu se obraća, da su dakle mnogobrojne jadikovke opravdane samo ukoliko su istovremeno žal za gubitkom čoveka. Za razliku od prošlog veka koji je uništio Boga, ovaj naš je uništio čoveka. To svi znaju. (Podsećam na ideje V. I. Lenjina, E. Froma, J. P. Sartra, L. Binsvangera i drugih o otuđenju čoveka i njegovoj izmenjenoj ulozi u svetu). I, taj novi čovek (ja, ti, on) više nije udaljen samo od sveta u kome živi i od samog sebe, već, a to mu je najbolnije, i od drugih ljudi (mene, tebe, njega). Jedinstvena slika sveta je razbijena i svaki od usamljenih i otuđenih pojedinaca s mukom traži svoj vlastiti put, srećan ako primeti neku malenu grupu istomišljenika. Otuda je i moguće da istovremeno postoji niz dramskih škola, da sve one budu savremene i da ni jedna drugu ne isključuje. Otuda je moguće da mnogobrojni dramski junaci, tako različiti po karakteru i idejnoj strukturi, istovremeno predstavljaju čoveka našeg vremena i sve manje bivaju junaci. Kao što je prema Vilijamsu „tragedija nemoguća u društvu koje nema zajednički sistem verovanja", tako prema svemu što smo dosad rekli nije moguće ni postojanje jednog dominantnog dramskog junaka u takvom društvu. Idući dalje, oslanjajući se na niz filozofija skorašnjeg datuma i njihove zaključke o sve manjoj shvatljivosti čovekove egzistencije dolazimo do verovanja da dramski junak sve manje to biva. Ali, time se otvara još jedno, fundamentalno pitanje: kakve su konsekvence takvog stanja na dalji razvoj dramaturgije? Upravo preko odgovora na to pitanje steći ćemo mogućnosti za bolje razumevanje čitavog niza dramskih strujanja naše epohe, pa možda naići i na ključ čitavog problema koji bih ja uz mnogo straha pokušao da formulišem: da li je naše doba, takvo kakvo je, takvo kakvo smo mi naime u stanju da vidimo, pogodno za dalji razvoj i egzistenciju pozorišta?

Ali, da se vratimo prvom pitanju. Rekosmo da dramski junak sve manje ima mesta na sceni kao junak u klasičnom smislu te reči. Izuzimajući takozvano realističko pozorište koje još uvek čoveka tretira kao psihofizičko biće, sve ostale pojave junaka na sceni pre svega pojave su simbola, pojave nekih ličnosti koje sve manje liče na čoveka, koje, upinjući se da to budu, upinjući se da sebe shvate takvim, sve više postaju sopstvena negacija. I to je prirodno: i van scene čovek je samom sebi sve nejasniji. Međutim, drama po sebi, kao književni i umetnički rod, bez obzira na sve varijante pojavnih oblika u kojima smo je mogli videti, još uvek je najstroži i u formalnom i u suštinskom pogledu) i najsloženiji vid umetničkog izražavanja. Jedan od neminovnih zahteva drame jeste i postojanje dramskog junaka. Bez njega nema pokreta, nema sukoba, nema ideje, nema dijaloga, nema prostora, nema vremena, n e m a — d r a m e. A sve se odvija u času kad za njega ima sve manje mesta u drami! Eto paradoksa, eto prilike da malo bolje razumemo nužnost nastanka zbrke, prividne zbrke, u kojoj se danas nalazi čitav dramski život, čitava dramska umetnost. Treba li u ranijim Koktoovim pokušajima da na scenu stavi dva fonograma i teleći but umesto glumaca (odnosno ličnosti) ili u skorašnjim Beketovim igrarijama sa magnetofonom, da vidimo samo ekstremna eksperimentisanja ili nenamerne klice samouništenja pozorišta? Rekao bih da je reč o ovom drugom. Tražeći svog junaka (jer bez njega na žalost ne može) pisac nehotice posegne za sredstvima koja su mu bliža: za gramofonom, magnetofonom, muzičkim instrumentima i tako dalej. Jer, u procepu u kome se našao dramski junak, često neshvaćen od publike i kritike, pa ni od samog sebe, jedini koji za njega ima ljubavi (jer mora da je ima) jeste dramski pisac. Pisac pati zbog svog junaka. Zato što je ovaj srozan do ništavila, do neprepoznavanja. On ga, već po prirodi posla, merka kao roditelj, brine o njegovom izgledu, njegovoj dobroj budućnosti, zdravlju, i tako dalje. Pisac unosi u njega sve najbolje i to sa strahom, jer zna kakav on danas može da bude, kakav treba da bude, kakav on j e s t e. Pisac ga vidi na svakom koraku: u kafani, u vozu, na nasipima, na sastancima u preduzeću, ispod mostova. On ga vidi i kad gleda gomilu ljudi na nekoj sahrani ili u štrajku preko televizije. Pri tom se strese kad pomisli na osnovni zahtev svog budućeg kritičara: dramski junak m o r a da bude snažna ličnost. Izrazit, izrazit, veoma izrazit! A gde da ga nađe kad je ovaj u međuvremenu izgubio gotovo sve svoje karakteristike? Kako da ga oformi kad je junacima našeg vremena tesno u drami, kad se oni u njoj teško snalaze, jer treba nešto da govore i da rade, kad joj ne pripadaju onakvoj kakva ona mora da bude prema sopstvenim zakonima? I, zato, da bi dramski junaci našeg vremena ostali junaci, oni moraju prestati to da budu, a drama zajedno sa njima, iako manje savitljiva, pokušava da izdrži neophodne metamorfoze. Tako ću rođeni Ćelava pevačica, Godo, Vasko i ostali. Oni nisu došli samovoljom pisaca, njihovom razmetljivošću i ekstravagancijom. Oni su rođeni kao projekcija vremena, kao odraz mnogih od nas koji ih gledamo sa zebnjom, pa čak i sa gađenjem. Oni nisu krivi zato što su takvi i ja počinjem, zamišljajući ih i prepoznajući ih među svojim prijateljima, da opažam na njihovom izmučenom licu tragove ponosa što su baš takvi kakvi su, što uprkos svemu imaju snage da se bore za svoje mesto u svetu, da žive i onda kad više nemaju ni nade ni izlaza. Ne vredi mi da žalim što naši današnji junaci nisu prinčevi kao Hamlet ili onaj od Homburga, što ne liče na dobre vile i plemenite čudotvorce, jer time bih ušao u zamku jalovog poricanja trenutka u kome živim, sa kojim ne moram da se složim u potpunosti, ali kome pripadam, za koji se borim ili ga izneveravam, čije nedostatke vidim jedino da bih na osnovu njih učinio napor ka prevazilaženju. Ne vredi tugovanje za nekim bivšim dobom koje se proizvoljno može zamisliti veselim, galantnim, čestitim ili kako god hoćete. Jer ko zna kako je ono u stvari bilo? Neka se ne zaboravi, na primer, da je u u vreme haranja crne kuge po Evropi napisano mnoštvo veselih pozorišnih komada. Rekao bih da su oni bili odraz dobrog raspoloženja izuzetno uskih krugova ljudi tog vremena. A danas, ako se bolje pogleda, i pored neuporedivo jačeg straha od totalnog uništavanja, ljudi nisu skloni tragediji na sceni: nju je zamenila tragikomedija. I to je prirodno. Promenio se u potpunosti karakter ljudskog duha, pogled na svet, moral i zato što više nema povlašćenih ličnosti (čak i oni koji imaju moć nisu više povlašćeni), zato što se istovremeno ogromnom bzinom odvija demokratizaciju svakolikih ljudskih odnosa na planeti, damski junak postaje ono što postaje. A u kontroverzi mišljenja o njemu ja vidim da se junaci među nama ne predaju gledajući sebe na sceni ogoljene i utonule u mrak. U našem gađenju, otporu, uvredama koje upućujemo junaku savremene drame i njegovim stvaraocima ogleda se pre svega želja da izmenimo sopstvenu situaciju.

KO JE JUNAK SAVREMENE DRAME?

Kosta Ruvarac kritičar epohe romantizma

KOSTA RUVARAC

KOSTA RUVARAC je bio najpoznatiji srpski kritičar iz epohe romantizma. Budući još veoma mlad stekao je šezdesetih godina devetnaestog veka veliki ugled i vršio snažan uticaj na našu studentsku omladinu u Pešti. Trezvenošću svog duha razlikovao se od većine egzaltiranih omladinaca i služio kao neka vrsta duhovne protivteže neobuzdanom romantičarskom zanosu.

Živeo je svega 27 godina. Uspeo je da stvori jedno relativno obimno književno delo nejednake vrednosti, ali u svakom slučaju zanimljivo i za ono vreme značajno. Kao propovedač on produžuje sentimentalnu tradiciju Bogoboja Atanackovića i ne postiže uspeh. Ostavio je i nekoliko filoloških i etnografskih članaka bez veće vrednosti. Prevodio je i drame i novele s nemačkog jezika. Od celokupnog Ruvarčevog rada književne kritike su, bez sumnje, najvrednije, i samo zahvaljujući njima on je uspeo da stekne književno ime. Treba se samo setiti zanesenih raspoloženja koje je romantizam doneo u ondašnju književnu sredinu, pa shvatiti kakvu su novinu značili i donosili Ruvarčevi kritički članci. Mnogobrojni pesnici drugog i trećeg reda obasipali su se međusobnim pohvalama; svaka zbirka je dočekivana oduševljenim ocenama; ushićenju povodom svake objavljene pesme nije bilo nikad kraja. Nestala je bila prirodna lestvica vrednosti: za svakog ko se laćao pera našao bi se neko da ga proglasi za otkriće. Geniji su nicali na sve strane. Izgledalo je da naša književnost doživljava dotle neviđeni procvat; i, što je najzanimljivije, ton su davali ne zaista malobrojni veliki pesnici, već mali i osrednji, koji su deklamujući pseudoljubavne i pseudopatriotske pesme stvarali zaglušujuću buku. U takvoj klimi prepunoj neumerenosti i nekritičnosti, javlja se Kosta Ruvarac i diže glas protiv lažne romantike. Istina, on je nije uništio (taj zadatak će obaviti petnaestak godina kasnije Svetozar Marković), ali ju je svakako načeo. Veljko Petrović je najbolje ocenio značaj pojave kritičara Koste Ruvarca sledećim rečima: „U doba opšteg međusobnog hvaljenja i opšteg sladunjavog stihovanja, Ruvarac je prvi počeo unositi ozbiljnost, principe i kriterije, pri oceni književnih radova". Ovaj kritičar koji je odbacivao površne pesme drugorazrednih romantičara, odlučno je branio, međutim, dobru romantičarsku poeziju i principe romantičarske poetike u celini! Pod uticajem nemačkih estetičara i filozofa zastupao je shvatanje o poeziji kao izrazu osećanja i mašte. Poricao je prednost klasicističkoj lirici koja je prvenstvo davala refleksiji, a ne emociji. Pisao je: „Čim pesma služi za poučavanje i moral, odmah više nije proizvod slobodne umetnosti, tu onda nema poeziji mesta". Svoju teoriju pesničkog stvaranja, Ruvarac je najpreglednije izložio u opširnom prikazu pesama Ljube Nenadovića. Kritičar nije krio netrpeljivost prema pesmama popularnog pisca, u prvom redu zbog njihove hladne razumske prozirnosti i didaktičnosti. Suprotstavljajući intelektu fantaziju kao stvaralačku snagu, Ruvarac je razvio, oslanjajući se na nemačku estetičku teoriju svoga vremena, jednu dosta složenu koncepciju formulisanu preciznim, iako nešto starinskim jezikom. „Unutrašnju vrednost pesama, kaže Ruvarac, uslovljava duh koji u njima sačinjava životvornu silu i dužnost ili konkretnije da kažem „srce", to vrelo čuvstva i osećaja, što se u lirskoj pesmi najviše iziskuje". Ali on ne prihvata koncepciju o isključivo emocionalnom karakteru lirike. Duh, koji nije ništa drugo do stvaralačka snaga uopšte, mašta pesnika koja uobličava arhitektoniku dela, sređuje uskomešanu osećajnost i daje unutrašnji smisao: „Čuvstva i osećaji (koji se u srcu rađaju) moraju biti jaki i silni; jer su samo onda kadri srca ganuti i potresti; ali nikad ne smeju naspram duha mah preoteti. Pravi pesnik kadar je slobodnim duhom svojim svagda i obuzdati i isplivati iz njihovih valova, dočim ih iz srca ispevava, u skladnost dovodi i u čistim formama i melodičnom poretku predstavlja". Ruvarac razlikuje duh od razuma, koji on prezrivo naziva, dosledan svojim romantičarskim ubeđenjima „hladni i razmatrajući razum". Tri elementa čine osnovu pesničkog stvaranja: duh, dušnost, zapravo osećajnost, i forma, ili kako kaže sam Ruvarac: umetnost u izvodu.

U primeni teorijskih načela Ruvarac je ispoljio smelost i nezavisnost u suđenju. Već i sama činjenica da je negativno ocenio Ljubu Nenadovića, čiji su stihovi polovinom prošlog veka

Nastavak na 11. strani

Pavle Zorić

LIRIKA U PREVODU

Ladislav NOVOMJESKI

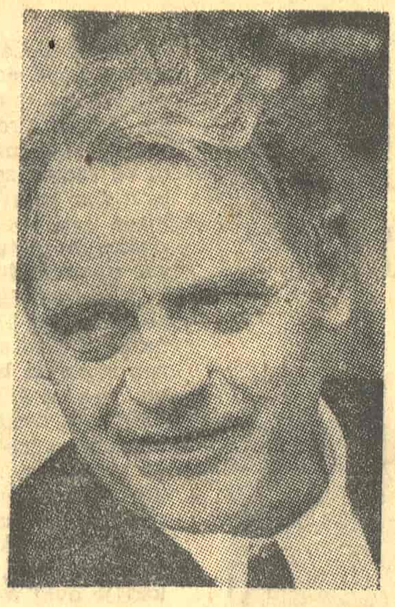

LADISLAV (LACO) NOVOMJESKI (Novomesky — rođen 1904. godine) spada među najznačajnije pesnike i najistaknutije ličnosti u slovačkom kulturnom životu. Pre rata revolucionar, rukovodilac u slovačkom narodnom ustanku 1944. godine, u doba staljinizma u zatvoru. Prvu zbirku stihova „Nedelja" objavio je 1927, a potom do 1948. još četiri koje su 1964. godine u Bratislavi štampane zajedno u knjizi „Otvorena okna". Najnovije poetske kompozicije Novomjeskog su „Vila Tereza" i „Pola sata do grada". U njegovoj poeziji spajaju se ljubavni i socijalni motivi, poetistička oslobođenost i blagi lirizam stiha sa društveno-političkom angažovanošću i odgovornošću pesnika.

Noć

SNOVI prhnu, drugi snovi u mislima se roje
i iz njih nikne život stvarni što je.

Te žute lampe
tinjavim plamenom spalile su zlatne mostove,
i ostah sam, kao dete,
na obali stvarnosti.

Nešto sam tražio,
nešto nisam našao, nešto sam izgubio,
nešto nisam dobio
a nešto nisam platio.

Časovnici odbrojiše kraj nedelje —
od ponedeljka ću opet početi da tražim
svoj lepi dečji san.

Hoću li ga naći?
Il' ne naći?

Zvezde su sveže, mesec sustao,
a veče korača nesigurnim hodom.

— Hej, dečače plavooki,
tako si mi strašno poznat
mora da te davno,
davno znam.

— Hej, hoćeš li da legneš sa mnom, sam?

Ne, nisu to zvezde sveže,
ni mesec umoran od godina,
to gospođici Vandi sam tako blizak, znan,
to gospođica Vanda mi je tako bliska, znana;
— veče je sveže
a jutro
bolna smrtna rana.

Pod lake korake
s veselih zvezda je modro cveće lilo.

Kamene sagove je modrim sjajem natopilo
za naš svadbeni put.

I stalno još
i još
na usta stavljaj poljupce nemirne
kojima će jedanaest slova

„HOTEL 'ADRIJA"

narediti da u mrtvu kuću uđu,
gde ti neću dati to o čem se stalno sni,
a ti,
ti ćeš me tamo nežno ubiti.

Svileni jastuk dahom kose diše
a lažni osmeh gospođice Vande
taj hladni dah ne izmeni više.

Zastrta lampa na stvari se smeje
a hladnoća stvari hladnog gosta ne može da zgreje.

A stvari su mi tako davno znane,
kao telo gospođice Vande
od mramora isklesano,
koje je večno milovano,
a ipak za ljubav ne zna.

No svaki čovek srce ima,
u srcu krvi bujni tok,
a u krvi:

pesmu života, uvek živu,
kojom se katkad
falš-tonom o sudbi zapeva:
fis
dis
cis
i malo ljubavi krikom strašnim ište.
A iz ljubavi gospođice Vande
jeca sifilis.

Mesec je sanjiv, zvezde umorne,
od noći čoveku mnogo ne ostaje,
a izjutra sve,
sve
ko laki prolećni leptir nestaje.

Noć ostavlja dodir
na toplom belom telu,
bolesni poljupci u snovima
i u duši teški bolni strah.

A za tu živu,
zelenu ranu
na stolu drema lek u tubi: salvarzanu.

Preveo *Miloš I. BANDIĆ*

IZLOG ČASOPISA

PIŠU: PREDRAG PROTIĆ, JOVAN ANGELUS, LJUBIŠA ĐIDIĆ, MILOŠ I. BANDIĆ I TVRTKO KULENOVIĆ

IZRAZ

Književnost i jezik

ZA REDAKCIJU ovoga časopisa može sa puno opravdanih razloga da se kaže da ima razvijeno i istančano osećanje da oseti šta je kao problem prisutno u našoj literaturi i da o tome u pravo vreme povede razgovore i diskusije. U dvobroju za avgust i septembar ove godine redakcija „Izraza" dala je još jedan dokaz u prilog našem tvrđenju. Pokrenuta je anketa o književnosti i jeziku, o odnosu jezika kojim govorimo i jezika kojim pišemo, i o svim onim problemima sa kojima se suoči gotovo svaki čitalac pri susretu sa nekom od knjiga naše starije ili novije književnosti. Redakcija je bila inspirisana jednim člankom Ranka Bugarskog i obratila se izvesnom broju pisaca publicista i naučnika i tražila od njih odgovore na pitanja koja smo malopre pomenuli. Odgovori koje je „Izraz" doneo zaslužuju punu pažnju i pružaju, gotovo svaki od njih, čitav niz pitanja o kojima se može i mora raspravljati. Milka Ivić u svom tekstu „Jezička individualnost grada", pošto je konstatovala da postoji poseban fenomen jezika grada, ali da taj jezik grada nije jedinstven, o čemu najbolje svedoče primeri Beograda i Zagreba, pokušala je da pronađe i razlike između pojedinih gradskih govora i nešto što njih nesumnjivo spaja. Ona se naročito, osvrnula na uverenje koje je prilično rasprostranjeno da je jezik grada iskvaren i da se u gradu ne može tražiti jezik koji bi mogao da odgovara određenim gramatičkim standardima. Po njenom dubokom uverenju to je jedna opasna zabluda. Što je rasprostranjenija i ukorenjenija, tim je i opasnija. Ali ta zabluda nije ništa veća od one druge da je književnik predstavnik određenih jezičkih standarda i da je pisac, isključivo, taj koji stvara jezik. Uverenje da je ranije jezik, široko uzeto, naroda ulazio u literaturu a da danas jezik literature, opet široko uzeto, ulazi u narod, obogaćuje postojeći jezik, i stvara nov, isto tako zaslužuje da se kritički razmotri i da mu se stave izvesne rezerve. Primeri nekih naših pisaca na koje ukazuje u svojim izlaganjima Milka Ivić mogu da budu najbolja potvrda ovog gledišta.

(P. P—ć)

ATLANTIC

Neobjavljena Hemingvejeva poezija

OD KAKO je dvadesetih godina ovog veka Hemingvej postao glasnogovornik „izgubljene generacije", on nikada nije uspeo da umakne ogromnom interesovanju i publicitetu štampe. No jednu jedinu svoju pasiju Hemingvej je za života umeo dobro da zataji: retko je ko znao da Ernest Hemingvej u dokolici piše pesme. Ovaj deo njegovog književnog dela ostao je zauvek obavijen velom tajanstvenosti, jer je sam Hemingvej smatrao ovaj svoj hobi za neku vrstu porodičnog skandala, pa su samo njegovi najintimniji prijatelji mogli da čuju neke njegove sramežljivo izgovorene stihove. Samo pregršt ovih stihova objavljena je za njegova života u jednom manje poznatom nemačkom časopisu „Der Kyeršmit".

Glavni urednik američkog časopisa „Atlantik" Robert Mening, koji je još za Hemingvejeva života postao njegov odani i bliski prijatelj posetio je nedavno njegovu ženu Meri Velš i zamolio je da mu ustupi neke Hemingvejeve neobjavljene rukopise. Među književnom ostavštinom velikog pripovedača Robert Mening je pronašao i dve ljubavne pesme koje je Hemingvej, u porodici poznat po nadimku „Papa", posvetio svojoj ženi Meri u toku drugog svetskog rata. Mening je uspeo da od Meri Velš dobije dozvolu za objavljivanje ovih pesama pa su se one pojavile uz njegov komentar u poslednjem broju „Atlantika".

Mening dalje iznosi svoje najdraže uspomene i sećanja na Hemingveja. Prenoseći fragmente svojih razgovora sa Hemingvejem Mening iznosi jedan veoma interesantan podatak koji može da osvetli kako njegovo književno delo tako i sam čin eventualnog Hemingvejevog samoubistva. Papa je, kaže Mening, celog života sumnjao da pisac može da obavlja svoj posao ako nije u najboljoj fizičkoj kondiciji. „Debljanje tela može da dovede do debljanja duha. Padam u iskušenje da kažem da to vodi i do debljanja duše, ali ja o duši ništa ne znam", rekao je Hemingvej Meningu. Na kraju Mening zaključuje da bi se, po kazivanju Meri Hemingvej, od Hemingvejevih neobjavljenih pesama mogla objaviti čitava zbirka, ali da te pesme nisu za sada pogodne za objavljivanje. „Neke od dužih pesama", rekla je Meri, „odnose se na još žive ličnosti, a većina tih pesama u najmanju ruku nije baš lasksava za njih".

(J. A.)

SODOBNOST

Savremena irska poezija

PRILOG irskog pesnika Dezmonda O Gardija o savremenoj irskoj poeziji, objavljen u sedmom broju „Sodobnosti", počinje ukazivanjem na „modernizam" kao glavni kulturni pokret koji se javlja u Evropi pa samim tim i u Irskoj, na prelazu iz XIX u XX vek, odnosno u vreme u kojem je živeo i radio značajan irski pesnik Jejts. Naslednici irske škole koju je on osnovao razvijaće s jedne strane novo osećanje keltskih legendi, mitova, folklora, dok će s druge strane pratiti univerzalnost Jejtsovog modernizma.

I dok su neki njegovi nasledni ci (Kolum, Stivens, Higins) pisali strogo u okviru irske patriotske tradicije, drugi su, kao Ostin Klark i Petrik Kavanah, svoje poetske izvore tražili u osećanju za položaj seoskog života kroz porast industrijske civilizacije i u problematici gradskog života, uticaja divljeg irskog katolicizma. Ostin Klark, koji označava prelazak ka pesnicima srednje generacije, uspeo je da razvije novu poetsku izražajnost: on oživljuje legendarnost srednjovekovne Irske, male kraljeve, bleštave manastire, draguljima ukrašene svete knjige, učene dame i putujuće mudrace. Vraćajući se u prošlost on upravo ovim poređenjima simboliše i ispoveda svoje nepoverenje i osudu sadašnjosti. Prve pesme drugog pesnika ove generacije Petrika Kavanaha, govorile su neposrednom jednostavnošću o lepotama i pejzažima irskog sela. 1947. godine zbirkom „Velika glad" on se pokazao i kao jetki društveni satiričar, dok će kasnije izgubiti tu mračnu i realističku ljutnju i zameniti je bezbrižnom duhovitošću.

Pesnici mlađe generacije, rođeni oko 1925. nose takođe Jejtsov neizbežni uticaj, ali u karakterističnom irskom „tradicionalnom faktoru" donose toliko svežine i samopouzdanja da je to vredelo divljenja. Prvi od ovih pesnika koji se probio van irskih granica je Toms Kinsela čiju poeziju odlikuje autoritet, spontani rast i spretno vladanje strogošću jezika. Džon Montagni je pesnik oštrih suprotnosti između irske mitologije i primitivnosti surovosti sveta u kome živi. Naročito je osobit Ričard Marfi koji ima veoma suženo tematsko područje: to je život ribara na obali Atlantskog okeana gde je i sam pesnik, posle lutanja po drugim zemljama našao svoje utočište. Možda je najzanimljiviji među njima Pirs Hačinson — pesnik koga karakteriše izbor motiva, jezika i ritma. Njegova osnovna tema je čovekova ljubav i „čovečnost" sa svim njenim atributima.

Pisac ovog priloga pesnik Dezmond O Gardi daje, na kraju, i osnovne odlike značajne za njegovu poeziju: dosegnuti voljom neki drugi, prihvatljiviji red stvari, uspostaviti nove odnose sa prošlošću kroz ličnije i samostalnije razumevanje značajnih iskustava sadašnjosti — to su misli koje karakterišu osnovne stavove njegove poetike.

(LJ. Đ.)

PLAMEN KULTURNY ŽIVOT

O mladoj češkoj i slovačkoj književnosti

„ČINI MI SE da današnja mlada umetnost više ne dopušta da je zbunjuju ove ili one kategorije. Mladi režiseri snimaju filmove onakve i onako kako im se sviđa da ih snimaju i baš ih briga u kakve će ih društvene i estetske shemate neko potom uvrstiti. Oni misle o svetu, nešto im se u njemu dopada a nešto ne, nešto hoće da rade — i to prosto tako rade", ističe Václav Havel (autor „Drugarske večeri", prikazane i na beogradskoj sceni) u anketi „Mlada literatura danas" u praškom časopisu „Plamen" broj 7. Ali to što za Havela izgleda tako jednostavno, nije i za druge učesnike ankete. Pala je reč i o krizi mlade češće književnosti, i Josef Hanzlik, pripadnik najnovije pesničke generacije, u svojoj ironično-sarkastičnoj glosi čak pozdravlja krizu kao neminovnost u kojoj svaka istinska mladost dokazuje svoju životnu i tvoračku autentičnost.

Dok se u nekim odgovorima na anketu podsećalo na situaciju koja je prethodila današnjoj, sve do neblage književne klime u doba tzv. kulta ličnosti (uključujući tu i problem časopisa **Kveten** (Maj) i generacije oko njega koja je prva, od 1955. i pogotovo 1956. i 1957. godine nastojala da se odupre duhu shematizma u tadašnjoj češkoj literaturi; izlaženje časopisa je 1957. bilo obustavljeno, — a danas mu se prigovara i zamera što nije bio revolucionarniji i smeliji nego što je bio!), Vladimir Janovic u svom napisu „Poezija u svirepom svetu" direktno osvetljava trenutnu situaciju. On obrazlaže već utvrđeni fakat da je mlada češka poezija svesna apsurdnog i svirepog sveta koji joj je bio nametnut kao maksimalno smislen i ljudski i ona reaguje na njega uglavnom na dva moguća načina: beži iz njega u snove i fantaziju ili u njega bolno uranja, bez zanosa i iluzija. U prvom slučaju poezija o svom vremenu samo uzgred svedoči, dok u drugom, težem, složenijem, daje o njemu svedočanstvo. U tome, i u dekrukturizaciji dosadašnjih poetskih i humanističkih vrednosti (i nevrednosti), Janovic sagledava i definiše sadašnji momenat mlade češće poezije.

U istom broju „Plamena" Zdenek Eis raspravlja o mladoj slovačkoj prozi, naglašavajući kao njenu bitnu osobenost — odlučan otpor prema „pozitivnom junaku" koga je krasila „jasna i jednoznačna svest o vrednostima koje upravljaju njegovom egzistencijom". Dok su se u tom otporu pisci uglavnom složili, problem je nastao potom: kako i šta dalje? Taj proces diferencijacije i previranja u mladoj slovačkoj prozi još traje.

Nastavljajući se indirektno na anketu „Plamena", bratislavski nedeljni književni list „Kulturni život" (u broju od 20. avgusta) donosi nove materijale o istom pitanju. Jozef Bob u članku „Problem oko ideala" tumači situaciju u mladoj slovačkoj literaturi kao reakciju prirodne revolucionarnosti koja se u trenutku relativizacije pretvorila u nepoverenje i pesimizam. Nesporazum sa društvenim idealom i sa mogućnošću njegovog ostvarivanja vodi ka strasnoj odbrani ličnih ideala; književnost se obraća čovekovoj privatnosti i senzibilnosti. Iako je ta pojava shvatljiva i objašnjiva, i ona je jedan vid stvaralačkog ćorsokaka, i mlada literatura bi, zaključuje Bob, morala da joj priprema novu protivtežu. Michal Nadubinsky (u članku „Protivrečnosti mlade literature") još je kritičniji: on zamera mladim piscima nedostatak koncepcije i podstreka da stvaraju **novo** i da stvaraju **drukčije** no dosad. A to, smatra on, dolazi otud što se novim temama pristupa sa starim izražajnim sredstvima, sa starom poetikom, u prozi, pa delimično i u poeziji. — Mladoj slovačkoj književnosti i književnoj avangardi, čija je dosadašnja tvoračka agilnost bila i te kako primetna, ostaje da se suoči s tim i drugim problemima koji sad pred njom stoje.

(M. I. B.)

NUOVA ANTOLOGIA

Dve kulture ili humanističko jedinstvo

U JEDNOM od poslednjih brojeva ovog značajnog časopisa sa vrlo dugom tradicijom Frančesko Panarija meditira na temu odnosa između egzaktnih nauka i umetnosti. On ne odobrava uzajamno suprotstavljanje ovih dveju oblasti kulture kome su skloni mnogi autori, i tvrdi da one nikada nisu bile u konfliktu i da se ne može zamisliti kako bi do toga moglo doći. Da bi osnažio svoje tvrđenje on redom nabraja slučajeve iz istorije: u pitagorejskoj školi matematika i muzika se prožimaju, Bruneleski, Paolo Učelo, Leon Batista Alberti ulaze u istoriju matematike i fizike, da se i ne govori o velikanima renesanse, o Leonardu, Direru, Galileju. U novije vreme, Džems Klark Maksvel je pisac i pesnik, Borodin hemičar, Maks Plank kompozitor i pijanista.

Položaj umetnosti i nauke u savremenoj krizi je sličan, korelativan, možda podjednako tragičan. Dilema česticaval koja podrazumeva krizu fizike odgovara binomu realizam-apstrakcija u slikarstvu. Traže se nove filozofije u estetici kao i nove teorije spoznaje.. Problem moderne umetnosti, u odnosu na klasičnu, sličan je i homologan problem savremene nauke u odnosu na tradicionalnu. A problemi nauke i umetnosti to su problemi čoveka i društva I zato greške ne treba tražiti u umetnosti ili nauci, niti u njihovim međusobnim odnosima, već u odnosu društva prema njima, u zahtevima za neposrednu primenu njihovih rezultata, u previđanju njihove proročanske delatnosti, u onemogućavanju njihove autonomije.

Teorija o dvema kulturama, kulturi umetničkoj i kulturi naučnoj, greši pre svega u tome što nauku izjednačuje s tehnikom, specijalistu za jedan određeni posao sa tvorcem novih shvatanja koji često operiše umetničkom intuicijom. Da bi shvatio suštinu nauke čovek ne mora biti profesionalni fizičar, hemičar, biolog ili matematičar, kao što ne mora imati završen filološki fakultet ili umetničku akademiju da bi bio upućen u umetnost. Čak i u pogledu jezika, zapravo je samo tehnički jezik nepristupačan neupućenima: jezik nauke, osnovni jezik principa i njihovog izvođenja, pristupačan je svakome ko je u stanju da ozbiljno razmišlja, i ko, ako ima interesa za probleme spoznaje, za poređenje i sinteze o svetu u kome živi, može osvojiti i najviše matematičke istine iako nije matematičar.

Umetnost koja se oseća pogođena napretkom nauke nije umetnost umetnika; nauka koja s visine gleda na umetnost nije nauka naučnika. Smešno je verovanje da nauka i tehnologija same mogu rešiti probleme čoveka u modernom svetu, kao što je smešno bilo verovanje da to mogu umetnost, ili filozofija. Ako dakle nije u pitanju poređenje dvaju ekstrema, naučničke arogancije i umetničkog zgražanja pred rastućom poplavom profesionalizma, može se reći da su nauka i umetnost išle, i da će ići istim putem, u jednoj paralelnoj evoluciji, u jednoj simbiozi. Veličina nauke nije, ili nije samo u društvenoj vrednosti njenih aplikacija, nego u njenoj konceptualnoj apstraktnoj suštini,

(T. K.)

Branko
L. LAZAREVIĆ

KOMEDIJE

1.

Zagledana negde
uzdignute glave Pobeda večeras
u kolima

skupim

prolazi
kraj nas

s ružama
opasana —
lepa!

Da li sagledava,
da l' je zasenjena
il zbunjena
mnogo

ili slepa!

2.

Iako sad Pobedu svetine beskrajno
trubama pozdravljaju
kroz noć

ozvezdanu,

i hvale je svi
i svi joj se —
priklanjanju —

i mi smo u samnini, Porazu, golemi
jer još visoko držimo
nad nama

zastavu
našu

svu izrešetanu!

3.

Kraj nogu bogova uzalud smo se
kleli
i borili

al proste
goloruke

nikad

nisu nas uopšte
oni
zavoleli —

već nas nerazumno
do korena često kao divlje ruže
bezrazložno

sekli, —

ali to ne znači, Pobedo nedošla,
da porazi su,
nas

ikad oporekli!

4.

Porazu, vičem, — velika vojsko
mojih
očekivanja

porušili smo i zadnji
most

za odstupanje!

Ostaje nam samo
bitka

za opstajanje!

5.

Izvesne sudije,
ali bez ograda nekih između njih
i mene,

večeras dugo
razvedrene
sede —

saznali su oni
da svet sam obavestio preko vetrova
i ptica:
kako su časni porazi
ponekad veći
i od Pobede!

6.

Silazim s planine
večeras
i kažem:

Pobedo, podruku

dok me
pridržavaš,

suviše je dockan
da idemo
od sad

zajedno i da me
uz sebe
uslišiš.

Moja verna vojska
svih poraza
dugih

čeka me sad brižno
dole
pod planinom —

velika toliko
da je ti
ne možeš:

nikad
da nadkriliš

i nikad
nadvisiš!

7.

O, vojsko Poraza, dostojna mene
— kralja
vašega,
večeras

najzad
saopštavam:

Spavajmo! Pesak vremena je večan
i nebo
nad njim

bez ptičijeg
krika!

Spavajmo! U pesku sačekaćemo ovde
i velikog
nad nama

našeg
pobednika!

PRIČA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

Slobodan
DŽUNIĆ

SREĆA

ILUSTROVAO HALIL TIKVESA

ŠALA na stranu, Penča je najzad imao šta da vidi: suđenica njegova, nevesta mu, za čitav čeperak od njega niža: sitna, dakle, i ona, sitnija ne može biti; stvarno — ni obučena, ni gola: šamija na njoj zejtinjava — bila: ni stara, ni nova; opančići »svinjski«, neštavljeni — bosa u stvari; košulja prtena, u orahovini bojeno prababino sukno; kosa — ne možeš joj boju odrediti; lice, pak, suvo, spečeno, malo — izgoreli ga vetar, sunce i kiša; na licu — nos: nakrivljen, malo pravo a poviše kos, grbav; i usne tu, tanke: uspija ih sopstvenica, da se čovek upita: je l' žena il' zmija, je li ovca ili rospija, ili sve u isto vreme. Da, na licu još i dva siva, čudna oka — ne znaš koje na koju gleda stranu (lepotica mu, znači, i razroka) šta pogled joj smera: stalno vrda!

I dok su neki Lemštani nastavljali viku i hvaljenje (što je takođe bio dokaz da Penka ima i više od trista i tri mane: »Alal vera, Penčo, eto, sad vidiš, devojče za teb' dušu dalo, kao što smo i govorili! Grabi je i vodi odmah, nećeš je valjda na probu, sekirče ti u med palo, gledaj robu!«), a drugi počinjali da se mršte — umesto da je Penča ljudima zahvalan, ti su mislili, što po troje opanke pocepaše, što toliko izdangubiše te mečku sa ko zna kog vašara u Lemsku za soma dovedoše, on se još uvek skanjera, valjda razlog traži da se sa udice otkači, da ubavicu sutra otera! — Penči se stezalo oko srca: došlo mu da grca, da plače i da se u isti mah smeje, da skače i vrišti, da puca i u svet i u život! I zgledžos i nišan, sećao se, i nevesta tu, sve u isti dan, bez pare i dinara sve, bez muke pa ipak: ni izdaleka mlada nije onakva kakvu je toliko puta sanjao, u snovima štipao, na pleća obarao, i po polju i šumi ganjao. Dakle, sve dotadašnje strahote vezane za taj ubavi san, za ženidbu — konopac, uže, omča, grob, postati rob i ropstva se ne osloboditi nikad — najednom mu se učinilo kao igra, detinja šala! Pa mu je palo na um da, ne ritajući se uopšte, bez reči, sa zemlje skoči, svet i Penku preskoči, i, makar ga pre toga raščerečili, dragovoljno strugne u rajski Sibir, u srećnu dembeliju, zemlju Surguniju! To jest, poželeo je da Penku odatle potera, i onamo odakle je došla otera: pre no što je sa njom reč progovorio, so i hleb podelio, i legalo!

No, u tom času, dok je tako mislio, počeo je i da se kravi, da tvrdo srce otkoreva. Naime, najednom je Penka počela da se smeši, da rumeni, da iz razrokih očiju na ko zna koju stranu varnice baca, i da — o čuda! prva na svetu — Penču teši, pomalo, rečima u sebi: Alavuždo, alo! zar ne osećaš da su se lonac i poklopac najzad pronašli, da smo nas dvoje ko dve polutinke jedne iste jabuke, ko zna kad rasečene, na ko zna čija buništa bačene! Zar ne znaš ćorčo ćoravi, da od dva golema zla može i poneko sitno dobro da ispadne — očigledno je: ja i ti se mnogo ne volimo, al' hajd' da zajedno život sokolimo: ako nam i nije mnogo po volji, da pravimo bolji! Učinilo se Penči zaista, da Penka, onako šćućurena, stegnuta, smrzla, onako vrlia-va u njega stalno gleda, i moli ga uz to, ćuteći: ti pa bog: bij me od ovog časa pa do smrti, a posle me i ubij: sve ću tvoje blagoslove nesnicom, na kolenima klečeći, ja da primam sa uživanjem! I desnicom i levicom ću se krstiti, ovako, da bude i ostane, va vjeki viekov tako!

Te je stara kuriačka krv navalila da u Penči kola: nešto ga je ka Penki počelo da vuče: poželeo je da je šljusne, udari, da joj opali šamar, da je k'o vola u kupusu pretuče. Ta ako ga drugi lažu i mažu, mislio je, što mu ona na grbinu troa samar: šta joj treba da se pred njim prenemaže, za nos ga vuče i bajagi teši: da se pravi svetica, kad mu je od prve jasno da je ona veća u svom čoporu lopovica no što je on u svom lopov! da se i njoj, k'o i njemu usijala trtica!

Dreknuo je, prema tome, na Penku, izbečio oči: »gukni malo, lani, da čujem kako blebećeš! Ili me i ti nećeš?« Na što se Penka nanovo osmehnula pustila dve-tri suze, ušmrknula se, preslicom nos obrisala, i, na opšte zaprepašćenje i radost, onako razroka, pogledala pravo u Penču — sa oba oka: »More, hoće ona tebe«, zaunikala je, »ako samo ti hoćeš nju: ko sme da junaku nešto odrekne: ja sam ti se predala čim sam za tebe čula!« Istoga časa, kad je to saznao, Penča se vratio iz Sibira i Surgunije — da Penki opsuje mater: »Pazi kuje, kako obmanjuje«, rekao je setivši se da k'o njegove Lemske stvarno nema sela nigde: tu su reka alovita i rodna brda: gola, kamenita i valovita, pa putišta, moruzišta i grobišta; zemlja neродna i duša tvrda; pa su tu smrti, slave i svadbe neobičnije no igde, glave kroz koje vetar puše, promaja; tu se prti neprekidno, sve uzbrdo, dok duša ne ispadne na nos; pa se tu u 365 dana u godini po hiljadu dana posti; jednom je tu, u prolet, kukurek, i klek i lelek na dan po sto put, i triš; jednom reči: Lemska — to je svet radosti, patnje bez kraja! I ko zbog takve dembelije da se ne vrati sa robije, iz Sibira i Surgunije! Još sa Penkom pride, kao dar — da postane gospodar, makar i jednoj šugi.

Pošto je razmislio tako, i sve odvagao razumno i polako, osetio je Penča da su mu se uzburkale grudi: oči su mu zasijale vučki, iskezio je zube hajdučki, pobednički pogledao u Penku pa u Lemštane okolo, a onda viknuo iz sveg grla, da se iža zatresla: »Sreća je uzeti ubavo, pametno, pravo i bogato! Al' ono što ne valja pometi sebi sa šiju — rogato! ono što niko neće — rospiju! što se u glavu gađa — zmiju! ono od čeg' je i bog digao ruke — to je muški, naški i junački! Zato uzimam Penku — bez probe: nek' se zna ko sam ja! Što se svadbe tiče — vi da mi je pravite: da bude kako valja pir! Inače — Penku vam odmah vraćam: da se njome zakitite, da naučite šta su muke. Dabome, sve hoću ćelepir: ništa ne plaćam!«

Jasno, svadba je bila kakva se ne pamti: zaplamti srce, bukne, čim se o njoj reč povede. (Doduše, neko i jaukne, zakuka). U Penčinom domu, elem, uskoro su se našli mnogi ljudi, i sve lemštanske ale i nevede ustoličile su se uskoro tamo kao age i begovi. Uspeo je, znači, Penča da u svoj kokošarnik dovede ne samo nevestu, nego je našao i kuma, i brata, i mladog devera, i starog svata, i žene da oko spremanja posluju, služe, čak i tatka i majku za taj dan: za tako što u Lemskoj uvek puno braće, probran je za to tamo svet: vole ljudi i svadbe i daće, još malo pa podjednako: gde ima da se jede i pije, a i da se bije, ako zatreba (nikom ni to nije na odmet)! Dabome, iako je bilo proletnje vreme, doba kad se svadbe ne prave, kad se u mnogo čemu oskudeva, svak doneo ponešto, kao pravi gazda, baš prema dogovoru: neko pitu, kakav mezeluk, kiseo kupus, na primer, šiše rakije; neko so u prste, šaku brašna — za krkanluk! testiju sa vinom, da se pije, kokošku što se spremila da lipše, mesa but; neko pod skut strpao star i tvrd sir, užeglu mast, prozukao luk — za pir; jedan doneo na dar grne, šerpu ili lonac, od pre Hrista, a drugi, bogami, i nov: sve Penči i Penki u čast! (I to ovde treba reći: neki Lemštani su hteli, iz razloga posve jasnih, da ga izmrdaju, da Penči svadbu ne naprave, da izvrdaju, bolje reći. No ipak su brzo zaključili oštroumno, da bi upravo to bilo nerazumno, gotovo bezumno — da bi tek tad šteta nastala veća: neka golema nesreća, što su je odlagali stalno, mogla je da počne odmah! A drugi su se pokazali prostiji — ti su naplatili globu na jednostavan način: od onog što su doneli, za vrednost trostruku ponešto su sa svadbe poneli, i u svoj dom odneli — ah, ne, ni govora o tom: nisu ukrali, nego zabunom, ili zbog sevapa!) Naravno, i novo ruho se našlo, za mladoženju i mladenku — svašta su neki bili spremili, sebi za grob — i dve sveće debele, za crkvu i popa, i val za Penku, čak i venac, i gajda i tupan! Jednom reči: ma šta sé mislilo o toj svadbi, tri dana se kod Penče jelo i igralo, i pevalo i pilo: dok svi nisu ispropadali, i s nogu na pod i pod stolove popadali. Mnogi su, prema tome, begovi i age izginuli — mada mrtvog nije bilo nijednog. (Ako se tu ne uračunaju gajda Vaska Cigana i njegov tupan: gajda su delije poderale, a tupan slupale obema nogama skačući na nj: kao da je razapeta ovnujska koža panj, a ne svirka za oro, pipirevku i drugo sitno kolo).

Najzad, spomenimo i to: najveseliji su na svadbi bili mladoženja i mladenka — mudra se pokazala Penka, već tad, hitra k'o vidra: čim bi Penča viknuo: »Dlan me svrbi!« ona bi potrčala i — cmok: svatove ljubila u ruku šapućući sebi u pazuho: i na vrbi, može da rodi grožđe, kad čovek ima nešto u glavi! Posle čega su joj pijani gosti, za ljubav i pažnju onaku, u šaku stavljali: dinar, paru, dinara pô — kako ko, prema svom guberu, galameći uz to, i nastavljajući da se prave gazde: »Gledaj liju: hoće i meku mamudiju, da mi istrese čekmedže, a zaboravlja da je polovina dinara celih pedeset para, pa i blizu sto! moja sreća što mi je čekmedže k'o vreća!« Zadovoljan što Penka privređuje tako, bez muke i lako, i sam nakresan, Penča je trljao ruke i skakao od milja — terao je ljude da daju više, i ne budu škrti. »Još!« vikao je; »kad vas ovakva nevesta u ruke ljubi, kad se svakom klanja i trti, treba da se trubi, da se do gluvog boga čuje!« I potom Penku po zadnjici šljapne: da bolje zapne, da što češće ljude celiva!

A kad ona jednom ljubljene izredi, završi, on je odvede u ćoše, uzme joj pare, na brzinu ih pregleda, prebroji, pa se namršti: »Loše«, rekne, »ne valja! Što ne gledaš čime te daruju! Eto, nismo ni počeli da stičemo kako valja, a već nas lopovi pljačkaju: daju bokluk! Pogledaj: tantuz mi je neki na dlanu, tri filera šugava, stotinka davno nevažeća, dva prebijena groša! Zar da mi džabe ode ovoliki kuluk! Trči opet, i dobro otvaraj oči: ne šteti me od prve!« I u ćupuk, u maramu neku, strpa i bokluk i ono što vredi. Onda Penka u svom džepu prepipa dare što ih je u međuvremenu od muža sakrila, i, videći da su tu, da joj ih nije oteo, u sebi rekne: a, nećeš ti sve u svoju kesu: i ovo su pare, i ja se za njih mučim! Pa uzme da Penču sokoli: »More, ćuti, ne laj: kad bi nam uvek ovako išlo, svakog dana ti bi se po jednom ženio, a ja i po triš!« Znači, od milošte i ona njega klepne, udari — da svi vide koliko se vole i u svemu slažu. Praveći se da ne vidi šta Penka krije, u tom Penča do tavana skoči, pa kolo povede vičući uglas: »Nagari: jednom se čovek u veku ženi!« Na što i begovi i age, to jest nevede i ale, zaurliču: »Baš ti je život lep!«

No, čim se ludo oro prekine, ženik nevestu u ono isto ćoše joj jednom pritera: prevrne joj zabezeknutoj džep, ono što je od njega maločas sakrila u svoj preruči, pa joj prstom pripreti, i pouči je uz to: »Od drugih kradi kol'ko ti je volja, i još više, al' ne i od mene! Inače kidam ti ko piletu glavu: ne dam da mi pomračiš slavu: kako si od lopova većeg od svih, ti lopov bolji!«

Pavle
ZORIĆ

KOSTA RUVARAC...

Nastavak sa 9. strane

bili omiljeni u čitalačkoj publici, govori o njegovoj hrabrosti. Izneo je i niz krupnih zamerki Jovanu Subotiću u kritici njegove tragedije „Herceg Vladislav", jedne od najpopularnijih drama šezdesetih godina. Ubedljivo je dokazao da sjajni istoričar Stojan Novaković nije bio pravi pesnik. Danas nam ovi sudovi izgledaju jedino mogući, i opravdani, ali onda kada ih je Ruvarac izricao ukusi su bili drukčiji. Neki pisci koje je Ruvarac s pravom osporio uživali su veliki ugled, i ustati protiv njih značilo je izložiti se riziku. Ruvarac je značajan i zbog toga što je među prvima kod Srba ukazao na izuzetne lepote dubrovačke književnosti. U članku „Značajnost dubrovačke književnosti", objavljenom 1863. godine, analizirao je dosta površno, ali sa istinskim oduševljenjem, dela starih dubrovačkih pisaca, posebno ističući Gundulića i Palmotića.

Vodio je borbu protiv slabe poezije u duhu teorije o diletantizmu u umetnosti. „Umetnički je diletant, piše Ruvarac, onaj kome je umetnost samo igra, te koji ne tražeći da u njoj dotera do ne znam kakve valjanosti, ipak se njom zabavlja, jer mu se mili. Bez osobitog dara budući, on samo podražava, i u tome se poglavito razlikuje od umetnika. Ne imajući prave zbilje i isključiva interesa, naspram kakve umetnosti, zabavlja se diletant njome tek iz dugog vremena, pokušavajući da od igre učini ono što umetnici rade". Na žalost, ova kritika diletantizma je ostala uopštena. Ruvarac nije imao ni vremena ni snage da uoči i osudi korene tog diletantizma. Smetalo mu je u mnogome i apstraktni karakter njegovih stavova. Verujući u apsolutni smisao lepote shvaćene na metafizički način, često je previđao živo bogatstvo konkretnih dela. Zahtevi jedne normativne, dogmatske estetike koja ja se gubila u shemama, definicijama i propisima, nisu mogli da posluže Ruvarcu u analizi i ocenjivanju pojedinačnih ostvarenja. Oni su predstavljali jednu od glavnih smetnji, snažnijem i potpunijem razvitku njegove kritičarske ličnosti.

Ali taj mladi kritičar, koga je romantičarski nastrojena omladina volela i poštovala, ima svoje posebno, mada skromno mesto u našoj književnosti druge polovine prošlog veka. Sud vremena, često ohol, ističe ponekad samo ono što je najbolje, nepravedno prenebregavajući manje pisce koji su pripremili pojavu onih velikih. Ruvarac je bio jedan od tih prethodnika, ne toliko svojim idejama, koliko opštom aktivnošću. Jovan Skerlić je rekao: „U romantičarsko doba, u doba poleta, sinteza i neposrednog stvaranja, malo se bavilo jednim tako prozaičnim, analitičkim i posrednim književnim radom kao što je tada izgledala književna kritika. Jedan od retkih ljudi koji su tada radili na književnoj kritici bio je Kosta Ruvarac. On je pobudio interesovanje publike za književnu kritiku i održao kontinuitet u njenom razvoju, koja je tek nekoliko decenija posle Ruvarčeve smrti, doživela procvat".

KNJIŽEVNE NOVINE

Razgovor sa književnikom Mirkom Kovačem

intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju

DALEKA VRELA BRDA

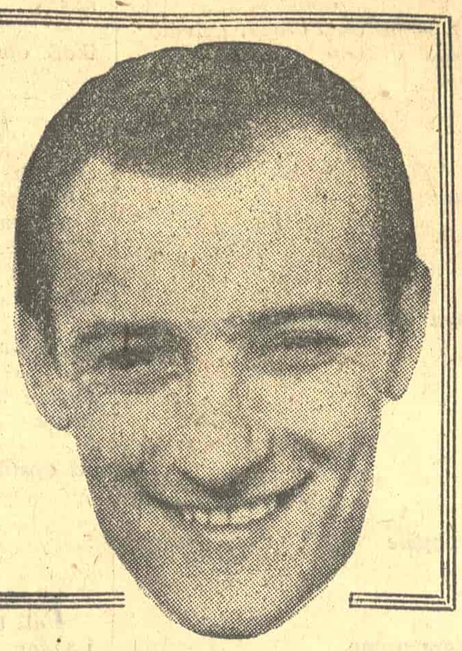

AKO KAŽEM, da sam Mirka Kovača namerno tražio da bih razgovarao sa njim, neću reći istinu. Razgovor sa ovim mladim piscem tekao je kroz duži period vremena, između njegove dve knjige, jedne koja je podigla priličnu prašinu kada je izašla iz štampe, i druge koja će verovatno takođe uzbuditi puritanske duhove navikle na lakiranu literaturu — taj razgovor se odvijao za stolovima različitih kafana, u šetnji ili uz gramofonske ploče i hercegovačko belo vino.

Kasnije sam pokušao da zabeležim to o čemu smo pričali, i kada sam ponovo pročitao te redove, bilo mi je jasno da to nije pravi intervju, jer su se i moja pitanja i njegovi odgovori stopili u jedan monolog, i to ne naš, već monolog male sunčane zemlje koja se zove Hercegovina, zemlje o kojoj su nam sa ljubavlju pričali naši očevi doseljenici u vlažne gradove severa.

Glavni grad

Jedan mladi čovek ulazi u veliki grad.

Prvi put on ga spazi kao liniju svetlosti na drugoj obali reke, iz kupea drugog, tada trećeg razreda, koji je mirisao na dim „Drave", kišelo vino i pokisle železničarske uniforme.

U glavi mladog čoveka nalaze se isto tako veliki planovi kao što su se nekada nalazili u glavi Viljema Osvajača. No, on ih zaboravlja istog trenutka kada primeti da ga na ulicama prolaznici guraju u žurbi, i njemu preostaje samo jedna misao: kako ostati nepovređen u ovoj suludoj košnici napravljenoj od ljudskih tela?

Hitra, sveža, mlada, uplašena životinja u stupici od betona! U iznajmljenim soboma u čijim predsobljima gazdarice nemilosrdno lupaju vratima demonstrirajući svojinu, u krevetu prekrivenom umašćenim pokrivačima u koja su utkana disanja davnih stanara, on pokušava da pobegne. Kuda?

U detinjstvo. U mesta kojima se slobodno kretao, ispitivao korito bistre reke, u kuhinju sa zemljanim podom i ozidanom peći, oko koje se godinama kao senka motala njegova majka, žena koja sve razume, čak i one stvari koje nikada nije videla, jer je reč o njenom sinu, o krvi njene krvi. Možda u tim časovima kada se pojavljuju duhovi mladi čovek uzima svesku sa kockicama, kupljenu u trafici ispod stana, i počinje da beleži svoje bekstvo. Prvi korak ka piscu.

Pogledajte — Stendalovi romani događaju se i danas. U njima postoje samo dva lica: mladić i njegov neprijatelj — grad. I dok ovoga trenutka pišem redove posvećene mladom piscu, neki drugi Žilijen Sorel, u svojoj podstanarskoj sobi, baš u ovom trenutku, da baš u ovom, pokušava da se seti detinjstva.

Pošto se popodne vuče kao guma za žvakanje, beskonačno i lepljivo, pokušavamo da se spasimo slušanjem ploča. Ovaj put, to je mazni glas Sarla Aznavura:

„Moja ljubavi, ti ćeš se sigurno vratiti u proleće..."

Kovačev monolog odvija se na baršunastoj podlozi šansone:

„Nikada neću zaboraviti svoj prvi susret sa Beogradom. Imao sam jedno slobodno popodne između dva voza prema ravnici i sedeo sam u nekom malom bifeu, koji mi je izgledao veličanstveniji od bilo koga „Hiltona". Jedan čovek koji je sedeo za susednim stolom, namignuo mi je dva puta preko svoje čaše piva. Uhvatio me je paničan strah. Dve devojke isplazile su mi jezik iz trolejbusa. Smejale su mi se i plazile mi jezik. Bile su obučene u šarene, letnje haljine..."

Jedno plaženje jezika posle deset godina. Kako se neka stvar nemilosrdno ureže u pamćenje! Kako ona odluči o našoj daljoj sudbini.

„Bio sam obučen u crni seljački džemper od oštre vune. U ruci sam nosio plavu torbu, onu koje nose siromašne ekskurzije iz provincije. Osećao sam se degradirano..."

Svaki grad ima svoja nenapisana pravila. Kada skrušeni putnik, doseljenik, ulazi u Glavnu ulicu, ako je suviše osetljiv a nedostaje mu urođena drskost osetiće se isključenim iz igre. Koga se tiče mladić u crnom džemperu od hercegovačke vune? Misli li neko o romanima koje će on kasnije napisati? Postoje trolejbuske linije sa čudnim i zagonetnim brojevima, taksisti što svojom sigurnošću nalikuju bogovima, portiri velikih hotela koji liče na generale i okićene novogodišnje jelke, nemilosrdni kelneri koji kao hijene nanjuše nesigurnog gosta, postoje devojke koje u tom trenutku vole elegantno ležerne mladiće sklone blaziranosti, stanodavke koje razmišljaju koliko je moguće izvući od mlade budale, kelnerice menzi koje razmišljaju vredi li spavati sa dečakom i hoće li kasnije nastupiti komplikacije, postoje talentovani momci koji sede u klubovima i znaju kako treba telefonirati, i najzad, postoji mladić koji uvek uzdrhti kada pored njega prođu kola sa senom, jer u to vreme konji još nisu bili izbačeni iz grada.

Penzioneri su i tada kao i danas čitali novinske oglase i satiričara u modi. Možda su podigli pogled sa svoje kalemegdanske klupe i ispratili čudnu pojavu mladića sa plavom torbom u kojoj su se nalazili tvrdi planinski kolači, bez ukusa — sem za poznavaoce. Mladić je koračao prema topovima Vojnog muzeja. „Seljak u gradu" — pomislili su i nastavili da čitaju meteorološke izveštaje, superiorni u svom gradskom miru.

Deset godina kasnije, fotografija toga mladića u novinama, najavila je pojavu njegove druge knjige „Moja sestra Elida". Oni su videli tu fotografiju. Neki od njih, jer su ostali već poumirali.

Kako je čudan put uspeha! I kako je uvek isti. Isti na druge načine.

Popodne se ne miče sa mesta. Ono liči na psa koji se tromo vuče uz vrele zidove Trebinja. Raspukli glas Aznavura koji slušamo pokušavajući da odgonetnemo njegov tajanstveni šarm, tera nas na ćutanje. Možda bi ovaj razgovor trebalo da završi Aznavur?

„Ono zbog čega vodimo ovaj razgovor sa tobom, i pored toga što me slatke pesme uspeha zanimaju manje od neuspeha, jeste pre svega želja da ispitam u kolikoj meri kraj u kome je rođen pisac određuje njegovu literaturu? Razgovarajmo o Hercegovini!"

„Pokušavam da pišem o Hercegovini, izbegavajući njenu oveštalu romantiku..."

„Zanima me šta dobijaš, šta gubiš, šta ne možeš da nađeš, i čini li te to srećnim ili nesrećnim?"

Odgovor:

„Da... Ne... Možda... Ne znam..."

Bileća — zemlja iza Kovačevih leđa

Postoji samo jedna stvar na svetu koja je užasnija od Bileće zimi — to je Bileća leti. Taj neshvatljivi mesečev pejzaž koga poput zmija u masnoj, novoj koži presecaju železničke pruge, kroz zujanje insekata i jeku zategnutih žica skretnice, najbolje je definisao jedan putnik kada je rekao:

„Vozio sam motocikl kroz podnevnu jaru, preko kamenog predela između Bileće i Nikšića, i ni jedanput nisam stao, jer sam znao da ako se zaustavim samo na čas, nikada živ neću izaći iz sunca i ubitačne svetlosti nad kamenjarem".

Volite li Bileću?

Više od Bramsa.

Skup kamenih kuća i drum prekriven prašinom, ogromno zdanje austro-ugarske kasarne koje se nasukalo poput kakvog nadrealističkog predmeta iz Sironijevih slika, sivi bunkeri od betona u čijim se raspuklim zidovima među zarđalim nemačkim šlemovima krију zmijska gnezda, kafane sa mlakim pivom i konji polulipsali od vrućine, sa ispupčenim rebrima i dugom grivom, opanci napravljeni od automobilskih guma, u kojima vitko i bez šuma gaze seljaci sišli sa brda — pejzaž Bileće ogoljen je i sveden na najnužnije oblike — po svojoj škrtosti i po svojoj potpunosti on liči na tek oglodanu kičmu pojedene ribe. No taj kraj, ma kako siromašno izgledao, naseljava snove onih što su u njemu prepoznali prvi put pejzaže velikih gradova sveta.

Grad. Grad. Grad. Grad.

Taj jedinstveni pejzaž nesreće i siromaštva, otrovnog sladoleda i smrskanih guštera, rasute slame i novina koje kasne, hladovitih kapija, grad u kome ljudi čuče pored zidova pušeći škiju, grad u kome podne u užarenoj svesti izaziva usijane predstave bluda, grad iza koga počinju slobodni prostori omeđeni jedino vetrom i mirisom tek pokošenog planinskog sena, taj grad otvara se rekom Trebišnjicom u prekrasnu oazu, što miriše na svežu vodu i kliski let pastrmki, na drveće u cvatu, na kozju dlaku i mahovinu u koju su obrasle stene. Iznad manastira Dobričevo, gde je reka Trebišnjica najhladnija, iznad vodenice u čijem viru žive najlepše pastrmke u Hercegovini, ispod male železničke stanice gde je prvi put u životu bio očaran tajanstvenošću izlizane ručice telegrafa i skretničarskim fenjerima, Mirko Kovač je pronašao svoj svet, gorak kao so kojom se prska bodljikavo granje da bi ga ovce slađe brstile, suv i prašnjav kao stara vuna koja se nosi na pijacu u Trebinje jedanput godišnje, gust kao med pčela naviklih na pelin i slez, opojan kao miris planinskog brava od koga bi se onesvestio svako ko nije rođen u ovim krajevima.

Slušajte zvukove ovih reči:

Plana, Mirilovići, Panik, Čepelica, Čemerno...

Zatim posmatrajte svetlo kako se iznenada pali u oku čoveka koji daleko od Bileće iz širokog, zelenog lišća razmatra sir, zvani „sir iz mijeha", posmatrajte njegove nozdrve koje se šire i hvataju miris sunčanog podneblja i biće vam jasna osnovna gama Kovačevih knjiga o Hercegovini.

Po Kovaču, to je kraj koji se mrzi i voli, da bi se na kraju samo želeo do izbezumljenja.

Čini mi se da se portret svakog pisca nalazi u portretu zemlje o kojoj piše.

Ispovesti:

„Želim da napravim prozu koja će biti klasična po svojoj strukturi. Isuviše ima revolucija i iznenađujućih formi. Iako na prvi pogled izgleda da je čovek svojom mladošću vezan za avangradni izraz, to nije sasvim tačno. Hteo bih da napravim miran roman, debeo kao „Rat i mir", roman koji se može dugo čitati i u kome će biti sve mirno izneto.

Želeo bih takođe da pišem o vremenu koje sam proveo u Beogradu. Mislim na ono vreme kada sam na ulicu mogao izlaziti samo po pola dana, jer smo jedan moj prijatelj i ja imali jedne jedine cipele koje nisu propuštale vodu.

Pišem dramu koja je sastavljena od tri drame. Njena glavna ličnost je izvesni Filip Kovač koji ulazi u različite svetove. Na kraju svakoga čina njega ubijaju. Iako je tri puta mrtav i tri puta živ. Ne, pogrešio sam — jedanput se i sam obesi! Lukavi Hercegovac!"

Kada Kovač govori o nečemu to me podseća na način na koji Hercegovci u kafanama prepričavaju različite slučajeve. Živa gestikulacija i glas koji oscilira od uzbuđenja do dosade.

„Kada sam došao u Sarajevo, svi su mislili da sam uspeo u životu. Bilo je tamo šesnaest Hercegovaca i odveli su me u bar hotela „Evropa". Zamisli, Hercegovci u baru; to je prizor!"

„Sve što sam do danas napisao, napisano je u čitaonicama ili kafanama. Evo šta posedujem: od knjiga — Dostojevskog, Gogolja, Babelja, Foknera, Kafku, Pasternaka, Šolohova i Andrića. Pored garderobe i četkice za zube imam i jedno veliko ogledalo, koje mi je neophodno, crtež koji mi je poklonio Miro Glavurtić i veliku sliku Dostojevskog.

„Nikada još do sada nisam imao svoj krevet. Nikada u životu nisam glasao, jer još ni jedanput nisam imao stalno boravište. U Beogradu sam spavao svugde. Moj prijatelj Radomir Saranović i ja spavali smo šest meseci na jednom krvavom dušeku, na kome je neki predratni poslanik izvršio samoubistvo. Četiri meseca spavao sam kao ilegalac u Studentskom domu sa studentom iz Kenije Đutom Omangi, ostvarujući politiku prijateljstva sa afričkim narodima. Sada se krijem u stanu jednog moga druga čije ime ne smem da napišem, jer će me gazda stana otkriti.

„Želim samo jedno — da pišem knjige i da živim. Najtužniji aforizam koji sam ikada čuo do sada je: Čovek, kako to gordo zvuči! Posle regulisanja vojne obaveze, rasprodaću sve stvari ili ću se aktivirati.

„No, pogrešno bi bilo reći da zavidim bilo kome. Svoju situaciju ne bih menjao ni za čiju drugu.

To je sve što ima da o sebi kaže najmlađi pesnik hercegovačkog podneblja. Mladić, čiju knjigu „Gubilište" neki knjižari nisu hteli da prime u svoje prodavnice, odbacujući je kao kugu.

Ali čini mi se da čovek ima pravo da piše i o ružnim stranama grada koji obožava.

Jer, mada neka devojka ima krive noge, mi je volimo. To su onda najlepše noge na svetu. Mi joj kažemo: „Volim tvoje krive noge! One su za mene najlepše krive noge na svetu!" Ona veruje ili nas ostavlja zbog uvrede. Ako nas ostavi, onda čitavog života tražimo neke druge noge koje su tako jedinstveno lepe i tako jedinstveno krive.

Razgovor vodio Momo Kapor

komentar

Poplava praznoslovlja

SISTEM našeg društveno-političkog i privrednog razvitka već je došao u takvu fazu da se može govoriti o stvarnoj, neposrednoj demokratiji do sada nepoznatoj u drugom svijetu. Aparatura, da tako kažemo, demokratskog mehanizma tako je razgranata da se, gotovo, svaki nacrt, odluka ili program, kako u predstavničkim tijelima, tako i u radnim i drugim organizacijama, provjerava i utvrđuje na više širih ili užih foruma. Sistem, dakle, koji sam sobom nosi nužnost i naglašenu potrebu jasne, razgovijetne i sadržano-određene usmene riječi kao vrlo istaknutog oruđa naše demokratije. Uz to, polazeći sa stanovišta da se najčešće o jednom pitanju raspravlja na dva ili više mjesta ta usmena riječ morala bi biti tako koncizna da se sa najmanje riječi kaže sve što je potrebno, ili da se ne kaže ništa ako nije potrebno. Prema tome, naš sistem bi trebalo da prati i da se s njim razvija i njemu odgovarajuća usmena riječ i da izgrađujemo takve diskusije i govore u kojima nema verbalnog razvlačenja, suvišnog ponavljanja, citiranja nepotrebnih tuđih misli ili tekstova, a najmanje bi smjelo da bude, a toga danas ima najviše, nečuvene i neviđene opširnosti, diskusije radi diskusije i govora radi govora. Uz naš demokratizam, sasvim je očigledno, ne razvija se takva usmena riječ koja bi bila uvijek jasna, koncizna i zanimljiva, a uz to riječ koja bi bila, s obzirom na vrijeme koje je za nju angažovano, u potrebnoj mjeri i ekonomična. Danas se traže „unutrašnje rezerve" u svim područjima. Naše sjednice, savjetovanja, diskusije itd. obiluju takvim manama da bi bilo vrlo zahvalno, a možda ne bi bilo uzaludno ovdje potražiti „unutrašnje rezerve", i osloboditi desetine i desetine hiljada zarobljenih radnih dana.

U našem jeziku postoji pojam epska opširnost. Kada su pitali Starinu Novaka zašto ode u hajduke on odgovara:

Orah, kopah ne dadoše Turci
Čuvah ovce izjedoše vuci
Uzeh pušku odoh u hajduke.

Danas se, međutim, mnogo opširnije „ide" „u hajduke". Koliko bi, na primjer, našem prosječnom diskutantu, predavaču ili referentu trebalo vremena i riječi da objasni zašto je Novak otišao u hajduke. Morao bi početi, u najmanju ruku, od dolaska Slovena u ove krajeve, citirati nekoliko autoriteta, opisati objektivne i subjektivne teškoće, a uz to bi morao naći mjesto i za, bar nekoliko, „savremenih" vladajućih fraza. Te fraze — floskule karakterišu, gotovo, naše svako godišnje doba. One brzo sazriju, iščezavaju i ustupaju mjesto drugim. Pravac njihovog inflacionog kretanja je, uglavnom, odozgo prema dole.

Mnogoslovlje, da ne kažemo, praznoslovlje, često ugrožava mnoge tribine i da nije učtivosti teško bi se održala disciplina, a gdje učtivost popusti događa se da niko nikoga ne sluša. Nije mali broj sastanaka i diskusija na kojima se unaprijed znaju oni koji će „uzeti riječ" u diskusiji i za koje se, takođe, unaprijed zna da neće ništa reći. Oni u malim, nerazvijenim sredinama često ostavljaju utisak, na njih se računa, pa iako, po pravilu, daleko ne odu oni se ipak penju i duže zadržavaju na nivou iznad svojih vrijednosti. Oni se u diskusiji uvijek poznaju po tome što ne govore običnim jezikom i riječnikom kojim se služe kad ne diskutuju. Slušalac ima redovno prizvuk da takav diskutant uvijek najprije smisli na svakidašnjem jeziku šta će govoriti pa prevodi rečenicu po rečenicu na jezik konferencije, koji će obezbijediti „utisak".

Razumljivo je, smatramo, da je ponekad nužno da neki novi program, novu akciju ili nove mjere prate i posebni novi termini, pa i šire jezičke formulacije, ali je ubitačno i dosadno za onoga ko sluša ili čita ako se to doslovno ponavlja na svim skupovima i sastancima i to često sa takvom dikcijom kao da je to, upravo, smislio onaj koji govori. Ako bismo, na primer, uspjeli da na skupovima, sastancima, diskusijama itd. izbjegnemo ono što je opštepoznato uštedjeli bismo veoma mnogo vremena i sačuvali nerve onih koji slušaju. To bi značilo iz svakog referata preskočiti nekoliko prvih stranica a iz svake diskusije najmanje polovinu. Objašnjavajući, na primjer, nove privredne mjere u poslednja dva mjeseca na stotinama sastanaka ponavljale su se desetine i desetine doslovnih rečenica iz Savezne skupštine. Niko, na primjer, do sada nije ni usmeno ni pismeno tvrdio da povećanje ličnog dohotka ne zavisi od produktivnosti rada, ali se to ipak ponavlja iz dana u dan, iz diskusije u diskusiju i to često istim riječima. Koliko ima ovakvih stvari koje su svakom poznate, a koje se neprestano ponavljaju.

U našem metodu rada često se javlja jedan oblik koji ne samo da nam oduzima dragocjeno vrijeme nego i naše nekad i vrlo ozbiljne tribine stavlja u položaj đaka osnovne škole. Naime, na raznim skupovima, savjetovanjima ili skupštinama umnoženi referati šalju se svim učesnicima, sa pretpostavkom da će sve pročitati, pa ipak na skupu referent čita a delegati prate prevrćući stranice. Tako radi učitelj i to u nižim razredima osnovne škole kada svi učenici otvore čitanke i prate a jedan čita, s tom razlikom što se u školi čitači smenjuju. Ovo bi bilo opravdano samo u slučaju ako su psiholozi dokazali da se bolje kapira ako se u isto vrijeme podjeli pažnja na slušanje i čitanje. No, i u tom slučaju bi se postavilo pitanje da li se ispati za nešto bolje kapiranje izgubiti vrijeme koje je ravno vremenu čitanja pomnoženom sa brojem slušalaca. Ovo se u svijetu praktikuje samo u slučajevima gdje predavač ili referent govori jednim jezikom a slušaoci to prate na drugom, svom jeziku.

Mi možemo, možda, nešto smanjiti broj sjednica, sastanaka, diskusija itd. ali oni moraju i dalje ostati kao instrumenti našeg demokratizma i bilo bi veoma korisno da ih učinimo kreativnijim i zanimljivijim, jer je opšte mišljenje da su dugi, ponekad jalovi, a vrlo često dosadni. Sve ove njihove mane, uglavnom, uslovljavaju poplave verbalizma. U ovim poplavama ponekad se zaboravlja i dnevni red i predmet raspravljanja, a vrijeme kao faktor i ne dolazi u obzir. Kod nas se rijetko događa da se nekom uskraćuje riječ u diskusiji pa i to se učini samo u slučajevima kada se ocijeni da je „politički" skrenuo, a u drugim slučajevima može neograničeno govoriti i ništa ne kazati i maltretirati desetine ili stotine prisutnih i da ga niko ne opomene, jer bi to predstavljalo atak „na demokratiju".

Inflacija mnogoslovlja ne odražva se štetno samo na kvalitet i, reklo bi se, produktivnost u našem radu, ona i mnogostrano rđavo utiče i na naš jezik i ne prestaje da ga kvari i odrđava. S toga bi jedna efikasna brana protiv ovih poplava čuvala jezik kojim bi trebalo da govorimo.

Mitar Papić

Glavni i odgovorni urednik Tanasije Mladenović. Urednik Predrag Palavestra Sekretar redakcije Bogdan A. Popović. Tehničko-umetnička oprema Dragomir Dimitrijević. Redakcioni odbor: Božidar Božović Dragoljub S. Ignjatović. Momo Kapor. Dragan Kolundžija. Velimir Lukić. Slavko Mihalić. Aleksandar Petrov. Predrag Protić. Dušan Puvačić. Izet Sarajlić. Pavle Stefanović. Dragoslav Stojanović-Sip. Kosta Timotijević i Petar Volk. List izlazi svake druge subote. Pojedini primerak 50 dinara. Godišnja pretplata 1.000 dinara, polugodišnja 500 dinara. Za inostranstvo dvostruko. List izdaje Novinsko izdavačko preduzeće „Književne novine" Beograd Francuska 7. Redakcija Francuska 7. Telefoni: 627-286 (redakcija) i 626-023 (komercijalno odeljenje i administracija). Rukopisi se ne vraćaju. Tekući račun broj 101-11-1-208 Štampa „Glas", Beograd Vlajkovićeva 8.